LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

PETRO TARASENKOS 100-OSIOMS GIMIMO METINĖMS PAŽYMĖTI

VILNIUS "ACADEMIA" 1992

Ats. redaktorė ist. m. dr. LMA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ

Piešiniai ILONOS KERŠULYTĖS, DAIVOS KAZLAUSKAITĖS ir straipsnių autorių
Nuotraukos straipsnių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

ISBN 5-89942-155-X

© Lietuvos istorijos institutas, 1992

ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF CREMATED GRAVES FROM PAJAUTA VALLEY. KERNAVĖ

RIMANTAS JANKAUSKAS

SUMMARY

After a chort discussion on the problems of the identification of cremated bones, the results of anthropological analysis are presented.

In grave No 1 bones of a child (infans II age group, 7-15, probably 7-8 years old) were identified. Grave No 2 contained remnants of an adult to mature male (30-50 years old) stature of which could be 161-165 cm, and a younger female.The bones of a mature (40-60 years old) female were found in grave No 3. In grave No 4 an adult person (20-40 years old), probably a female with the stature of approximately 160-164 cm, had been burried. Grave No 5 (in urn) contained very fragmentary bones (total weight 10 g) belonging probably to infans I age group (0-7 years old). Very fragmentary (total weight 70 g) bones of an adult person of unknown sex were in grave No 6.

JUODONIŲ PILIAKALNIS IR GYVENVIETĖ (ROKIŠKIO RAJ.)

ELENA GRIGALAVIČIENĖ

ĮŽANGA

Juodonių archeologiniai paminklai - piliakalnis ir jo papėdėje esanti gyvenvietė - yra dešinėje Kamajų-Svėdasų kelio pusėje, 10-ame kilometre nuo Kamajų ir 8-ame kilometre nuo Svėdasų, šalia nedidelių Juodonių kaimo kapinaičių (1 pav.).

Piliakalnis, vadinamas Pečeniku, žinomas jau seniai. Archeologinėje literatūroje jis buvo paminėtas F. Pokrovskio sudarytame XIX a. pabaigos žinomų archeologinių paminklų žemėlapyje [1, p. 104]. Vėliau šis paminklas buvo įtrauktas į P. Tarasenkos Lietuvos archeologinių paminklų žemėlapį [2, p. 145], kur duotos bendros žinios apie jį.

Piliakalnis įrengtas kažkada buvusio ežero, vėliau pelkės, krante, išilgai jo besitęsiančios aukštumos pabaigoje. Nuo likusios kalvos dalies jis atskirtas dauba. Nuo vandens pusės piliakalnis pakilęs 19 m, iš kitų pusių - 3-4-8-17 m. Aikštelė 45x50 m dydžio, ovalios formos, pailga PR-ŠV kryptimi, aukščiausia PR - mažiausiai apsaugotoje pusėje, žemėjanti 3 metrų nuolydžiu. Viršutinė 3,5-4 m aukščio šlaito dalis labai stati, žemiau šlaitai aplink nuolaidūs.

Šiuo metu piliakalnis labai apardytas. Ypač pasikeitęs ŠV pusės šlaitas, kur nuslinkusios žemės deformavo visą viršutinę šlaito dalį. Be to, pietinėje šlaito pusėje įrengtas kelias, kuriuo mašinomis važinėjama į aikštelę. Rytiniame piliakalnio šlaite įrengti laiptai, vedą į aikštelę, o visas takas iš abiejų pusių apsodintas medžiais.

Pati aikštelė taip pat apaugusi medžiais ir krūmais, kurių šaknys plačiai pasklidusios po visą kultūrinį sluoksnį. Be to, jos viduryje yra I pasaulinio karo metu keturiasdešimties žuvusių karių du bendri kapai. Tik nedidelė aikštelės dalis, jos žemiausia vieta, yra lygi, neapaugusi medžiais ir mažiausiai suardyta. Tačiau ir čia gegužinių metu viršutinis aikštelės paviršius sutryptas ir labai kietas, o šios vietos radiniai labai sunykę.

Apie piliakalnį ir jo aplinką vietiniai gyventojai žino iš įvairių padavimų, liudijančių jų dėmesį šioms vietoms. Sakoma, kad po piliakalniu esanti karčiama, į kurią įėjimas užverstas didžiuliu akmeniu. Akmens vienas kraštas netgi dabar matyti šiaurvakariniame šlaite. Seni žmonės dar prisimena, kad pačioje aikštelėje buvusi gili duobė (šulinys), į kurią laidydavę akmenis, bet nukritusio akmens garso nesigirdėdavę. Vėliau duobę užvertę akmenimis. Tačiau vietiniai gyventojai neprisimena, kurioje vietoje buvęs šulinys, o tyrinėjimų vietoje jo pėdsakų neaptikta.

Visai šalia piliakalnio dabartinėje pelkėje yra versmė. Pasakojama, kad čia važiavęs su šešetu arklių ponas įvažiavęs į tą versmę, kuri tuo metu buvusi didelė. Nuo to laiko ši versmė vadinama Šešiažirge.

Apie 300 metrų į V nuo piliakalnio, apsupta pelkių iškilusi kalvelė, žmonių vadinama "Valiulio kalneliu". Čia lietuvių krivaitis Valiulis kurstęs amžinąją ugnį.

1949 metais piliakalnį apžiūrėjo Lietuvos istorijos instituto žvalgomoji ekspedicija [3,

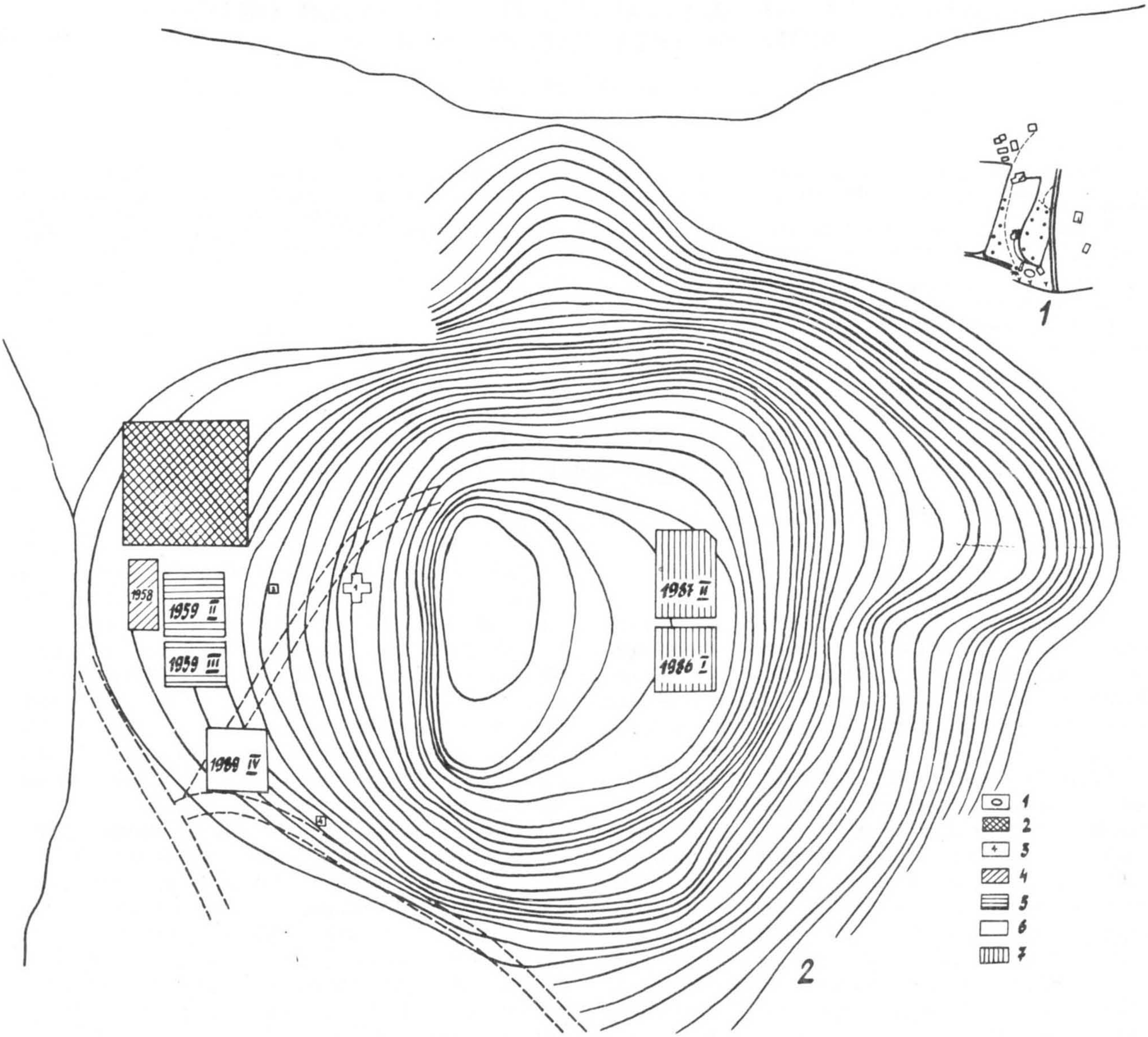

1 pav. Piliakalnio ir gyvenvietės situacijos planas. Tyrinėti plotai. *1* - apylinkės situacinis planas, *2* - tyrinėtos vietos: *1* - piliakalnis, *2* - kapinaitės, *3* - bandomosios perkasos gyvenvietėje, *4* - plotas, tyrinėtas 1958 metais, *5* - plotas, tyrinėtas 1959 metais, *6* - plotas, tyrinėtas 1989 m., *7* - plotai, tyrinėti piliakalnyje 1986 ir 1987 metais

p. 73]. Kalno papėdėje buvusi gyvenvietė, kurios pėdsakų aptinkama visur, kur nesiekė ežero vanduo. Dalis gyvenvietės nuardyta tiesiant plentą. 1958 metais apardyta gyvenvietės dalis, esanti šalia kapinaičių. Todėl tais pačiais metais buvo pradėti gyvenvietės tyrinėjimai.

Tyrinėjimus atliko Lietuvos istorijos instituto mokslinės bendradarbės L. Nakaitė ir E. Butėnienė [4, 5]. 1958 m. rugpjūčio 29 - rugsėjo 10 d. čia ištirtas 50 m^2 plotas. Tyrinėjimų duomenys paskelbti [6, p. 138]. Kitais, 1959 metais ištirti dar du plotai bendros 170 m^2 apimties. Paskelbti tik patys pagrindiniai 1958 metų tyrinėjimų duomenys [7, p. 75].

Tyrinėjimai buvo atnaujinti 1986 metais, norint nustatyti piliakalnio apgyvendinimo ir ap-

leidimo laiką ir čia gyventas gentis. Dvejus metus - 1986 m. ir 1987 m. - Lietuvos istorijos institutas tyrė piliakalnį [8, 9]. Ištirti du plotai bendros 228,5 m^2 apimties. 1989 m. gyvenvietės tyrinėjimai buvo tęsiami ir šiaurrytinėje papėdėje ištirtas dar 90 m^2 plotas. Taip pat įvairiose vietose iškastos bandomos perkasos. Tyrinėjimams vadovavo šio straipsnio autorė [10].

I. PILIAKALNIO TYRINĖJIMAI

Tyrinėjimams parinkta žemutinė, medžiais neapaugusi šiaurvakarinė aikštelės dalis. Čia paviršiuje matyti apie 2 m pločio ir 30 cm aukščio pakilimas, juosęs šiaurinį, šiaurvakarinį ir vakarinį aikštelės pakraštį. Tai žemiau buvusių akmenų grindinių juostos žymės.

Tiriamas kultūrinis sluoksnis buvęs labai intensyvus. Jame buvo atidengta akmenų grindiniai, židiniai, degėsiai, stulpavietės - įtvirtinimų liekanos, keramika, tinko gabalai, gargažės, gyvulių kaulai ir įvairūs dirbiniai.

Keramikos palyginti negausu, be smulkių šukių aptikta apie 1200 fragmentų. Rastas 51 dirbinys, iš jų 6 akmeniniai, 9 kauliniai, 10 molio, 13 geležinių ir 13 žalvarinių.

Išskirti trys kultūrinio sluoksnio horizontai: žemutinis, vidurinis ir viršutinis, nors vidurinio ir viršutinio horizontų dirbiniai labai panašūs, o žemutinio sluoksnio apatinis ir viršutinis horizontai skyrėsi ne tik radiniais, bet ir statiniais.

1. ŽEMUTINIS KULTŪRINIS SLUOKSNIS

Kalva, prieš įrengiant ten piliakalnį, buvo žymiai žemesnė, šlaitai nuolaidesni, aikštelė mažesnė. Dabartinę išvaizdą ji įgijo per labai ilgą laiką, nuolat pertvarkant aikštelę, tvirtinant ir keičiant šlaitus.

Pirmieji gyventojai paliko labai ploną, tačiau savo radiniais išsiskiriantį kultūrinį sluoksnį.

Įtvirtinimai. Apgyvendinimo pradžioje netoli nuo nuolaidaus šlaito, kaip ir Kerelių piliakalnyje, buvo iškastas griovys, supantis žemiausius - šiaurvakarinį, šiaurinį ir šiaurrytinį aikštelės pakraščius. Buvo atidengtas keliolikos metrų ilgio, 1,5 m pločio ir 0,45 m. gylio griovys ir galėjo tęstis rytų kryptimi toliau dar netyrinėtame plote (2 pav.). Vakariniame jo gale, už 1 m pločio tarpo, griovys tęsėsi į vakarus dar 3-4 metrus.

Aikštelėje šalia griovio stovėjusi kuolų užtvara, kurią, kaip rodo jos pėdsakai, sudarė dviguba 8-9 cm skersmens stulpaviečių eilė.

Pastatai. Šiuo ankstyviausiu gyvenimo piliakalnyje laikotarpiu stovėjo patys pirmieji gyvenamieji pastatai, pastatyti vidinėje aikštelės pusėje šalia griovio. Tai liudija išlikę židiniai ir šalia jų padriki akmenų grindinėliai. Tyrinėjimų metu atidengtos aštuonių židinių liekanos; jie gulėjo grupėmis po du, sudarydami dvi eiles. Viena eilė, kuriai priklausė židiniai Nr. 3, 4, 7, 8, išsidėstę arčiau pakraščio, kita eilė su židiniais Nr. 1, 2, 5, 6 buvo toliau nuo pakraščio. Tarp abiejų židinių eilių - 2-3 metrų atstumas (3 pav.). Jie nevienalaikiai, tačiau chronologinis skirtumas tarp jų nedidelis, tad grupės po du židinius galėjo priklaustyti ir vienam pastatui.

Židiniai įvairaus dydžio. Juos sudarė iš įvairaus dydžio akmenų sudėtas ratas su nedideliu tarpu - anga. Šalia jų esantys nedideli akmenų grindiniai, be abejo, siejosi su židiniu, jo panaudojimu. Kartu su kai kur išlikusiomis stulpavietėmis jie sudarė pagrindines gyvenamųjų pastatų liekanas. Tačiau stulpaviečių, ypač išryškinančių pastatų ribas, išliko nedaug.

Išryškėjo 0,6 m skersmens, iš nedidelių 17×6×4 cm, 11×9×7 cm ir panašaus dydžio vienu aukštu ratu sudėtų akmenų židinys Nr. 3, kurio pietvakarinėje pusėje buvusi 0,4 m pločio anga. Šalia pasklidę nedideli akmenys sudarė neapibrėžtos formos grindinėlius. Be to, netoli židinio, kv. E-2, stovėjo didelis (95 cm ilgio, 58 cm pločio, 50 cm aukščio) keturkampis akmuo, turėjęs kažkokią paskirtį. Netoliese, kv. E-3, atsidengė didokų akmenų grupė (20×25×18 cm, 12×25×15 cm, 25×18×16 cm, 11×15×10 cm dydžio), sudariusi nedidelį ratą (3 pav.). Tarp šių akmenų buvo apvalios formos nugludinta plokštuma 46×25×16 cm dydžio apatinis trinamų girnų akmuo. Čia pat buvęs ir nedidelis viršutinis trinamų girnų akmuo, kurio viena pusė nutrinta. Visi šie kroviniai, matyt, priklausę vienam pastatui.

Židinį Nr. 4 sudarė 0,9-1,2 m skersmens ratas, sudėtas keliais aukštais iš nedidelių (10×8×5 cm, 15×11×9 cm, 18×8×5 cm ir panašaus dydžio) akmenų. Rato viduryje buvusi akmenų sienelė skyrė jį į kelias kameras. Vakarinėje rato pusėje - 15 cm pločio anga. Židinio viduje buvo daug degėsių. Šalia židinio pasklidęs neapibrėžtos formos grindinėlis.

Židinį Nr. 7 sudarė 1 m skersmens nedidelių (5×7×4 cm, 12×10×8 cm, 10×8×5 cm) akmenų, sudėtų po du vienas šalia kito vienu,

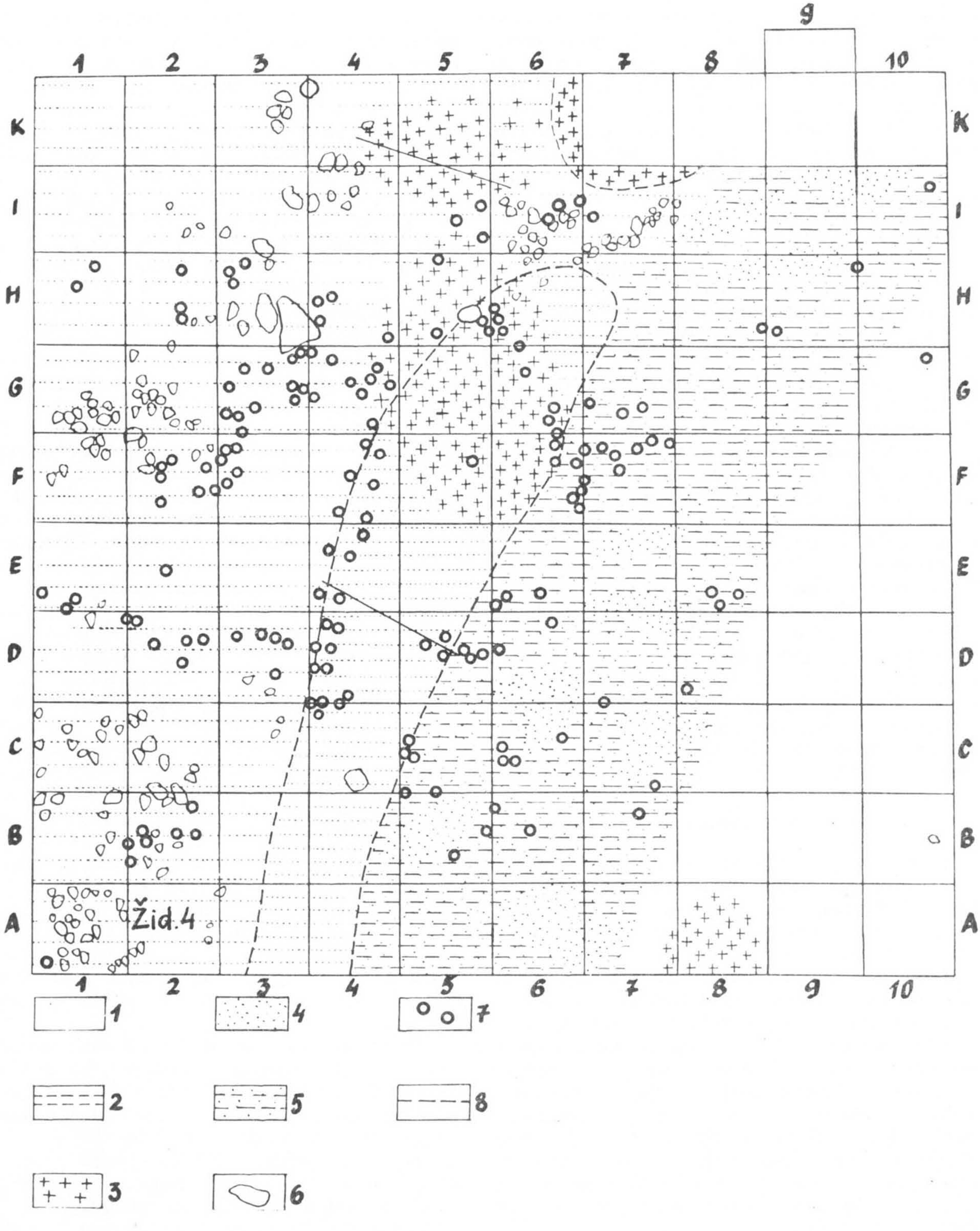

2 pav. Piliakalnio kultūrinio sluoksnio ankstyviausias horizontas I-me plote: *1* - juoda žemė, *2* - pilka žemė, *3* - degėsiai, *4* - smėlis, *5* - molis, *6* - akmuo, *7* - stulpavietės, *8* - griovio riba

vietomis keliais aukštais, ratas, kurio šiaurrytinėje pusėje 35 cm pločio tarpas. Šalia paskliđęs 2 m^2 plote nedidelių akmenų neapibrėžtos formos grindinėlis.

Nuo židinio Nr. 8 likusi tik apvali, apie 1 m skersmens degėsių dėmė ir šalia jos akmenų grindinėlis (3 pav.).

Židiniai Nr. 1 ir 2 - nedideli, 60-70 cm skersmens, sukrauti ratu keliais aukštais iš nedidelių perdegusių akmenų (3 pav.). Židinį Nr. 5, esantį netoli židinio Nr. 8, sudarė kiek pailgas šiaurės pietų kryptimi 1,65×1,2 m dydžio gražiai išdėstytų (12x9x7 cm, 25x10x9 cm, 15×12×11 cm, 9×6 cm ir panašaus dydžio) akmenų ratas, su 30 cm pločio anga šiaurvakarinėje pusėje (3 pav.). Šalia apie 3 m^2 plote neapibrėžtos formos akmenų grindinys.

Įdomiausias židinys Nr. 6 atidengtas netoli nuo židinio Nr. 7 ir galėjo priklausyti tam pačiam pastatui, bet buvo nedaug vėlyvesnis. Jį sudarė 1,3 m skersmens iš vidutinių akmenų sudėtas ratas, kurio viduryje išdėstytas 0,4-0,5 m skersmens apvalus akmenų grindinėlis. Židinys, matyt, vėliau buvo uždengtas vidutinio dydžio akmenimis, krautais keliais aukštais, ir buvo užpiltas smėliu. Toks židinio užkrovimas akmenimis, matyt, apleidžiant pastatą, žinomas iš Sokiškių (Ignalinos raj.) piliakalnio, ir, greičiausiai, paaiškinamas to laikotarpio žmonių papročiais.

Minėti židiniai priklausė skirtingiems pastatams ir egzistavo ne vienu metu. Netoli židinių atidengtos stulpavietės rodo, kad pastatai buvę stulpinės konstrukcijos, antžeminiai, tačiau pastato planui atstatyti trūksta duomenų.

Radiniai. Piliakalnio žemutinis kultūrinis sluoksnis, kartu ir piliakalnio apgyvendinimo pradžia datuojami pagal ten aptiktus radinius, kurių nors nebuvo gausu, tačiau jie priklausė tipiškiems apibrėžto laikotarpio ir žinomos kultūros atstovams. Piliakalnio gyventojai naudojo tik keramiką brūkšniuotu paviršiumi, būdingų ankstyvų formų S profilio ir tiesiomis sienelėmis puodus. Jie plonasieniai, vidutinio dydžio, turėjo lenktas sieneles ir statų kaklelį - pakraštėlį (pav. 4: 1-3) arba tiesias sieneles (pav. 4: 4-6). Puodų masė tanki, su grūsto granito priemaišomis, neblogo degimo. Paviršiaus brūkšniai negilūs, tačiau pakankamai ryškūs ir netvarkingi). Vėlesni puodeliai turėjo briauną, kuri kartais papuošta vertikalaus gnaibymo ir apvalių duobučių įspaudų ornamentu (pav. 4:7, 9-11).

Kartu su brūkšniuota briauninės formos keramika jau buvo naudojama keramika lygiu paviršiumi. Tai nedideli puodeliai, 8-11 cm skersmens angoje, pagaminti iš molio masės su grūsto granito priemaišomis. Jų forma analogiška brūkšniuotų puodų formai. Puodai turėjo nestoras tiesias sieneles, kurios viršuje išlenktos į briauną ir kaklelį (pav. 5: 1-4). Vienų briauna labiau užaštrinta, kitų mažiau. Dažnai briauna puošta vertikalaus gnaibymo ornamentu. Tokie puodeliai pasitaikydavo nuo žemutinio kultūrinio sluoksnio viršutinės dalies iki pat kultūrinio sluoksnio viršaus, t. y. buvo naudojami visu gyvenimo piliakalnyje laikotarpiu. Per ilgą laiką keramika lygiu paviršiumi nebuvo vienoda. Pvz., ankstyvesni puodai savo forma labiau panašūs į brūkšniuotus briauninės formos puodus, tuo tarpu vėlyvieji - į puodus lygintu, gludintu paviršiumi. Be to, tiek ankstesniame, tiek vėlyvesniame sluoksnyje rasti puodeliai tiesiomis sienelėmis, neprofiliuoti į briauną (pav. 5: 5-7).

Žemutiniame sluoksnyje šalia brūkšniuotos keramikos aptikti dirbiniai, būdingi ankstyvajam šios keramikos paplitimo laikotarpiui. Patys ankstyviausi dirbiniai yra trijų akmeninių kirvių ir jų pusfabrikačių fragmentai, kauliniai dirbiniai, tarp kurių smeigtukai, dvi adatos su skylutėmis gale, ylos galvutės dalis, smaigalis, iltis-amuletas su skylute gale.

Akmeniniai kirviai - tai paprasti darbo kirviai. Vienas jų turėjo apvalią pentį, skylė kotui buvusi viduryje (pav. 6: 1, 2, 4, 15). Kitų kirvių fragmentai neleidžia nustatyti kirvio tipo.

Kauliniai dirbiniai. Iš kaulo padarytų dirbinių negausu. Čia aptiktas kaulinis suplokštintas adiklio smaigalys (pav. 6: 9). Tokių radinių daug papėdės gyvenvietėje, jų forma per ilgą laiką nesikeitė. Aptktos kelios kaulinės *adatos*, siauros ir plonos, plokščios, viršuje turėjusios nedidelę apvalią skylutę (pav. 6: 7, 8). Tokių kaulinių adatų buvo daugelyje ankstyvų pilakalnių.

Paminėtini trys kauliniai *smeigtukai*: vienas jų natūralios formos trikampe galvute, kitas ritinėlio formos galvute, trečias - ritės formos galvute su buvusia geležine smeigiamąja adata. Smeigtukai natūralia trikampės formos galvute (pav. 6: 10) buvo naudojami labai plačiai ir ilgai, kai kurių tyrinėtojų laikomi adatomis, tiksliau negali būti datuotini. Smeigtukas ritinio formos galvute priklauso retesniems dirbiniams (pav. 6: 6). Vienintelė jo analogija žinoma iš Kerelių piliakalnio, kur toks smeigtukas rastas žemutiniame sluoksnyje kartu su ankstyvąja brūkšniuota keramika ir datuojamas paskutiniais amžiais pr. Kr. [11, p. 90, pav. 10:9]. Trečias smeigtukas ritės formos galvute turi analogijas

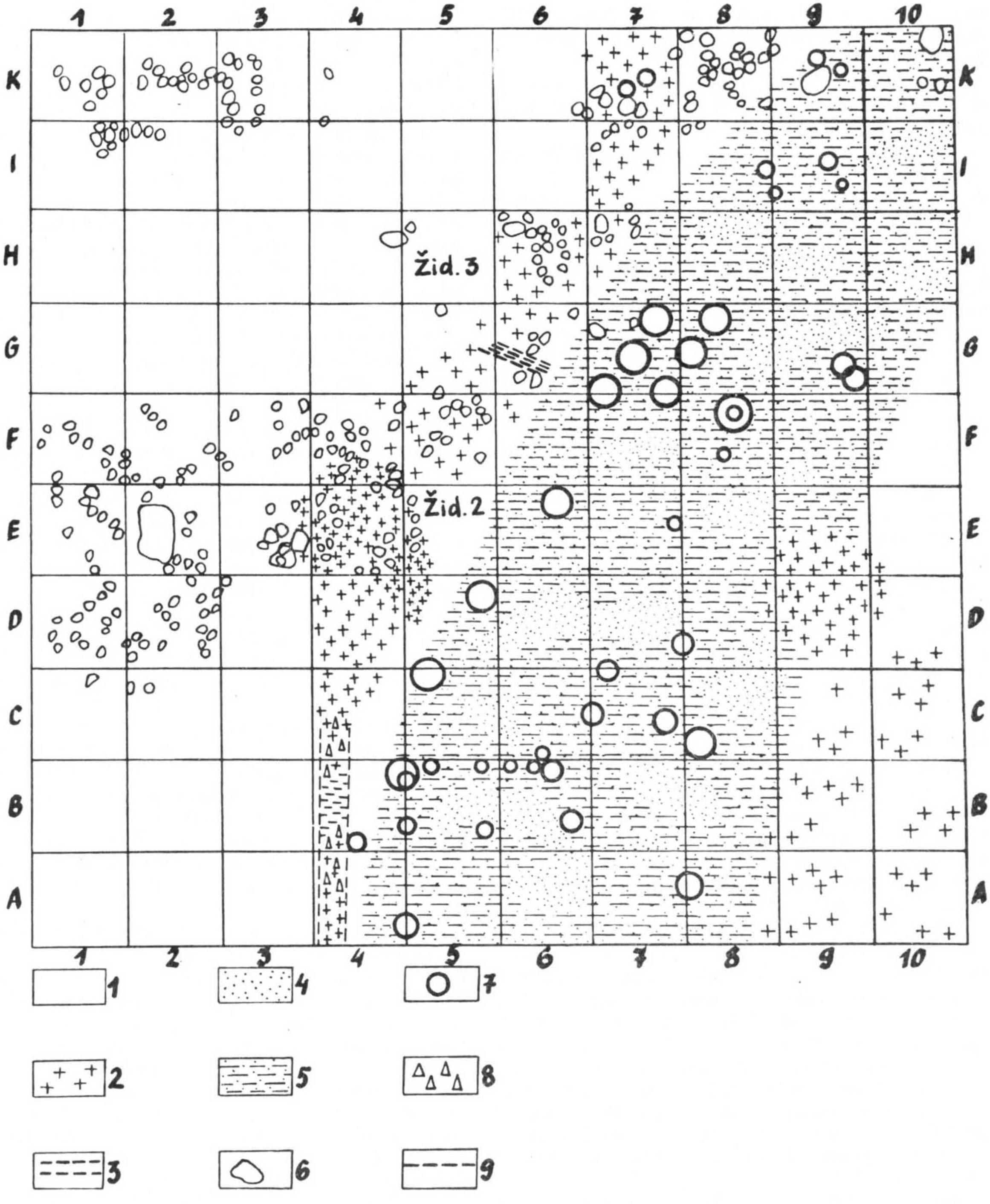
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
K
I
H
G
F
E
D
C
B
A
Žid. 3
Žid. 2
1
2
3
4
5
6
7
8
9

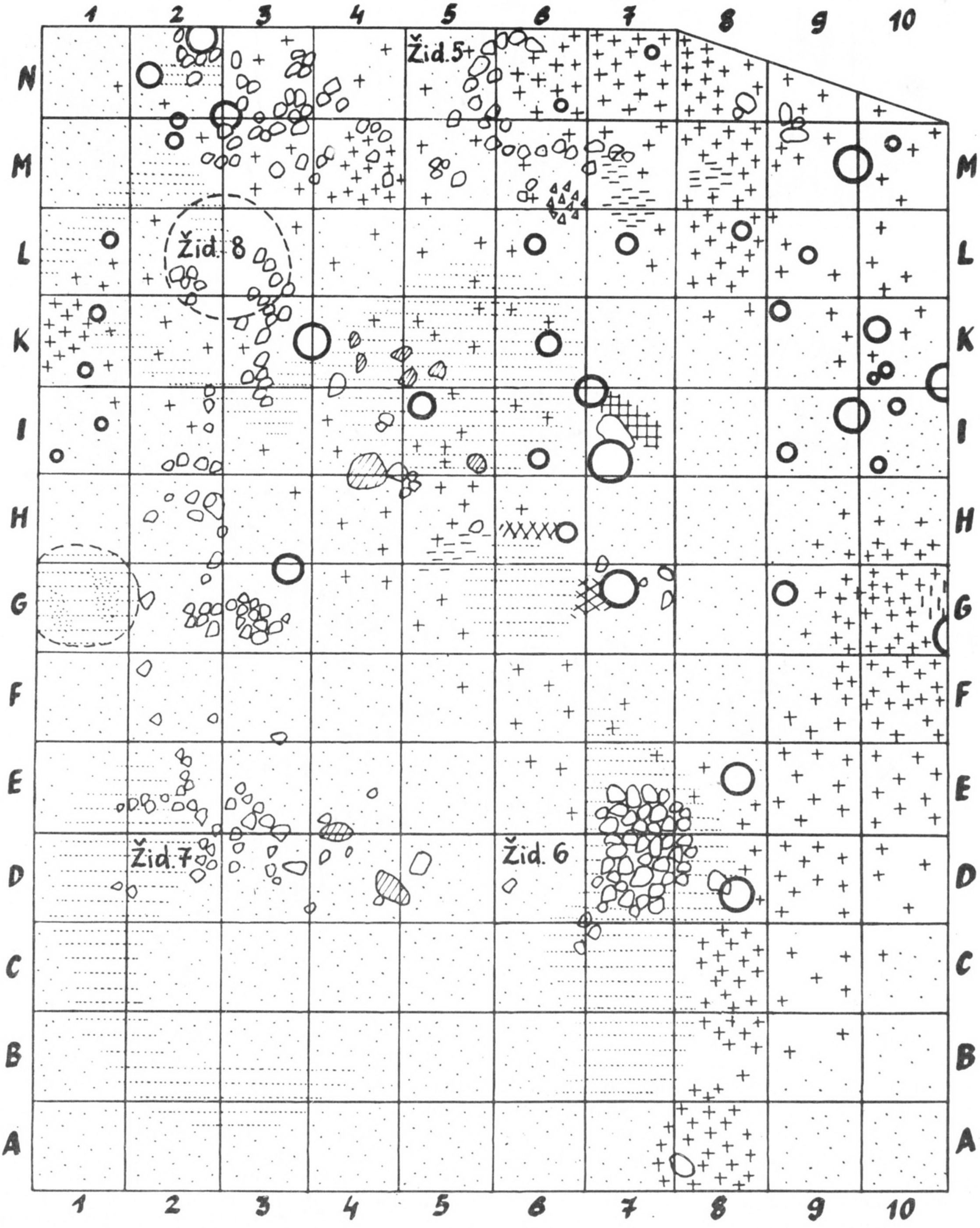

3 pav. Piliakalnio židiniai ir užtvarų stulpavietės I-e ir II-e plotuose: *1* - juoda žemė, *2* - degėsiai, *3* - pelenai, *4* smėlis, *5* - molis, *6* - akmenys, *7* - stulpavietės, *8* - tinkas, *9* - pastato sienos ribos

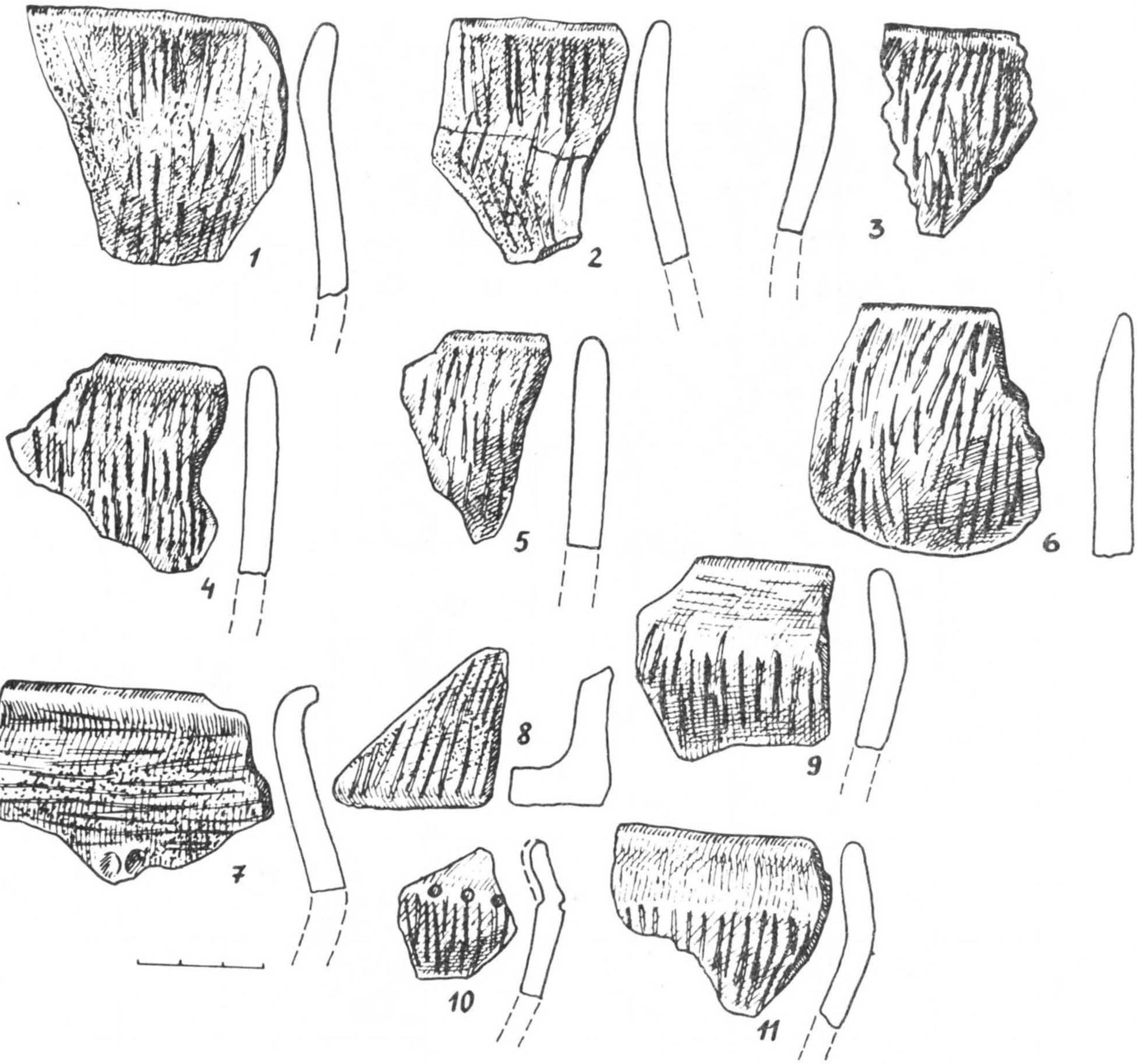

4 pav. Piliakalnio keramika brūkšniuotu paviršiumi

ankstyviausiuose šiaurės rytų Lietuvos piliakalniuose, pirmiausia Varonyse [12, p. 70, 75, pav. 1: 41-43], kurie datuojami paskutiniais amžiais prieš Kr. ir pirmaisiais amžiais po Kr.

Ilgą laiką Lietuvos teritorijoje buvo naudojamos ir iltys - *amuletai*. Tokia graži iltis su pragręžta skylute gale rasta ir šiame piliakalnyje (pav. 6: 22).

Žemutiniame sluoksnyje aptiktas dar molinis dvigubo nupjauto kūgio formos *verpstelis* (pav. 6: 21). Tokių verpstelių rasta piliakalnio ir gyvenvietės įvairių laikotarpių sluoksniuose.

Nustatant paties ankstyviausio sluoksnio susidarymo laiką, kartu ir pirminį piliakalnio apgyvendinimą, remiamasi keliais akmeniniais kirviais, kauliniais dirbiniais ir brūkšniuota keramika. Tačiau dauguma kaulinių dirbinių gyventojai naudojosi I-me tūkstantmetyje prieš Kr., taip pat pirmaisiais amžiais po Kr. Tik smeigtukas ritinio formos galvute datuojamas I tūkstantmečio pr. Kr. pabaiga. Tad šie radiniai, kartu ir ankstyvoji brūkšniuotoji keramika pirminį piliakalnio apgyvendinimą leidžia datuoti I tūkstantm. pr. Kr. antrąja puse.

5 pav. Piliakalnio (*1-8, 10, 12, 13*) ir gyvenvietės (*9, 11, 14-17*) keramika. *1-7* - lygiu paviršiumi, *8* - lygintu paviršiumi, *11,13* - maži puodeliai lygiu paviršiumi, *14-17* - tigliai

Žemutinio kultūrinio sluoksnio viršutinė dalis datuojama pirmaisiais amžiais po Kr.

2. VIDURINIS KULTŪRINIS SLUOKSNIS

Įtvirtinimai. Pirmasis kultūrinis sluoksnis buvo užpiltas smėliu, žvyru ir juodomis žemėmis. Tai vyko dėl aikštelės pertvarkymo darbų. Tuo pačiu metu supiltas nedidelis, apie 2,5-3 m pločio ir 0,6 m aukščio pylimėlis, kuris uždengė ankstyvąjį griovį ir dalį ankstyvesnio kultūrinio sluoksnio su židiniais bei grindiniais - buvusių pastatų liekanomis. Pylimėlis tęsėsi vakariniu, šiaurvakariniu ir šiauriniu aikštelės pakraščiu. Tolesnė jo tąsa neišaiškinta. Viršum pylimėlio buvusios pastatytos medinės užtvaros

6 pav. Piliakalnio akmeniniai (*1, 2, 4, 5, 15*), kauliniai (*6-10, 22, 24*), moliniai (*3, 11-14, 16-21, 23*) radiniai: *1, 2, 4, 15* - kirviai ir jų fragmentai, *3* - tiglio fragmentas, *5* - titnago dirbinys, *6, 10* - smeigtukai, *7, 8* - adatos, *9* - adiklio smaigalys, *11-14, 16-21* - verpstukai, *22, 24* - iltys

(3 pav.). Apie jų buvimą liudija dvi lygiagretės stulpaviečių eilės, tarp kurių 1,5-1,8 m atstumas. Viena iš jų - nuo aikštelės pusės - tęsėsi buvusio griovio kraštu. Vidinė stulpaviečių eilė, besitęsianti I-me plote 8-ių metrų ilgiu, beveik tiesi. Stulpai maždaug vienodo - 28-35 cm skersmens, stovėję vienas nuo kito 1-1,2 m atstumu. Eilės gale atidengtos trys viena šalia kitos vienodos apie 30 cm skersmens stulpavietės, o už jų, 5-10 cm atstumu dar trijų tokių stulpaviečių eilė. Tai stulpų, užbaigusių užtvaros dalį, liekanos. Toliau tęsėsi tarpas be stulpų, kuriame galėjęs būti įėjimas į aikštelę.

Išorinės eilės stulpai mažesnio skersmens, 20-25 cm ir išsidėstę mažiau ryškia linija. Todėl lieka neaišku, ar tai buvusi dviejų vienalaikių sienų užtvara, kurios vidus pripildytas akmenų, ar skirtingų laikotarpių atskiros užtvaros.

Viršum pylimėlio besitęsianti užtvara buvusi pastatyta iš didelių stulpų, įkastų (stulpaviečių dugnai plokšti) beveik vienodu atstumu, tarpai tarp jų galėję būti užpildyti horizontaliais rąstais. Be to, užtvarą tvirtinę akmenys, kurie, sudegus jai, subyrėjo, sudarydami grindinius, taip pat padengė pylimėlio šlaitus (7 pav.).

Užtvaros atidengtos per du 23 m ilgio plotus, lanku visu vakariniu, šiaurvakariniu, šiauriniu aikštelės pakraščiu, didesniu arba mažesniu atstumu nuo šlaito. Jos, be abejo, tęsėsi toliau aikštelės pakraščiu, tačiau tiksliau nustatyti tai gali tik tolesni tyrinėjimai.

Vidurinio sluoksnio susidarymo laikotarpiu buvo tvirtinami aikštelės pakraščiai. Nuolaidesnėse vietose užpilamos žemės (pietvakarinis pakraštys - II plotas), vietomis didinama aikštelė supilant žemes (šiaurinis pakraštys - I plotas).

Pastatai. Pastatų liekanų šioje aikštelės dalyje viduriniame sluoksnyje neaptikta, matyt, jie koncentravosi kitoje aikštelės vietoje, kur dar netyrinėta.

Radiniai. Šiame sluoksnyje daug aptiktų radinių buvo geležiniai, žalvariniai, moliniai. Sluoksnis taip sumaišytas, kad analogiški dirbiniai buvo randami tiek sluoksnio viršuje, tiek jo apačioje.

Vienas ankstyviausių vidurinio sluoksnio radinių buvo geležinio *peilio-pjautuvėlio* pusė - įtvara ir ašmenų dalis (pav. 8: 1). Jo įtvara ryškiai atskirta nuo ašmenų ir lenkta žemyn.

Tai ankstyvų lenktų peilių tipas. Tokie peiliai, aptikti ankstyvuose Narkūnų (Utenos raj.) [13, p. 8, pav. 1:1], Nevieriškės (Švenčionių raj.) [14, p. 78, pav. 22:12], Kerelių [11, pav. 17:2] piliakalniuose, datuojami II-IV amžiais po Kr. Tuo pačiu laikotarpiu gali būti datuojamas Juodonių piliakalnio peilis-pjautuvėlis.

Tam pačiam sluoksniui ir laikotarpiui priklauso ir 13,7 cm ilgio geležinė *yla*. Jos viršutinė dalis - įtvara keturkampio pjūvio nusmailintu galu sudaro trečią dirbinio dalį, dirbamoji dalis apvalaus pjūvio, nusmailintu galu (pav. 8: 12). Kita 10 cm ilgio *yla* turėjo trumpą keturkampio pjūvio įtvarą ir apvalaus pjūvio ilgą smeigiamą adatą (pav. 8: 13).

Truputį aukštesniame horizonte aptiktas geležinis *peiliukas* tiesiais ašmenimis su išskirta susiaurinta įtveriamąja dalimi. Jo ilgis 10,5 cm, iš jų 6,7 cm ilgio dalis priklauso keturkampio pjūvio ašmenims. Ašmenų viršuje įbrėžta linija, lugiagretė peilio nugarėlei (pav. 8: 17). Panašus peiliukas buvęs aptiktas taip pat papėdėje esančioje gyvenvietėje [6, p. 141, pav. 2: 4].

Aikštelės šiauriniame pakraštyje, supiltose taisant aikštelę žemėse, rastas geležinis *siauraašmenis kirvis* (pav. 8: 18). Jis 17,5 cm ilgio, turi apvalią, 4 cm pločio pentį, siaurėjantį ašmenų link liemenį, 4,6 cm pločio ašmenis, palenktus koto link. Penties skylė apvali. Tai baltų genčių plačiai naudoti kirviai, kurių ypač dažnai randama šiaurės ir rytų Lietuvos kapinynuose [16, p. 109-119; 15, p. 162]. Pagal savo tipą siauraašmenis kirvis datuotinas II-VII amžiais po Kr. Tad siauraašmenis kirvis yra vienas iš radinių, pagal kurį datuojamas vėlyviauusias piliakalnio kultūrinis sluoksnis, t. y. VI-VII amžiais po Kr.

Rastas taip pat gaubtos žalvarinės *apyrankės vidurinės dalies* fragmentas (pav. 8: 6). Tai 1,1 cm pločio gaubtas lankelis, kurio paviršiuje vienoje pusėje ryškus įbrėžimų ornamentas. Gaubtos apyrankės ypač dažnai aptinkamos Vakarų Lietuvoje ir datuojamos II-III amžiais po Kr. [15, p. 139, 140]. Tuo pačiu laikotarpiu galima datuoti ir rastą apyrankės fragmentą.

Palyginti gausią radinių grupę sudaro žalvarinės *įvijos, kabučiai-trikampės ir trapecijos formos plokštelės* su kilpute viršuje (pav. 8: 5, 8, 14-16). Tai *kaklo apvaros* sudedamosios dalys. Tokios apvaros buvo gaminamos Juodonių papėdės gyventojų, kur tokių įvijėlių, kabučių, skardos pusfabrikačių rasta gana daug. Šie radiniai liudija, kad piliakalnio vidurinis sluoksnis ir gyvenvietės apatinis sluoksnis yra vienalaikiai, t.y. kad apgyvendina papėdę piliakalnio gyventojai. Be to, tokį minėtų kabučių ir apvarų datavimą patvirtina netoliese esančio Kerelių piliakalnio viršutinio sluoksnio analogiški radiniai [11], datuojami V-VI amžiais.

Paminėtini kiti piliakalnyje aptikti mažiau datuotini žalvariniai dirbiniai. Tai 2,5×2,4 cm skersmens žalvarinė *grandelė* (pav. 8: 2), žalvarinis *apkalėlis* (pav. 8: 7), buvęs pritvirtintas vinutėmis.

Dažni radiniai viršutiniame vidurinio sluoksnio horizonte moliniai *verpstukai*, kurių čia rasta dvylika. Jie beveik visi dvigubo nupjauto kūgio formos, kai kurie išsiskiria dydžiu ir masyvumu. Kai kurie jų yra 5,4 cm skersmens, 1,9 cm storio, turi ryškią briauną, viduryje nedidelę 0,7 cm skersmens skylutę, kiti storesni - 2 cm storio, 2,2-2,8 cm skersmens, turi nulygintą briauną (6 pav.). Čia rastas ir aukštas, 2,5 cm skersmens verpstukas, plokštumoje puoštas išdurtų duobučių, išdėstytų po keturias,

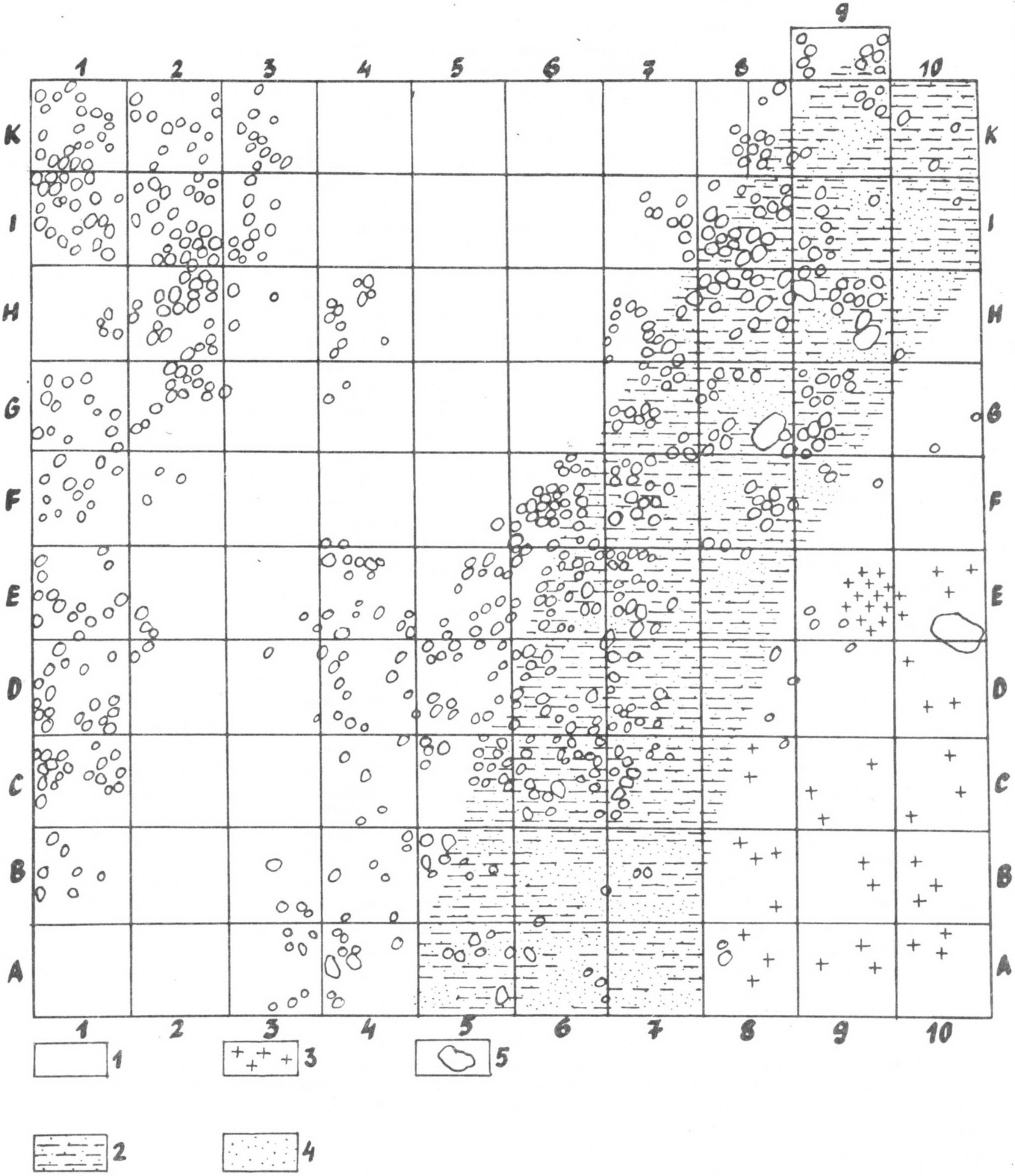
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
K
I
H
G
F
E
D
C
B
A
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
1
2
3
4
5

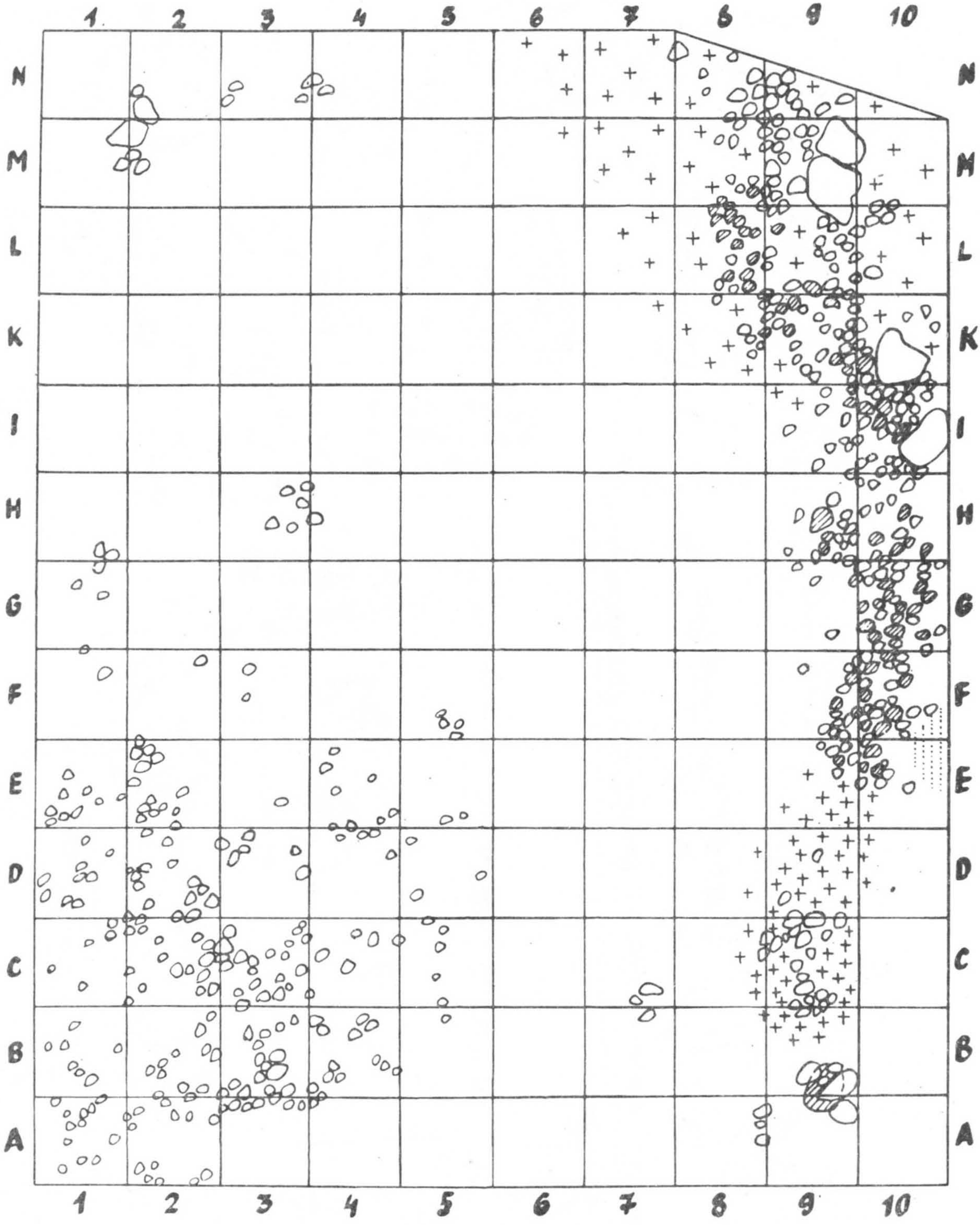

7 pav. Piliakalnio akmenų grindiniai I ir II plotuose: *1* - juoda žemė, *2* - molis, *3* - degėsiai, *4* - smėlis, *5* - akmenys

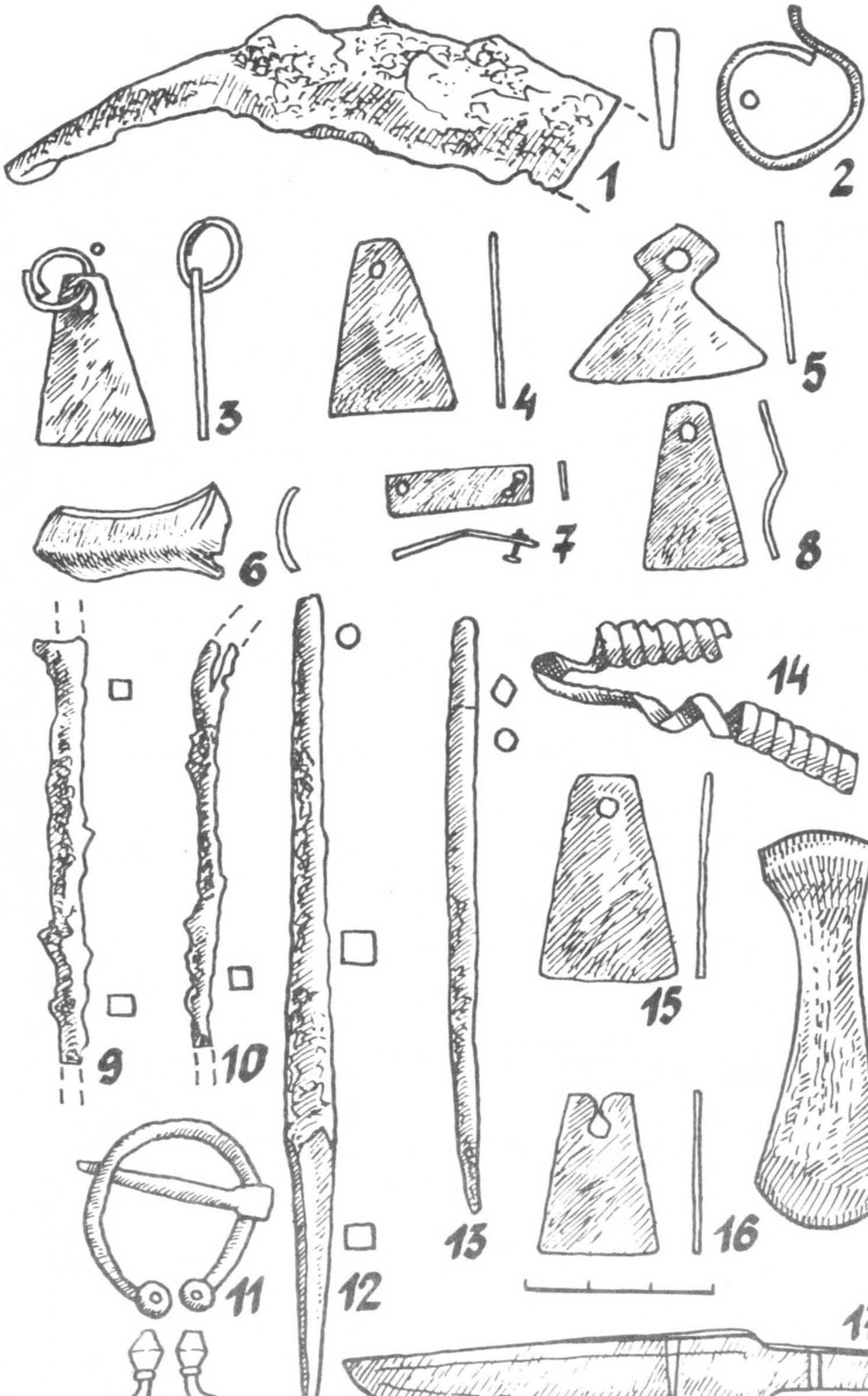

8 pav. Piliakalnio geležiniai (*1, 9, 12, 13, 17, 18*), žalvariniai (*2-8, 11, 14-16*) radiniai: *1, 17* - peiliai, *2* - grandelė, *3-5, 8, 15, 16* - kabučiai, *6* - apyrankė, *7* - apkalas, *9, 10* - virbai, *11* - segė, *12, 13* - ylos, *14* - įvija, *18* - kirvis

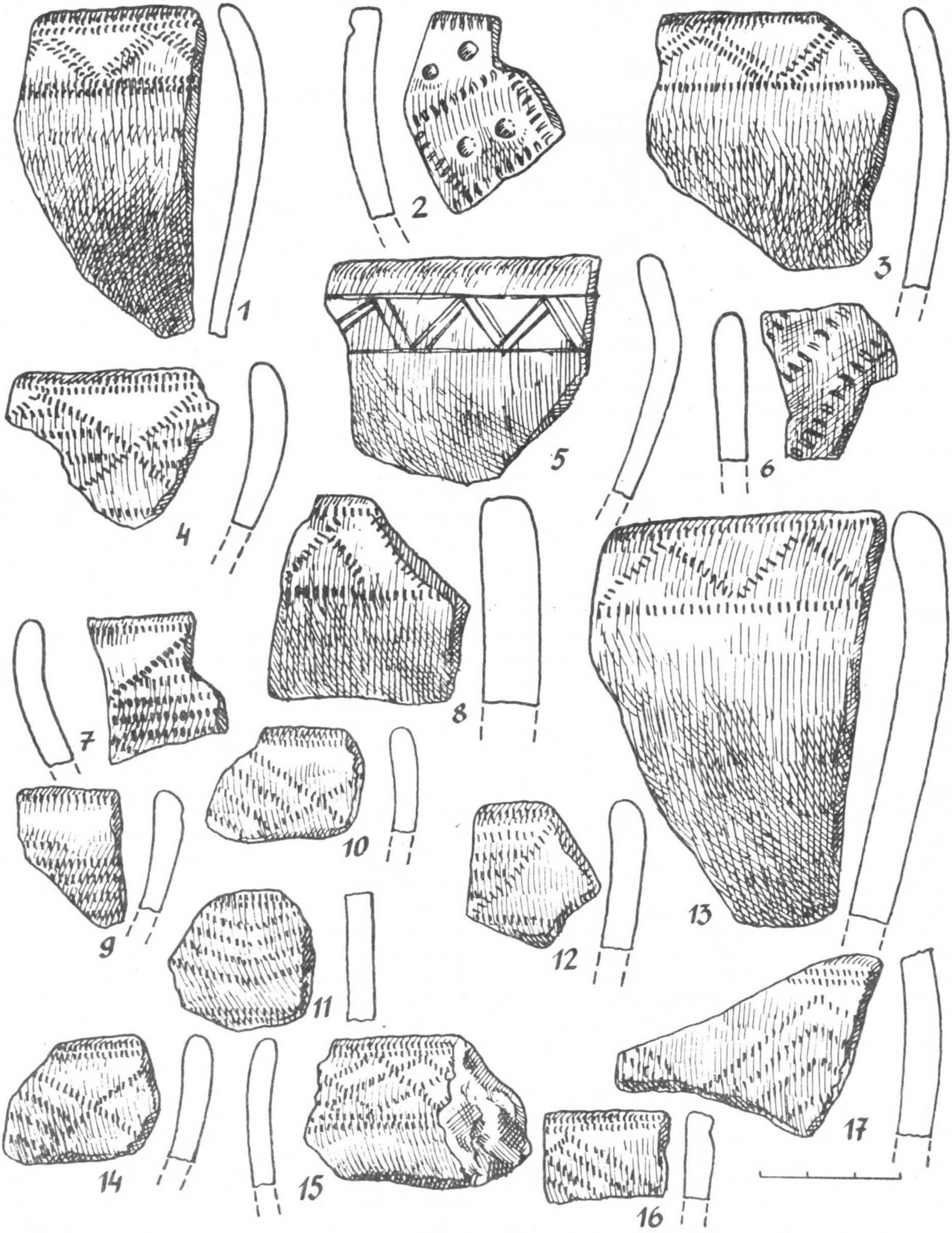

9 pav. Keramika lygiu paviršiumi, puošta geometriniu ornamentu: *4, 6-17* - piliakalnio, 1, *2, 3, 5* - gyvenvietės

grupėmis. Tokie verpstukai buvo plačiai naudojami Lietuvoje nuo pirmųjų amžių iki II tūkstantmečio pradžios po Kr.

Piliakalnyje aptiktas ir nedidelis *gintaro gabalėlis - ruošinys karoliui.*

Keramika. Vėlyvos brūkšniuotosios briauninės formos keramikos piliakalnyje aptikta labai nedaug, o šiame sluoksnyje jos nerasta. Manoma, kad šiame piliakalnyje brūkšniuotoji keramika išnyko labai anksti, jau iki III amžiaus po Kr. Viduriniame sluoksnyje rasta įvairių tipų keramika. Toliau keramika lygiu paviršiumi paprastos, analogiškos brūkšniuotajai tankios, su smulkiomis grūsto granito priemaišomis masės. Puodai tiesiomis sienelėmis arba su profiliuota briauna viršutinėje dalyje. Išskirtini atskiri šios keramikos tipai. Nauji puodai *lygintu* paviršiumi. Tai vidutinio dydžio ir nedideli puodeliai, kurių viršutinė dalis profiliuota, tačiau neprimena brūkšniuotų briauninės formos puodų (pav. 5: 8).

Į atskirą keramikos grupę išskirtini puodeliai, puošti vadinamuoju *geometriniu ornamentu.* Puodai nevienodi, vieni artimesni primityviems puodams lygiu paviršiumi su grūsto granito priemaišomis (pav. 9: 13), kiti nedideli plonasieniai tankios masės lygiu-lygintu paviršiumi puodeliai tiesiomis, viršuje į vidų lenktomis sienelėmis. Visi šio tipo puodeliai viršutinėje dalyje puošti geometriniu ornamentu, įspaustomis šukų dantelių linijomis. Ornamentas išdėstytas kaklelio juostoje arba peteliuose. Tokios keramikos rasta nedaug, ji sudaro tik apie 1% bendro keramikos kiekio. Piliakalnyje tokia keramika aptikta viršutinėje kultūrinio sluoksnio dalyje ir buvo analogiška Kerelių piliakalnio šio tipo keramikai, datuojamai V-VI amžiais po Kr.

Piliakalnyje aptikta keletas *miniatiūrinių puodelių*, taip pat *nedidelių puodelių*, kurių aukštis 8 cm, dugno skersmuo 5,6 cm, angos skersmuo 8,5 cm (pav. 5: 13). Vienas miniatiūrinis puodelis 4 cm aukščio, 4,3 cm skersmens anga ir dugnu, lenktomis sienelėmis, stačiu pakraštėliu (pav. 5: 12). Kitas puodelis buvęs 2,8 cm aukščio, 1,8 cm skersmeniu dugne, 3,2 cm skersmeniu angoje, tiesiomis sienelėmis, kurios į viršų platėjo ir buvo įlenktos į vidų (pav. 5: 10). Tokių puodelių paskirtis turėjusi būti specifinė.

Viena pagrindinių naudojamų keramikų buvo *grublėtoji* keramika. Šios keramikos grublėtumas įvairus: smulkus ir stambus. Vidutinio dydžio puodai, tiesiomis sienelėmis (pav. 10: 1-3, 6, 7), nesmarkiai siaurėjantys į apačią, padaryti iš tankios su grūstomis priemaišomis molio masės, gerai išdegti. Viršutinė jų dalis dažnai įlenkiama į vidų, netoli pakraštėlio puošta išdurtų apvalių duobučių eile.

Kartu su grublėta keramika vėlyvesniuose sluoksniuose buvo rasta *gnaibyta* keramika (pav. 10: 4, 5, 8). Puodai padaryti iš tankios molio masės su grūsto granito priemaišomis, panašios į grublėtų puodų masę, yra vidutinio dydžio, tiesiomis sienelėmis, kurių paviršiuje gnaibymu sudarytas įvairus ornamentas. Dažnai įvairiomis kryptimis išdėstyti ranteliai derinami su kitų krypčių rantelių grupėmis. Kartais lygus puodo paviršius dengtas nago įspaudais (10: 9-11), kartais puoštas vertikalaus gnaibymo linijomis (pav. 10: 5, 8). Tokia keramika aptikta viduriniame kultūrinio sluoksnio horizonte iki šio sluoksnio pabaigos ir datuojama IV-VI amžiais po Kr.

3. VIRŠUTINIS KULTŪRINIS SLUOKSNIS

Įtvirtinimai. I tūkstantmečio antroje pusėje turėjo vykti dideli piliakalnio ir gyvenvietės pertvarkymo darbai. Tuo metu šlaitai buvo nukasti stačiai, įrengtos terasos. Viena iš jų prasidėjo rytiniame šlaite apačioje ir kilo į viršų, supdama šlaitą iš šiaurrytinės, šiaurinės, šiaurvakarinės ir vakarinės pusės, kur kildama į aikštelę baigėsi. Terasa įvairiose vietose buvo nevienodo pločio - 5-8-6 m. Neaišku, ar terasa buvo šiaurvakariniame šlaite, kuriame ji galėjo būti sunaikinta. Čia jau minėta terasa tarsi nutrūksta, o už keliolikos metrų tęsiasi toliau. Ši šlaito dalis labiausiai sunaikinta, galimas dalykas, iš aikštelės tekančių vandenų.

Kita - 4 m pločio terasa buvusi pietvakarinėje šlaito dalyje, kur šiuo metu išlikęs įvažiavimas į aikštelę iš pietinės gyvenvietės pusės.

Šių terasų įrengimas buvo susijęs su dideliais žemės judinimo darbais, kurie pakeitė ir gyvenvietės paviršių. Užpiltos žemės viršum žemutinio gyvenvietės kultūrinio sluoksnio, datuojamo IV-VII amžiais. Didžiulis žemių kiekis užpiltas rytinėje ir šiaurinėje gyvenvietės dalyje, kur pagrindinis kultūrinis sluoksnis atsidūrė 1-1,6 m gylyje po paprastomis žemėmis, neturinčiomis jokių radinių.

Aikštelės viršutiniam kultūriniam sluoksniui skirtini tik viršutiniai akmenų grindiniai ir kai kurie vėlyvi radiniai, kurie chronologiškai labai skiriasi nuo vidurinio sluoksnio radinių. Akmenų grindinius sudarė tuoj po velėna atsidengę smulkių akmenų, sudėtų vienas šalia kito vienu arba keliais aukštais, ploteliai, kurių negalima sieti su pastatais. Jokių radinių viršum šių grindinių nerasta, todėl jų chronologija, paskirtis neaiškūs. Tenka tik spėti, kad tai papras-

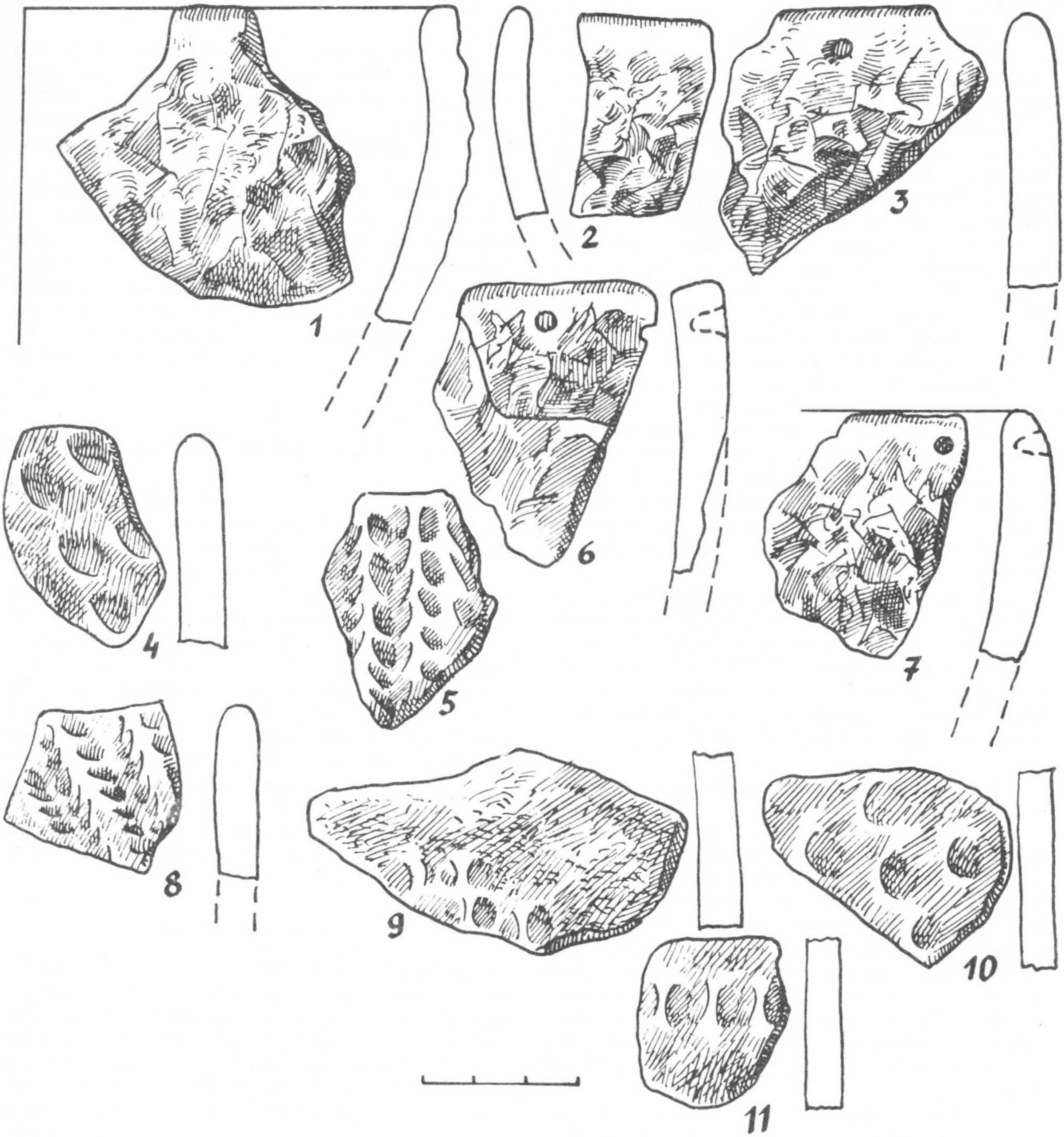

10 pav. Piliakalnio keramika grublėtu (*1-3, 6, 7*), gnaibytu (*4, 5, 8*) ir lygiu su gnaibymo žymėmis (*9-11*) paviršiumi

čiausi aikštelės grindiniai, o pastatai galėję stovėti šiaurrytiniame ir rytiniame aikštelės pakraštyje, kur dar netyrinėta, nes vieta apaugusi medžiais ir krūmais, kurie labai sunaikino aikštelės kultūrinį sluoksnį.

Radiniai. Piliakalnio vėlyviausiems radiniams priklausė žalvarinė *pasaginė segė* aguoniniais galais (pav. 8: 11), kuri chronologiškai yra žymiai vėlyvesnė už kitus piliakalnyje rastus dirbinius. Aptikta ji buvo žemiau viršutinių grindinių, o viršum jos atidengti grindiniai buvę suardyti. Tai rodo, jog ji čia pakliuvo žymiai vėliau. Tokių segių buvo rasta gyvenvietėje ir jos datuotinos IX-X amžiais po Kr. Kitas radinys, žymiai vėlyvesnis už kitus piliakalnio radinius, taip pat aptiktas po grindiniais, yra *puodas* (pav. 34: 1). Jis tamsiai pilkos spalvos, aprūkęs, lygiu paviršiumi, S profiliavimo sienelėmis, kurios labiausiai išlenktos vidurinėje dalyje. Žemutinė puodo dalis smarkiai susiaurinta. Viršutinė jo dalis įlenkta į vidų, o praplatintas pakraštėlis atlenktas atgal. Puodas buvęs 16 cm aukščio, jo angos skersmuo taip pat 16 cm, dugno skersmuo 10,5 cm. Jis panašus į žiestą puodą.

Abu šie radinai į kultūrinį sluoksnį pakliuvo vėliau. Juos atitinkantis kultūrinis sluoksnis piliakalnyje tyrinėjimų metu neaptiktas, nors tai nepaneigė jo buvimo galimybės. Galimas dalykas, kad vėlyvu laikotarpiu piliakalnis nebuvo labai intensyviai gyvenamas, o pagrindinis gyvenimas koncentravosi papėdės gyvenvietėje.

4. PILIAKALNIO CHRONOLOGIJA

Ištyrus piliakalnį nustatyta, kad jis buvo apgyventas I tūkstantmečio antroje pusėje, vadinamosios ankstyvosios brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonių. Be to, paminklas priklausė šios kultūros šiaurrytinės Lietuvos lokalinei sričiai. Ta pati kultūra tęsėsi ir pirmaisiais mūsų eros amžiais, kai čia stovėjo gyvenamieji pastatai, o pati aikštelė buvusi apsupta užtvaromis. Iš čia kilę ankstyviausi piliakalnio geležiniai dirbiniai, žalvariniai ir moliniai daiktai, taip pat brūkšniuota ir ankstyva lygiu paviršiumi keramika.

Antrame I tūkstantmečio ketvirtyje po Kr. gyvenimas piliakalnyje pasikeitė. Tyrinėtuose plotuose pastatų neaptikta, radinių palyginti negausu. Tas leidžia spręsti, kad pasikeitė pastatų koncentravimosi vieta, galimas dalykas, kad jie stovėjo šiaurrytiniame aikštelės pakraštyje. Be to, šio laikotarpio pabaigoje prasidėjo papėdės apgyvendinimas. Tai liudija ir šio laikotarpio tiek piliakalnio aikštelės, tiek žemutinio gyvenvietės sluoksnio keramikos komplekto vienodumas.

Įsigalėjęs naujas keramikos komplektas, kurį išnykus brūkšniuotajai sudarė pagausėjusi keramika lygiu paviršiumi, naujai atsiradusi grublėta, gnaibyta ir lyginta bei glūdinta keramika, kartu ir keramika, puošta geometriniu ornamentu.

Persikėlus gyventojų ūkinės veiklos centrui į gyvenvietę, pasikeitė piliakalnio paskirtis. I tūkstantmečio antroje pusėje vyko dideli piliakalnio šlaitų pertvarkymo darbai. Tai rodytų, kad taip buvo sustiprintas piliakalnio gynybinis vaidmuo. Galimas dalykas, kad ten stovėjo pastatai ir ten gyveno dalis genties žmonių. Tačiau tai galėtų patvirtinti tik platesni aikštelės tyrinėjimai.

II. GYVENVIETĖS TYRINĖJIMAI

Gyvenvietė buvusi įrengta visoje piliakalnio papėdėje, šiaurrytinėje, rytinėje, pietrytinėje ir pietinėje pusėje, t.y. daugiausia ten, kur nesiekė ežero vanduo. Tyrinėjimams parinkta pietrytinė papėdė, esanti į šiaurės rytus nuo kaimo kapinaičių. Per trejus metus ištirta 310 m^2 (1958 m. I pl. -50 m^2, 1959 m. II pl. - 100 m^2 ir III pl. 70 m^2, 1989 m. - IV pl. - 90 m^2), taip pat įvairiose papėdės vietose iškastos bandomosios perkasos, iš kurių matyti, kad kultūrinis sluoksnis visur buvęs pasiekiamas tik nuo 1-1,6 m gylio. Tiriamieji plotai apmatuoti šalia arba netoli vienas nuo kito, maždaug vienoje juostoje, šiuo metu lygiausioje gyvenvietės vietoje. Toliau už jų šiaurės vakarų - piliakalnio kryptimi prasideda kilimas, kuris tęsėsi iki pat šlaito apačios.

1. KULTŪRINIS SLUOKSNIS

Atidengtas kultūrinis sluoksnis nevienodo storio. Storiausias jis šiaurvakariniame plotų pakraštyje, kur staigiai jo pagrindas žemėjęs, pasiektas 3 m gylyje, o pietrytiniame pakraštyje jis tik 40-70 cm storio. Be to, kultūrinis sluoksnis tęsėsi minėta pakiluma iki pat šlaito apačios. Tai patvirtina keliose vietose iškastos bandomos perkasos (Nr. 1, 2), kurių pagrinde atidengti kažkokie iš didelių akmenų sudėti vainikai. Gyvenvietė turėjo tęstis ir į pietryčius nuo tyrinėtų plotų, tačiau greičiausiai buvusi sunaikinta tiesiant kelią.

Gyvenvietėje išryškėjo keletas skirtingų laikotarpių kultūrinio sluoksnio horizontų. Įvairiose vietose jie buvo nevienodo storio ir nevienodo

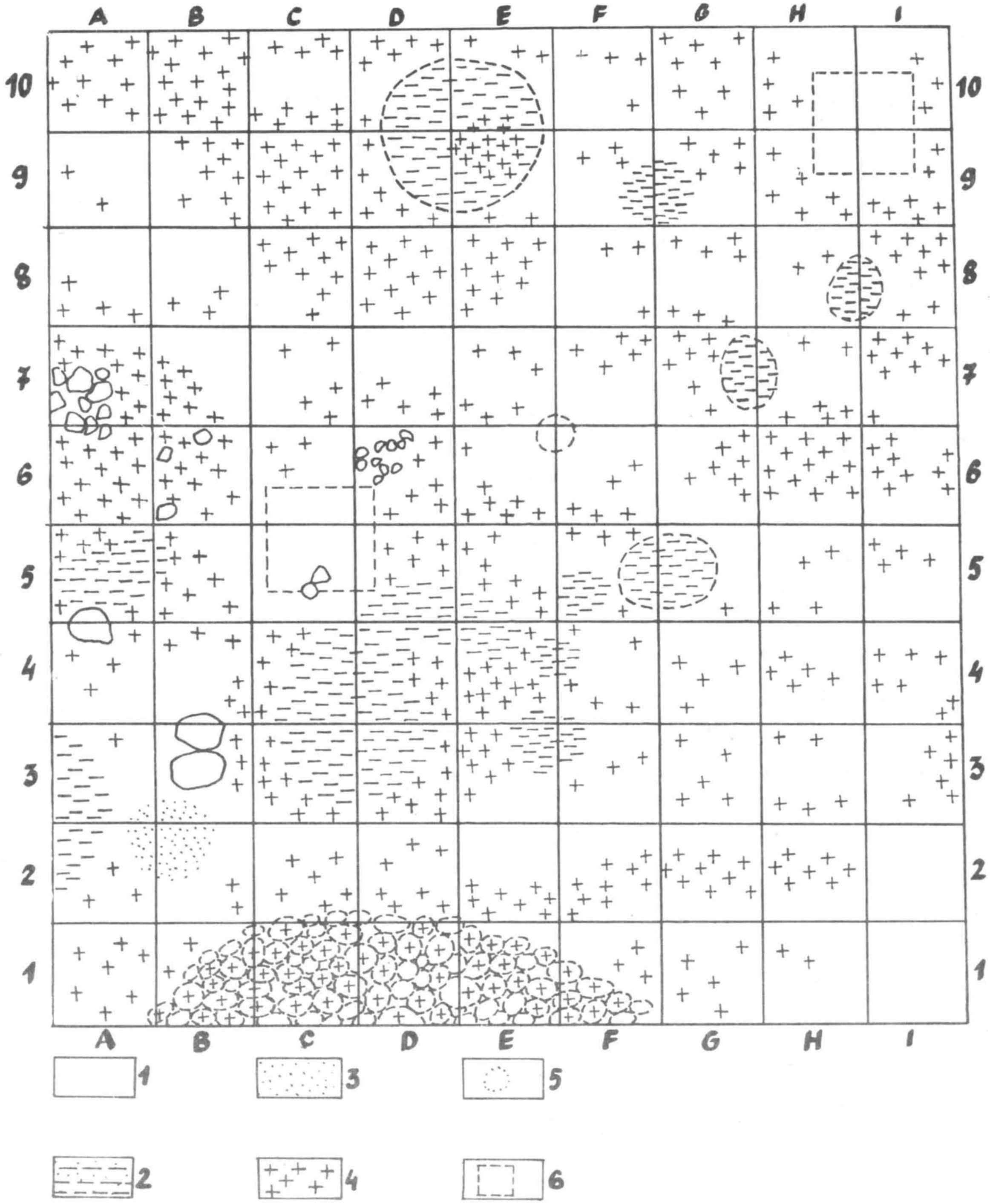

11 pav. Gyvenvietės žemutinio sluoksnio IV plotas: *1* - juoda žemė, *2* - molis, *3* - smėlis, *4* - degėsiai, *5* - stulpavietės, *6* - bandomosios perkasos vieta

ryškumo. Pačiame viršuje išsiskyrė pilkšvos spalvos supiltas sluoksnis. Jis plonesnis pietrytiniame ploto pakraštyje, storesnis šiaurės vakarų kryptimi nuo 25 cm iki 40 cm. Jame jokių radinių, net smulkių keramikos fragmentų nebuvo. Žemiau šio sluoksnio tęsėsi taip pat supiltas tamsesnis, tačiau be degėsių, su smulkiais skaldytų akmenų gabalais, su gargažėmis, trikampio tinko gabalais, smulkiais keramikos fragmentais ir pavieniais radiniais.

Po šiuo sluoksniu tęsėsi labai intensyviai juodas sluoksnis su degėsiais arba be degėsių, kuriame dengėsi pastatų liekanos, geležies gaivinimo krosnelės, akmenų grindiniai. Čia gausiausia keramikos ir kitų radinių. Tai geriausiai išlikęs žemutinis sluoksnis, atidengtas įvairiose vietose 25-60 cm gylyje.

Pats žemiausias sluoksnis, išryškėjęs prieš pat pagrindą, buvęs pilkas, kartais su degėsiais, 5-20 cm arba 15-40 cm storio.

Gyvenvietės kultūrinis sluoksnis smarkiai suardytas pertvarkant piliakalnį ir jo papėdę. Todėl geriausiai išliko tik pats žemiausias kultūrinio sluoksnio horizontas, kuriame išryškėjo ankstyviausias gyvenvietės egzistavimo laikotarpis. Tyrinėjimų metu atidengtos pastatų ir kitų įrengimų liekanos priklausė žemutiniam sluoksniui. Radiniai chronologiškai labai skirtingi, daugiausia aptikti visame kultūriniame sluoksnyje jau ne pirminėje savo vietoje. Todėl gyvenvietės radiniai skirstomi ne pagal sluoksnius, o pagal radinių grupes.

Pastatų liekanos. Pastatų liekanas sudaro plūkto molio aikštelės ir įvairūs židiniai. Beformiai plūkto molio ploteliai nuo 40×30 cm iki 140-170 cm skersmens, 5-6 cm storio, išsidėstę be jokios sistemos. Tik vienas plūkto molio plotas, atsidengęs 60 cm gylyje, buvo 350×320 cm dydžio, nuolaidėjantis šiaurės rytų kryptimi. Jo gale atidengtas dar vienas apdegusio molio plotelis. Iš šių plotelių atstatyti pastatą sunku, dalis suvirtusių apdegusių molio gabalų neleidžia nustatyti buvusios jų paskirties. Tačiau vietomis išlikę židiniai. Vieną židinį kv. A-B-5-7 sudarė iš moliu sutvirtintų akmenų sudėtas ratas (11 pav.). Kitoje vietoje, kv. C-E-3-5, 110-120 cm gylyje, 2,5 m skersmens židinį sudarė akmenų ir molio, matyt, jungusio akmenis, dėmių ratas (11 pav.). Dar žemesniame sluoksnyje 120 cm gylyje židinį sudarė apie 1,5 m skersmens pasagos formos ratas, kurio viduje buvęs 30-40 cm tarpas, pilnas degėsių (11 pav.). Pastarųjų dydžiui, konstrukcijai nustatyti trūksta duomenų. Aptiktos stulpavietės apie 35 cm skersmens, plokščiu pagrindu rodo, kad pastatams statyti buvo naudojami rąstai. Galimas dalykas, kad rąstai gulėjo horizontaliai. Tarpus tarp jų užpildydavo moliu, kurių trikampių atspaudų gyvenvietėje rasta nemažai.

Geležies gaivinimo krosnelės. Gyvenvietėje, kaip ir piliakalnyje, gausu geležies gamybos atliekų - gargažių, metalo liejinių. Keliose vietose rasta geležies gaivinimo krosnelių liekanų. Pvz., 1959 m. prie molio krūvos rasta metalo gaivinimo krosnelė, kurią sudarė degto molio gabalai, apskilę akmenys, degėsių liekanos, gargažės. 1989 m. šalia ištisinių gargažių plotų ant kultūrinio sluoksnio pagrindo, kv. D-E-9, 10, 75 cm gylyje atidengtas 150 cm skersmens iškilus apie 20 cm aukščio apvalus molio plotas, kurio viduje, arčiau pakraščio, buvęs 60 cm skersmens ir 10 cm gylio įdubimas, pilnas metalo liejinių ir gargažių (11 pav.). Gargažės pasklidusios po visą molio plotą. Labai daug jų buvo ir aplink minėtą molio plotą. Pakilimas priklausė geležies gaivinimo krosnelei.

Grioviai ir duobės. Gyvenvietėje atidengti keli skirtingų laikotarpių grioviai. Vienas jų - vėlyvesnis - 1,5-2,3 m pločio, apie 60 cm gylio - IV plote, kv. A-I-8, 9, tuoj po supiltu vėlyvu sluoksniu, tiesiais šonais, į dugną siaurėjantis. Griovys iškastas degėsingame sluoksnyje ir, atrodo, buvęs skirtas vandeniui nutekėti (12 pav.). Vėliau griovys buvęs užpiltas geltonu smėliu, o vietomis dengtas akmenų grindiniu. Griovys turėjęs priklausyti vėlyvesniam gyvenvietės egzistavimo laikotarpiui.

Kitas griovys buvęs ankstyviausiu gyvenvietės egzistavimo laikotarpiu, galėjęs būti natūralus. Griovys atidengtas ploto pakraštyje, kv. A-I-1 (11 pav.) jo išilginio pjūvio plotis, dydis bei forma neaiškūs. Ypač nustatyti paskirtį sunku dėl to, kad jis panašus ir į pusiaužeminės tipo pastato pėdsakus. Tam patvirtinti reikėtų tolimesnių tyrinėjimų.

Gilioje duobėje, kv. I-1, 2,8 m gylyje nuo žemės paviršiaus, 1,8 m gylyje nuo viršum duobės esančio akmenų grindinio rasta tauro (?) kaukolė. Viršum duobės buvęs akmenų grindinys išdėstytas keliais sluoksniais kelių kvadratinių metrų plote rodytų, kad žvėris čia buvęs užkastas (11 pav.).

Radiniai ir chronologija. Iš gyvenvietės žemutinio sluoksnio radinių matyti, kad papėdėje žmonės apsigyveno žymiai vėliau negu piliakalnyje. Čia nerasta piliakalnio žemutiniam sluoksniui, jo ankstyvajam laikotarpiui būdingų radinių - akmeninių kirvių, kaltų ir ankstyvos brūkšniuotosios keramikos.

Kadangi gyvenvietės kultūrinis sluoksnis buvo smarkiai suardytas, tikslinga radinius aptarti

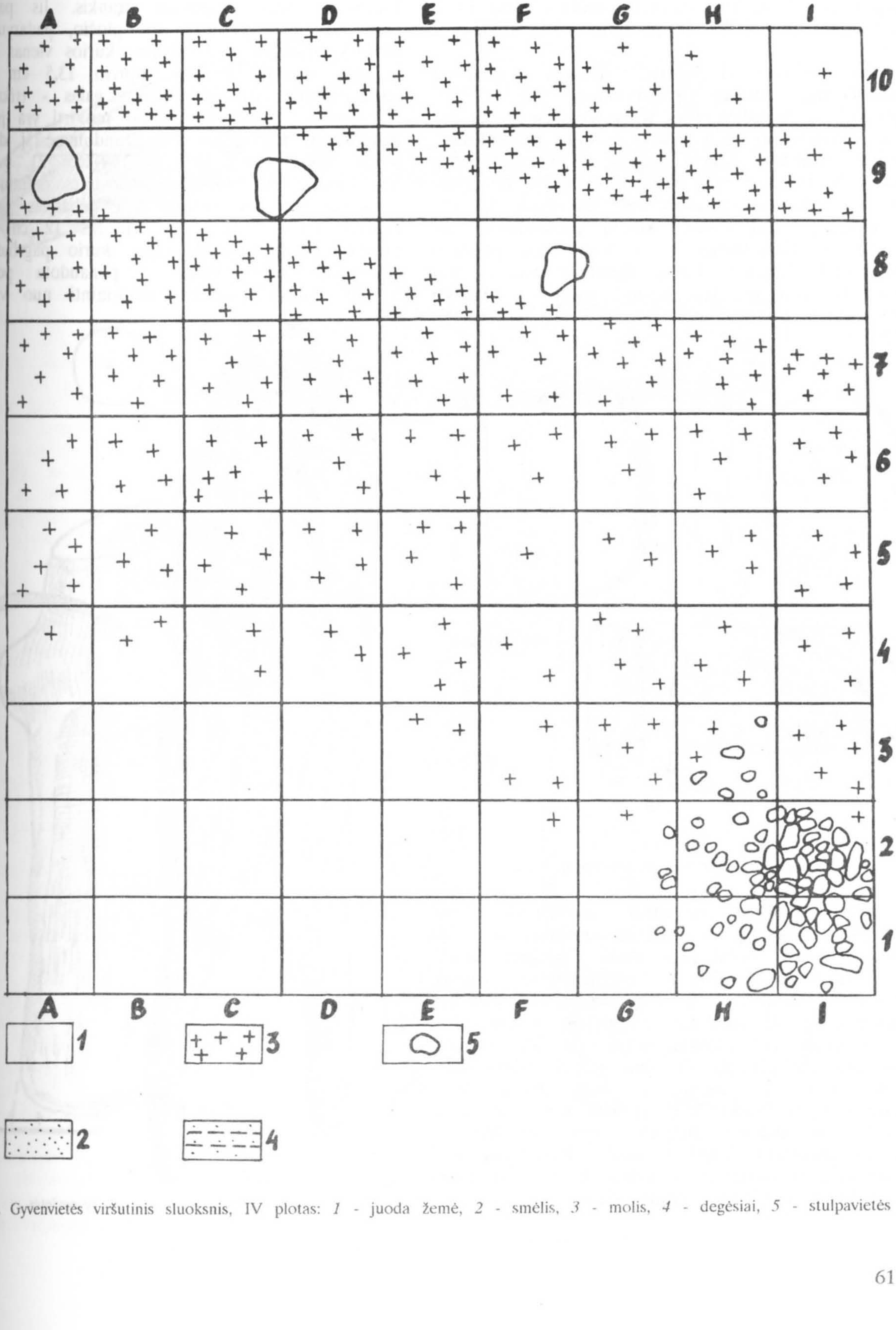

12 pav. Gyvenvietės viršutinis sluoksnis, IV plotas: *1* - juoda žemė, *2* - smėlis, *3* - molis, *4* - degėsiai, *5* - stulpavietės

pagal radinių tipus, prisilaikant jų chronologijos. Pažymėtina, kad daugelis radinių tipų buvo naudojami ilgą laiką ir jų datavimas labai platus.

Akmeniniai dirbiniai. Keletas akmeninių galąstuvų, aptiktų gyvenvietėje, galėjo būti naudoti ir ankstyvesniu, ir vėlyvesniu gyvenvietės egzistavimo laikotarpiu. Abu jie plokšti, pailgi, ovaliais galais (pav.13: 2,3). Išlikę tik pusė dirbinio, vienas 6,2 cm ilgio, 4 cm pločio, 0,9 cm storio, kitas - 7 cm ilgio, 5,3 cm pločio, 1,8 cm storio. Abiejų plokštumos nugludintos. Galąstuvais buvo naudojami paprasti beformiai akmenys, kurių viena plokštuma nugludinta. Įvairiam laikotarpiui galėjo priklausyti ir akmeniniai *verpstukai* (pav. 13: 1; 26: 1; 27: 27; 28).

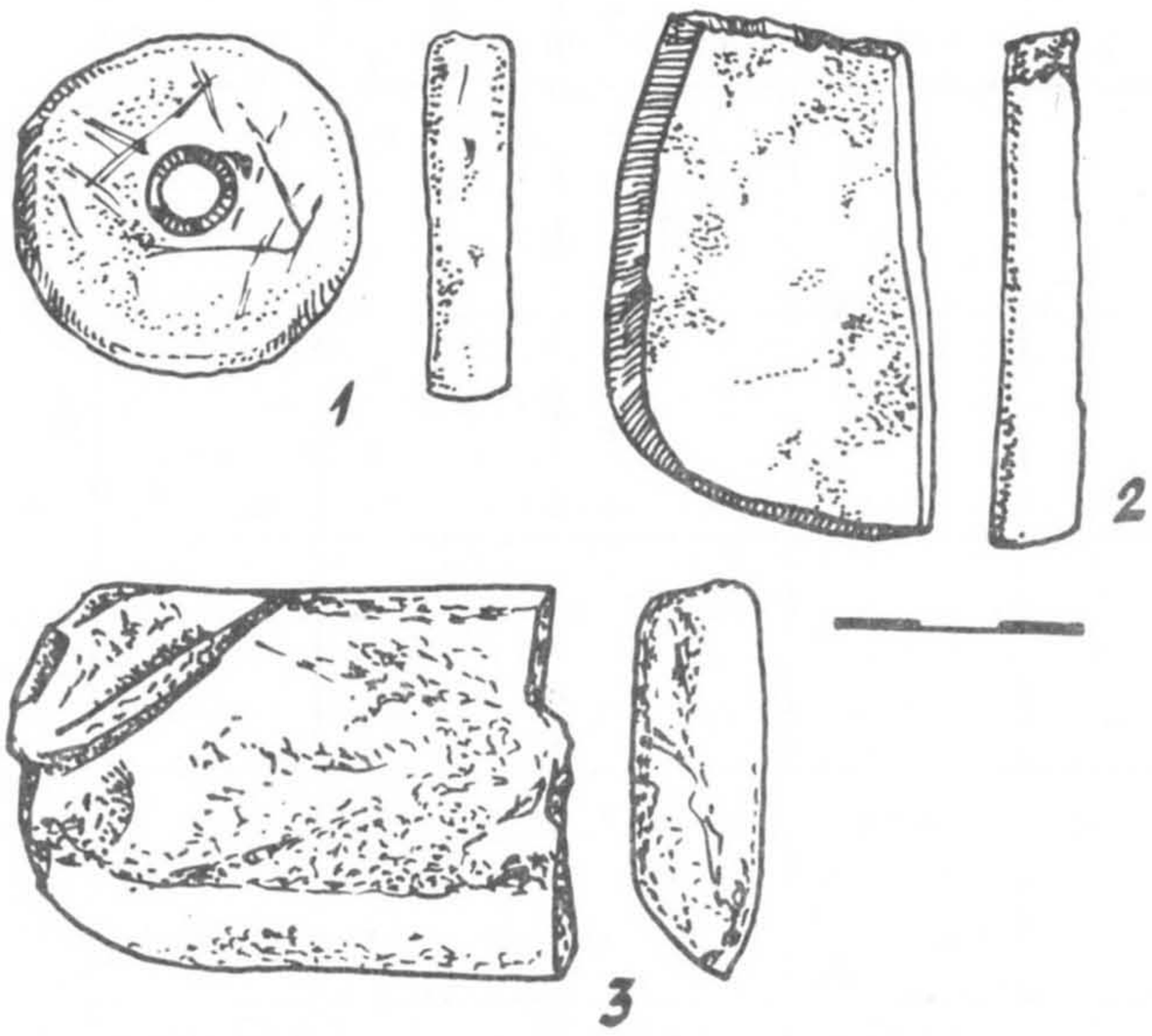

13 pav. Gyvenvietės akmeniniai dirbiniai

Kauliniai ir raginiai dirbiniai. Ypač svarbūs Juodonių gyvenvietės kauliniai ir raginiai dirbiniai. Pagal juos tenka peržiūrėti kaulinių dirbinių naudojimo chronologijos rėmus. Kauliniai dirbiniai - būdingi dirbiniai ankstyvųjų gyvenviečių (piliakalnių ir atvirų gyvenviečių), egzistavusių II-I tūkstantmetyje pr. Kr. ir pirmaisiais amžiais po Kr., kai geležis buvo palyginti mažai naudojama, ir daug daiktų buvo gaminami iš kaulo, kaip įprasta buvo anksčiau. Beje, kai kuriuos dirbinius, pvz., adiklius, ir vėliau mėgiama daryti iš kaulo. Pastebima, kad Juodonių gyvenvietėje kauliniai ir raginiai dirbiniai buvo naudojami žymiai ilgiau negu kitur.

Vienas įdomiausių radinių yra vienintelis Lietuvoje toks ariamasis įrankis. Jis pailgas, apie 50 cm ilgio, 11 cm pločio, padarytas iš plačios briedžio rago dalies, kurios vienas galas baigiasi dviem apvalaus pjūvio 13,5 cm ilgio natūraliomis atšakomis, kitas galas - trikampis (14 pav.). Apie šio dirbinio paskirtį yra įvairių nuomonių. Etnografė Pr. Dundulienė šį dirbinį laiko *žagrės išara* [17, p. 164-165; 21, p. 52]. Tai vienas ankstyviausių gyvenvietės radinių.

Kitas retesnis radinys yra nebaigtas gaminti raginis kirvis (pav. 15: 3). Šis 12 cm ilgio dirbinys padarytas iš rago, kurio pagrindas - storiausia rago vieta - panaudota penčiai, 5 cm pločio ašmenys nuploninti nuo viršaus

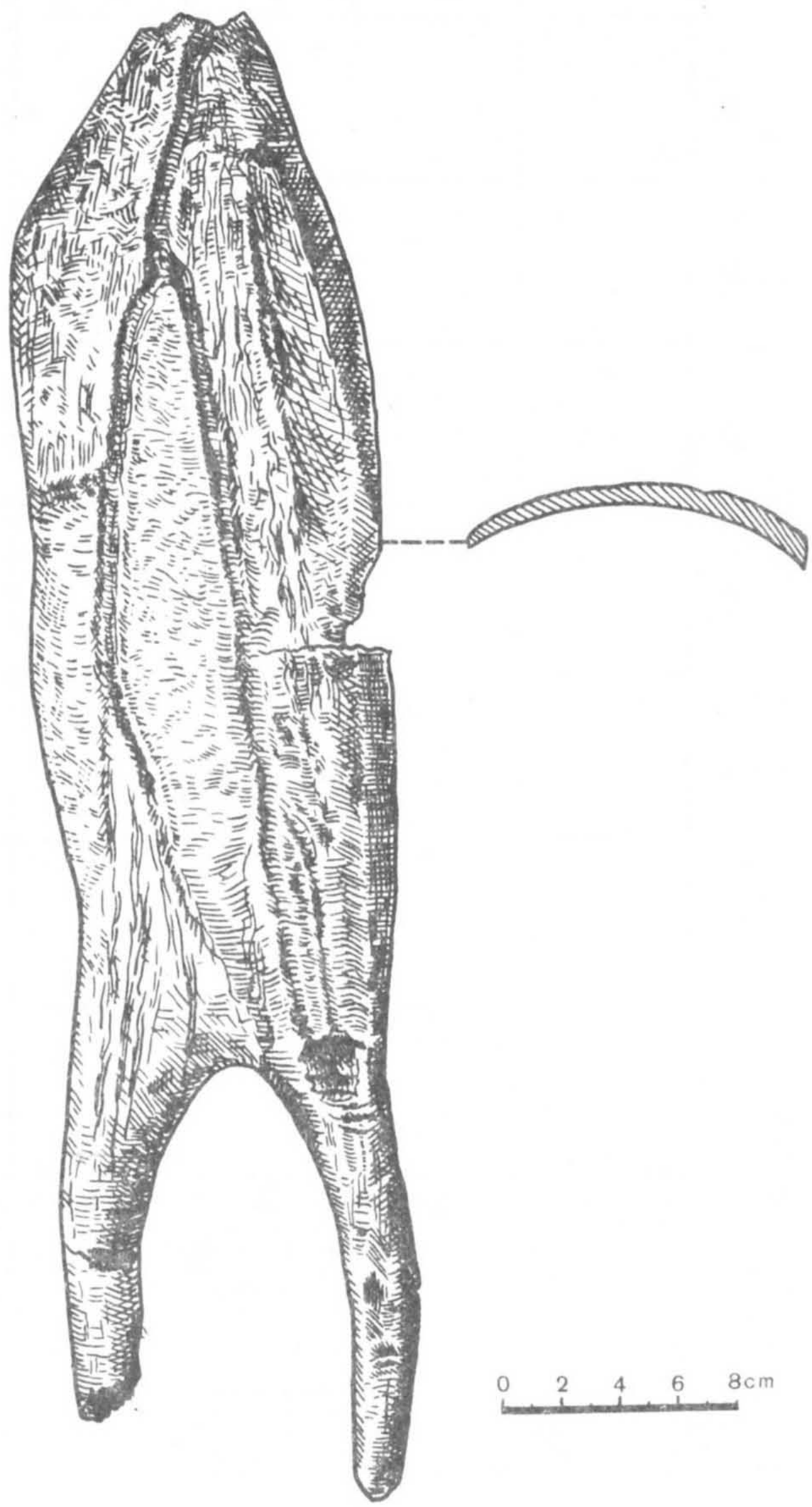

14 pav. Raginis įrankis iš gyvenvietės

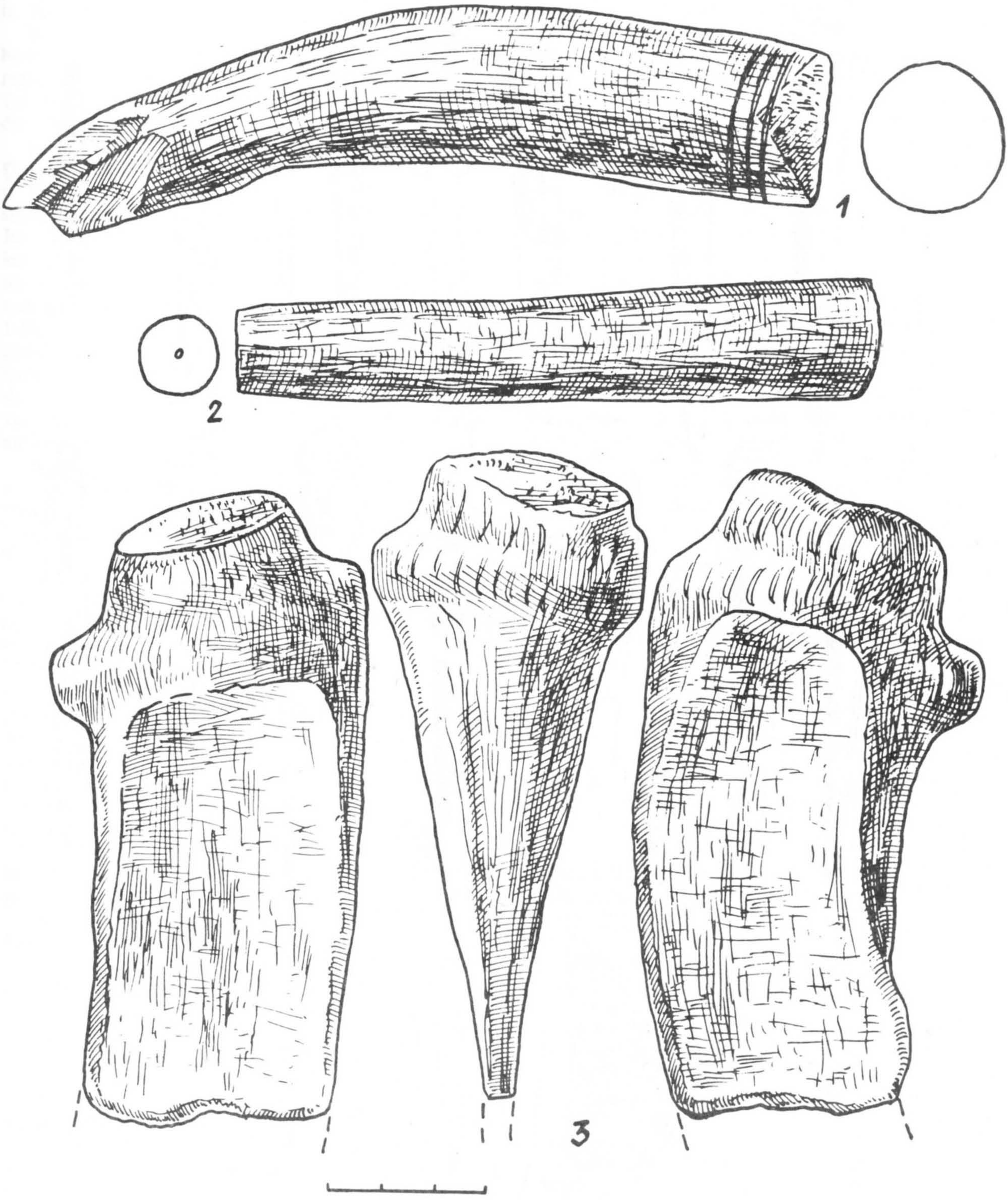

15 pav. Raginiai dirbiniai iš gyvenvietės: *1*, *2* - rankenos, *3* - kirvis

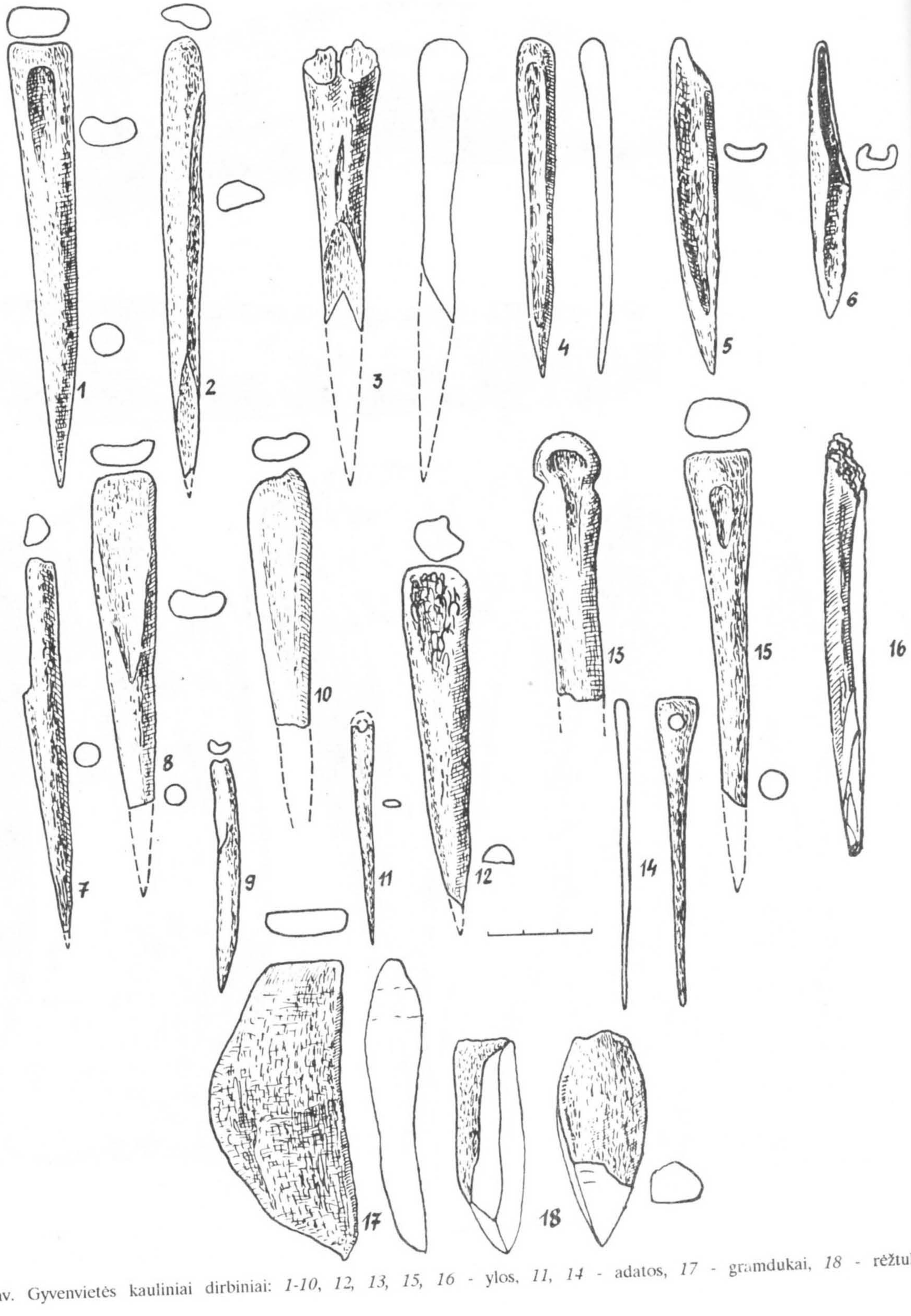

16 pav. Gyvenvietės kauliniai dirbiniai: *1-10*, *12*, *13*, *15*, *16* - ylos, *11*, *14* - adatos, *17* - gramdukai, *18* - rėžtukas

palaipsniui, o abiejuose kraštuose iškilę neaukšti, žemėjantys ašmenų link atkraščiai.

Rasta ir kitų nebaigtų apdoroti raginių dirbinių. Daugiausia tai pailgi apipjaustytais galais ragai, kurių viename gale anga (pav.15: 1, 2). Tai buvusios *peilių rankenos* arba jų *pusfabrikačiai*. Kai kurie ragai su pjaustymo žymėmis.

Kaulinių dirbinių rasta daugiau kaip penkiasdešimt. Tai beveik išimtinai darbo įrankiai, ir nedaug ilčių - amuletų. Gausiausia kaulinių smaigalių, kurių yra keliasdešimt, daugiausia *ylų*. Jos 7-13 cm ilgio, padarytos iš masyvaus kaulo, kuris viršuje plokščias, žemiau užapvalintas ir baigiasi apvaliu smaigaliu (16 pav.). Masyvioms yloms naudoti masyvūs kaulai (pav. 16: 1-10, 12, 13, 15, 16,), dalis ylų padaryta iš nedidelių skelčių, nusmailinus jų galą, o kai kurios ylos padarytos iš sąnarinių kaulų, perskeliant juos išilgai pusiau, kartais dar nupjovus patį sąnarį. Yloms ir kitiems smaigaliams analogų aptikta ankstyvuose, piliakalniuose.

Be to, rasta keliolika kaulinių *adiklių* (pav. 17: 1-12). Jie 10-20 cm ilgio, padaryti iš masyvių plokščio, vietomis apvalaus pjūvio kaulų. Plokščiajame gale dažnai jie turi apvalią skylutę, matyt, pakabinti.

Rastos trys kaulinės *adatos*. Viena iš jų 6,5 cm ilgio, nulaužtu galu ties apvalia skylute, kitos likę tik 2,2 cm ilgio smaigalys. Adatos buvusios plokščios, gražiai nudailintos, apvalaus skersinio pjūvio galu (pav. 16: 11). Trečioji - 9 cm ilgio - adata priminė ankstyvą smeigtuką plokščia natūralios formos trikampe galvute su apvalia skylute viduryje (pav. 16: 14). Tokios adatos buvo naudojamos ilgą laiką, įvairių archeologinių kultūrų žmonių. Lietuvos teritorijoje jos žinomos iš ankstyvųjų piliakalnių, datuojamų I tūkstantm. pr. Kr. Juodonių gyvenvietės adatos, analogiškos piliakalnio adatoms, galėjo būti naudotos per visą jos egzistavimo laikotarpį - I tūkstantm. antroje pusėje.

Aptikta keletas dirbinių, kurių vienas galėjęs būti *gramduku*, kitas - *rėžtuku*. Vienas neaiškios paskirties plokščias keturkampio pjūvio kaulinis dirbinys, kurio vienas galas tarytum įtvertas, o kitas galas nusmailintas (pav. 16: 18). Kitas pailgas 12,5 cm ilgio, 2,3 cm pločio dirbinys turėjo išsiskiriančią rankeną, plokščią ir nudailintą dirbamą galą (pav. 16: 17).

Ilgai buvo naudoti dvasiniam gyvenimui priklausę dirbiniai *iltys-amuletai*. Tokius amuletus naudojo neolite, žalvario amžiuje ir toliau geležies amžiuje. Per tą laiką keitėsi jų nešiojimo būdas, tačiau, matyt, vienoda buvo jų prasmė. Dažniausiai tai meškos arba šerno iltys, apipjaustytos galuose, bukame gale turėjusios apvalią skylutę pakabinti (pav. 18: 8). Rasta ir didelių apipjaustytų, bet nebaigtų ilčių.

Įdomus 2,5 cm ilgio *vėrinukas-amuletas* (ar jo fragmentas), sudarytas iš kelių 1,5 ir 1,7 cm ilgio iltinių dantukų, suvertų ant plonos žalvarinės vielos per apvalias skylutes ir sujungtas su grandinėle iš trijų, apie 1 cm skersmens, 1,5 cm storio grandelių (pav. 18: 7). Vėrinukas, matyt, buvo prikabinamas prie drabužių.

Panašus vėrinukas rastas Asotės piliakalnyje Latvijoje, sluoksnyje, datuojamame XI-XII amžiais. Prie Asotės vėrinių grandelės gale kabėjo varpelis [18, pav. 5:26, p. 32, 33].

Retesni radiniai Lietuvos archeologinėje medžiagoje yra *kaulinės šukos*. Gyvenvietėje aptikta ketverios šukos arba jų pusfabrikačiai, kurių trys 4×4,5 cm, 4×4 cm, 5×8,7 cm pusmėnulio formos, viršuje išsiskiriančia kilpute ir vienos keturkampės (pav. 18: 1-4). Šukų dantukai išlūžę. Ketvirtos šukos, kurių išlikęs tik fragmentas - vienas 3,5 cm ilgio ir 1,9-2 cm pločio galas - buvo pailgos ir siauros, vos išlenktu viršutiniu lankeliu, vienodo ilgio danteliais, viduryje ilgiausiais - 1 cm, trumpiausiais - 0,6 cm kraštuose. Šukų išilginė plokštuma sutvirtinta iš abiejų pusių pritvirtintomis geležinėmis vinutėmis ir pailgomis plokštelėmis apkalėliais, viršuje ir apačioje puoštais dviem išilginiais grioveliais, o pačiame gale - 1 cm pločio skersiniais grioveliais (pav. 18: 4).

Lietuvos teritorijoje kaulinės šukos nedažni radiniai, tačiau jų yra iš įvairių laikotarpių. Panašios į Juodonių šukas yra šukos iš Vosgėlių piliakalnio, tačiau jų chronologija nėra aiški, nes piliakalnyje buvo gyvenama ilgai [12, p. 29]. Rytprūsių teritorijoje pusapvalės kaulinės šukos žinomos iš III a. pabaigos ir IV a. pradžios paminklų (Muntowo, pow. Mrągowo) [19; 430, рис. 210: a, b]. Baltarusijoje Labenščinos piliakalnyje rastos šukos datuotinos I tūkstantmečio antrąja puse [20, p. 52, рис. 21:19).

Keturkampės šukos Rytprūsių teritorijoje žinomos iš VI a. po Kr. [19, p. 249, рис. 252]. Pailgos keturkampės šukos turi analogijų Latvijos paminkluose. Asotės piliakalnio tokios šukos datuojamos IX-X amžiais po Kr. [18, табл. IX: 9, 20]. Juodonių gyvenvietės šukos datuotinos I tūkstantm. antrąja puse. Pusmėnulio formos šukos buvusios ankstyvesnės. Randami puošti kauliniai apkalai (pav. 18:5), nudailinti įvairių dirbinių galai (pav. 18:6).

Išskirtinas *verpstukas*, padarytas iš kaulo girnelės, tiesiu pagrindu ir išgaubta viršutine dalimi, viduryje su apvalia skylute (pav. 26:2).

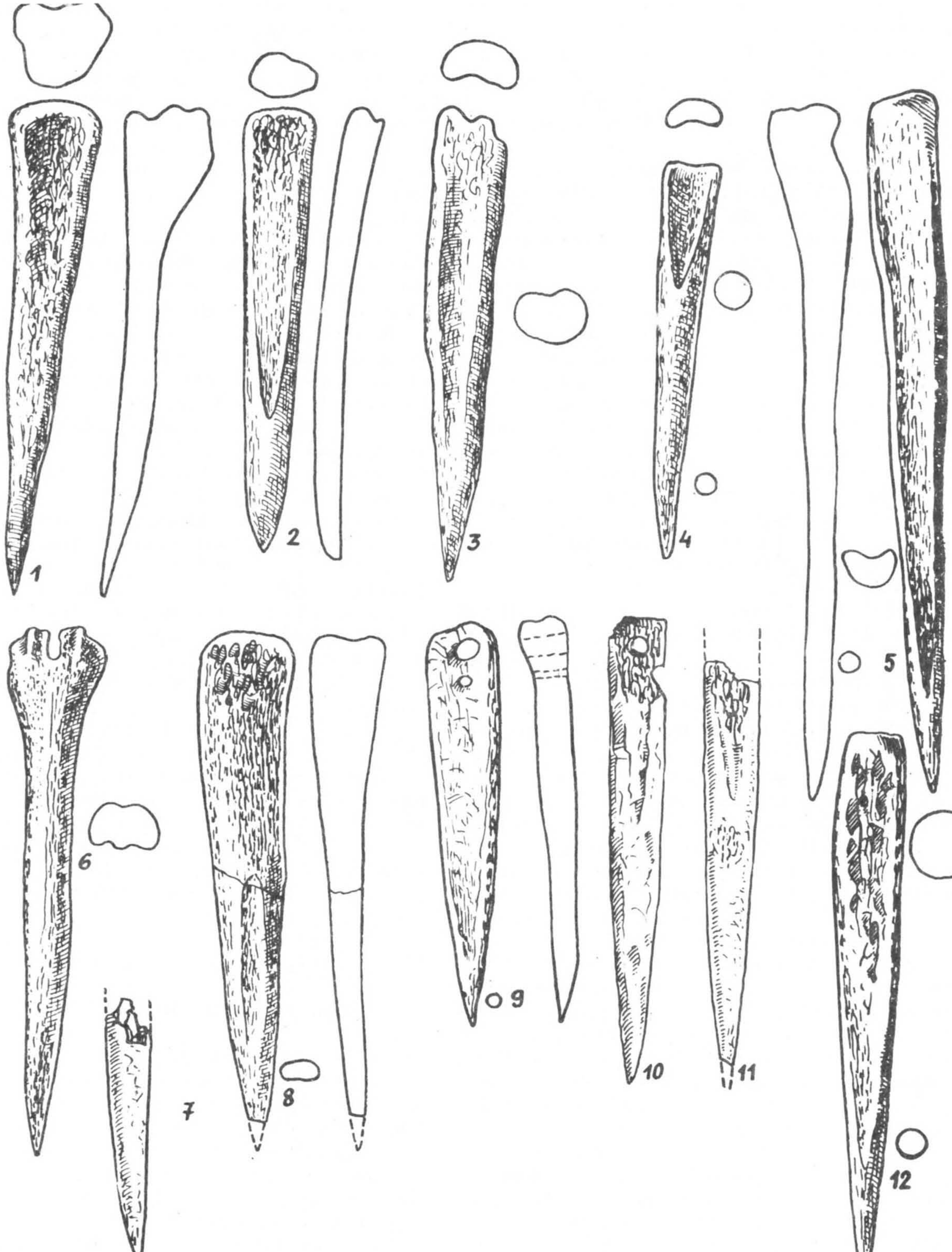

17 pav. Gyvenvietės kauliniai dirbiniai

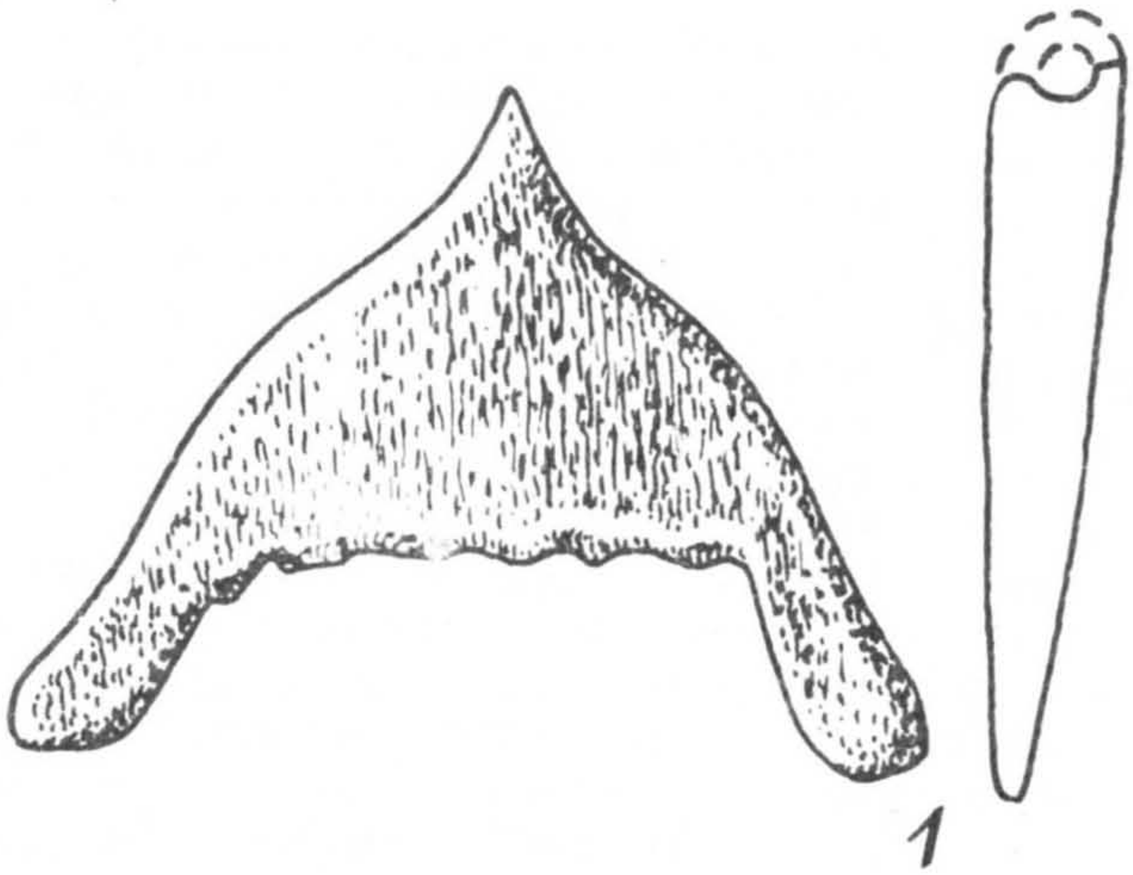

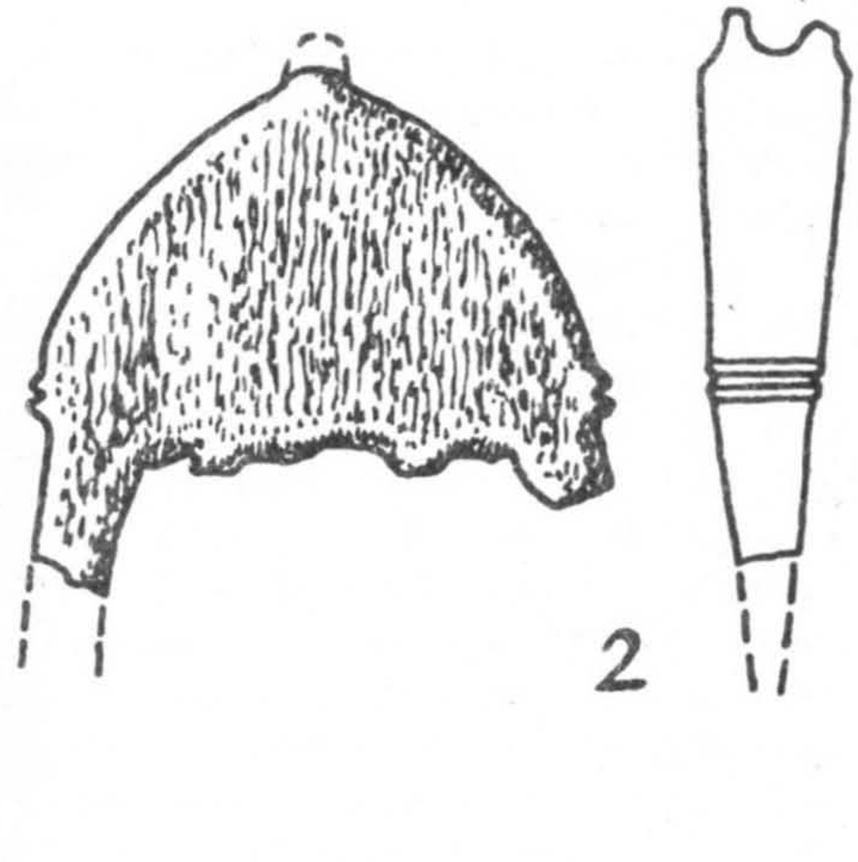

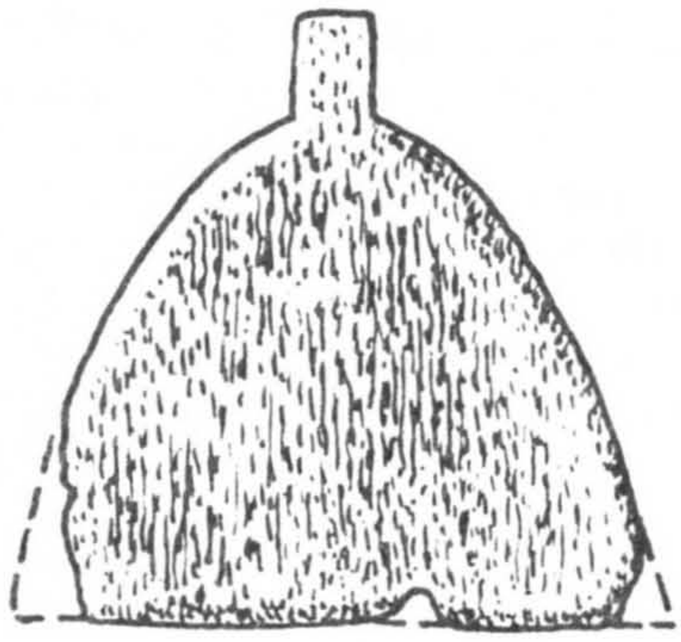

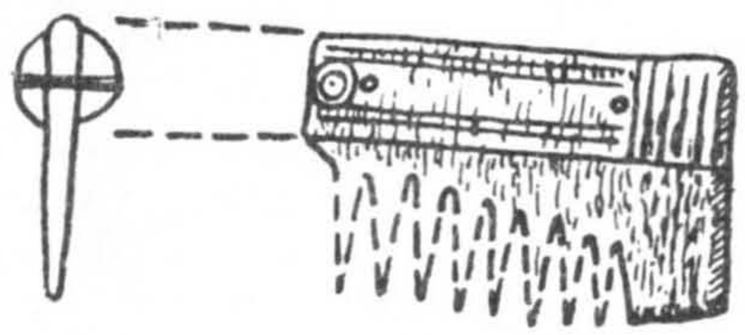

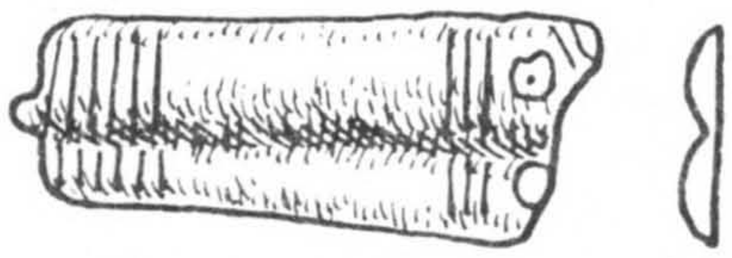

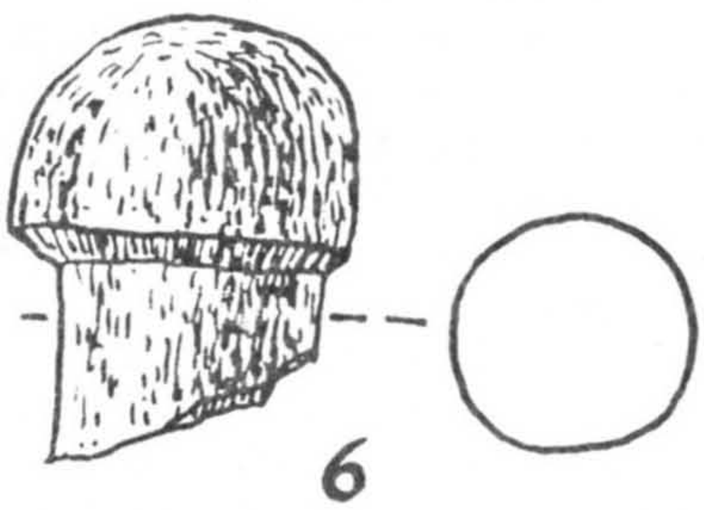

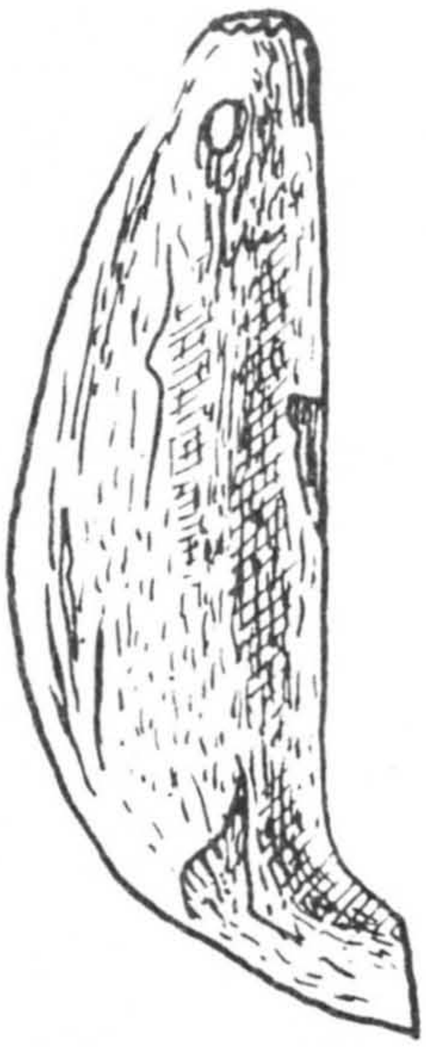

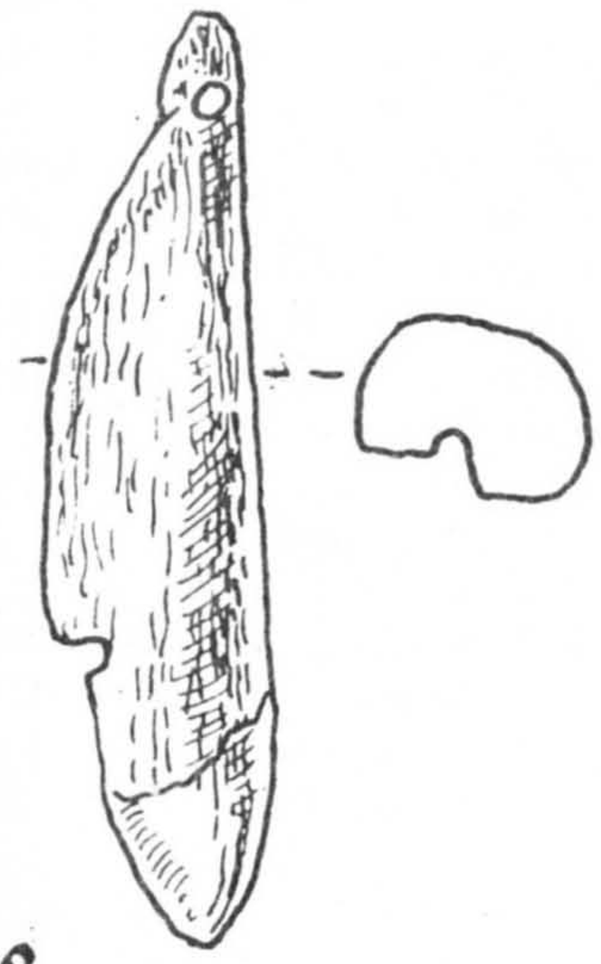

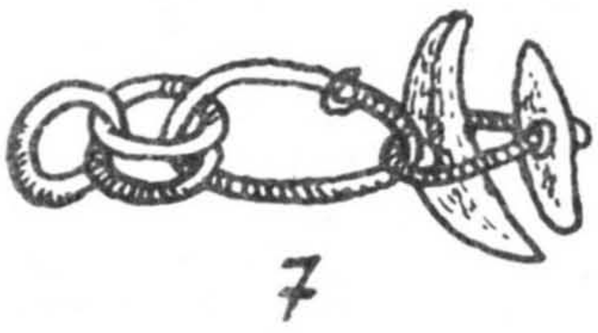

18 pav. Gyvenvietės radiniai: *1-4* - šukos ir ruošinys, *5* - apkalas, *6* - dirbinio galas, *7* - vėrinukas, *8* - iltis-amuletas

Analogiškas verpstukas žinomas iš Latvijos teritorijoje esančios Kivtų gyvenvietės viršutinio sluoksnio, datuojamo IV-VI amžiais po Kr. [26, 1. 70, 19 att.:4].

Kauliniai dirbiniai gyvenvietėje rasti daugiausia žemutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte kartu su keramika lygiu bei grublėtu paviršiumi. Tačiau tokie dirbiniai, kaip adikliai, šukos, iltys-amuletai galėjo būti naudojami per visą I tūkstantm. po Kr. antrąją pusę. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad piliakalnio gyventojai kaulinius dirbinius naudojo I tūkstantm. pr. Kr. pabaigoje ir pirmaisiais amžiais po Kr. kartu su brūkšniuotąja keramika. Gyvenvietėje tokio ankstyvo sluoksnio, datuojamo I tūkstantm. pr. Kr. pabaiga, nerasta. Matyt, tuo metu buvo gyvenama tik piliakalnyje. Gyvenvietės žemutiniame sluoksnyje su kauliniais dirbiniais aptinkami geležiniai dirbiniai ir grublėta keramika, datuojama ne ankstyvesniu kaip IV amžius po Kr. laikotarpiu. To laikotarpio piliakalnio kultūriniame sluoksnyje kaulinių dirbinių nerasta. Tai paaiškinti galima tuo faktu, kad gyvenvietėje vyko intensyvesnis ūkinis gyvenimas ir daugiau buvo naudojami kauliniai bei geležiniai dirbiniai.

Nemažą radinių dalį sudaro žalvariniai dirbiniai, kurių yra daugiau kaip septyniasdešimt: papuošalai, apkalai, diržo sagtys, pincetas, kabučiai, įvijėlės, įvairūs pusfabrikačiai.

Ilgą gyvenvietės egzistavimą atspindi žalvarinės *apyrankės* ir jų fragmentai. Jų čia rastos penkios, priklausančios skirtingiems laikotarpiams, taip pat vienas apyrankės pusfabrikatis.

Ankstyviausios iš jų turėjo apvalaus pjūvio lankelį ir daugiau ar mažiau pastorintus galus. Viena vaikiška, 4,4×4,6 cm dydžio apyrankė (pav. 19:2) buvusi padaryta iš didesnės, kurios vienas galas buvęs nulaužtas. Šios apyrankės galai pastorinti nedaug. Labiau pastorintus galus turėjusi kita apyrankė buvo žymiai puošnesnė (pav. 19:1). Šios išliko tik pusė. Apyrankė 5,8 cm skersmens turėjo ploną apvalų lankelį su ryškiai išsiskiriančiais galais, puoštais keturiais skersiniais grioveliais pastorinimo pradžioje ir analogiškais grioveliais pastorinimo gale, storiausioje vietoje.

Apyrankės pastorintais galais - būdingas I tūkstantmečio vidurio ir antrosios pusės papuošalas ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Lietuvoje jos ypač paplitusios V-VI amžiais po Kr. [22, p. 345, pav. 248: 1-4], kiek pasikeitusios naudojamos ir vėliau. Tai ankstyviausi žinomi tiksliau datuotini Juodonių gyvenvietės žalvariniai dirbiniai, aptikti žemutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte 130-150 cm gylyje rytinėje gyvenvietės dalyje (IV plotas).

Aukštutiniam kultūrinio sluoksnio horizontui atstovavo vėlyvos apyrankės gyvuliniais galais. Rastos gyvenvietėje penkios šio tipo apyrankės, tačiau savo išore skirtingos. Iš jų išsiskiria dvi panašios apyrankės pusapvalio pjūvio lankeliu, susiaurintais galais, kurių abiejuose šonuose reljefiškai išryškintos tarsi auselės, o pats galas, puoštas skersinių griovelių grupe, primena snukutį (pav. 20:42, 43). Abi apyrankės 6,5×5 cm skersmens, kitos apyrankės išlikęs tik 2,2 cm ilgio galas. Trečioji apyrankė daug masyvesnė, 6,5×4,5 cm dydžio, trikampiu lankeliu, dar labiau stilizuotais gyvuliniais galais (pav. 20:44, 45): ausyčių vietoje ryškus lankelio iškilimas, o ausytes simbolizuoja du kryžmi brūkšneliai, snukutį - galas, puoštas skersinių griovelių grupe. Viršutinė lankelio dalis puošta besitęsiančia pakraščiais įspaustų dantelių eile. Penktoji apyrankė išsiskiria iš visų: tai visiškai stilizuota apyrankė, kurios plokščias lankelis keturkampio pjūvio, galų praplatinimuose pavaizduotos gyvulinės galvutės, auselių vietos praplatintos ir papuoštos įbrėžtais ratukais (pav. 20: 41). Kartu aptiktas apyrankės pusfabrikatis - juosta nuplonintais galais (pav. 20:46).

Apyrankės gyvuliniais galais yra gausiausiai aptinkamos vėlyvajame geležies amžiuje Lietuvoje. Iš aptartųjų pirmosios dvi priklauso antrajai apyrankių grupei, trečioji apyrankė priklauso trečiajai grupei [16, p. 98], ketvirtoji - yra vienintelė tokio tipo apyrankė rasta Lietuvoje.

Apyrankės gyvuliniais galais Lietuvoje buvo paplitusios X-XIII amžiais po Kr. [16, p. 97]. Visos Juodonių apyrankės gyvuliniais galais pagal būdingus požymius gali būti datuojamos XI-XII amžiais po Kr., pirmosios dvi buvusios ankstyvesnės, antroji vėlyvesnė, trečioji - ne vėlesnė kaip XII amžiaus.

Vėlyvajam gyvenvietės egzistavimo laikotarpiui priklausė ir dvi žalvarinės pasaginės *segės* bei vienos segės užsegamasis liežuvėlis. Iš pasaginių segių viena buvusi 3,5x3,1 cm dydžio, tordiruotu plonėjančiu į galus lankeliu atriestais galais. Jos užsegimą sudarė liežuvėlis, kurio plokščioji dalis gaubė segės lankelį, toliau adata plonėjo (pav. 20: 40). Kita segė aguoniniais galais, apvalaus pjūvio, puošta viršutinės plokštumos šonuose įbrėžta zigzagine linija ir įkartėlėmis, o aguonėlės viršuje - taškas (įdubimas) (pav. 20:39). Trečiosios segės užsegamasis liežuvėlis 7,5 cm ilgio išlenktas viduryje, vienu keturkampiu plokščiu su apvalia skylute viduryje, kitu nusmailintu galu (pav. 20:33). Tai ne pa-

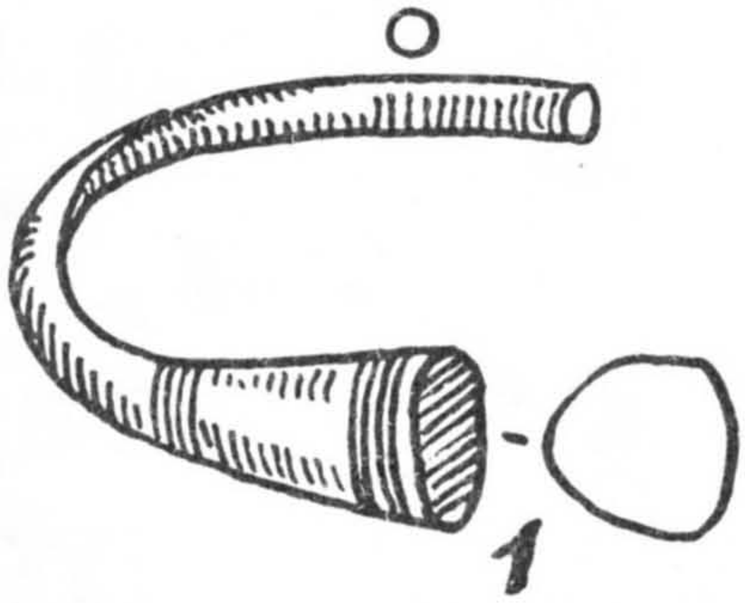

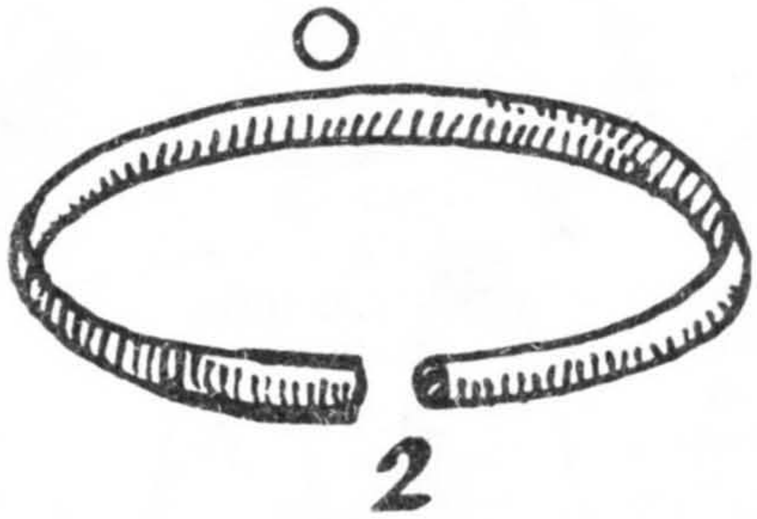

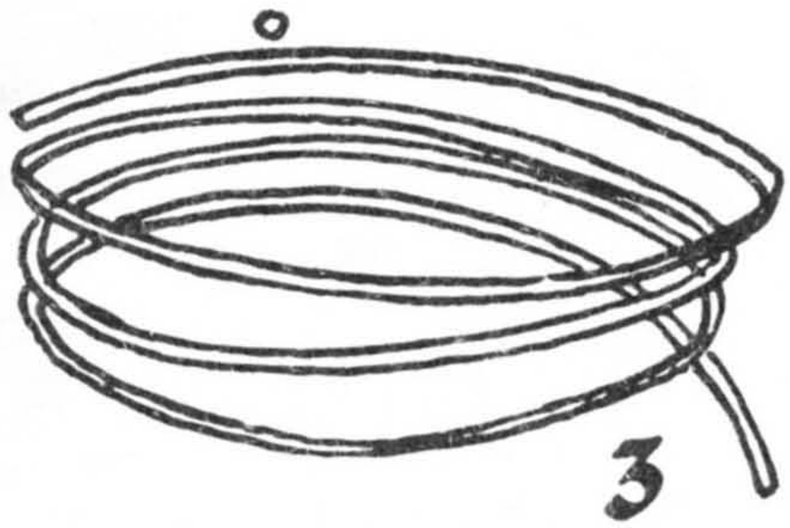

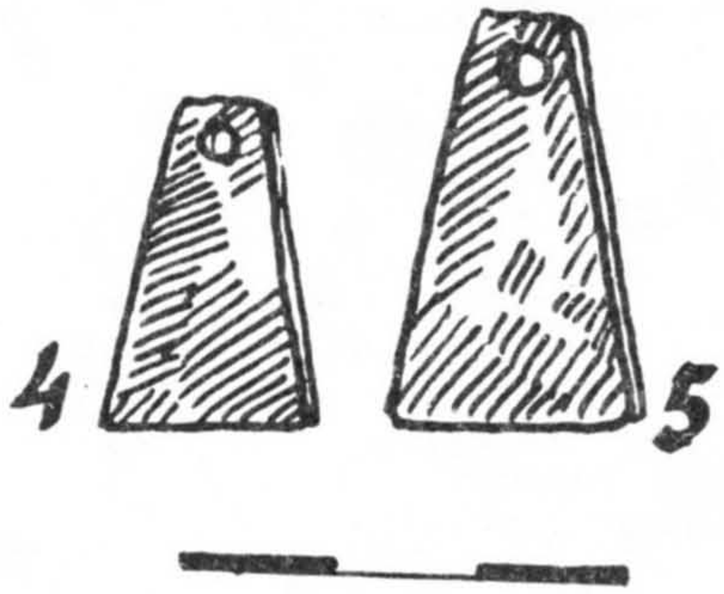

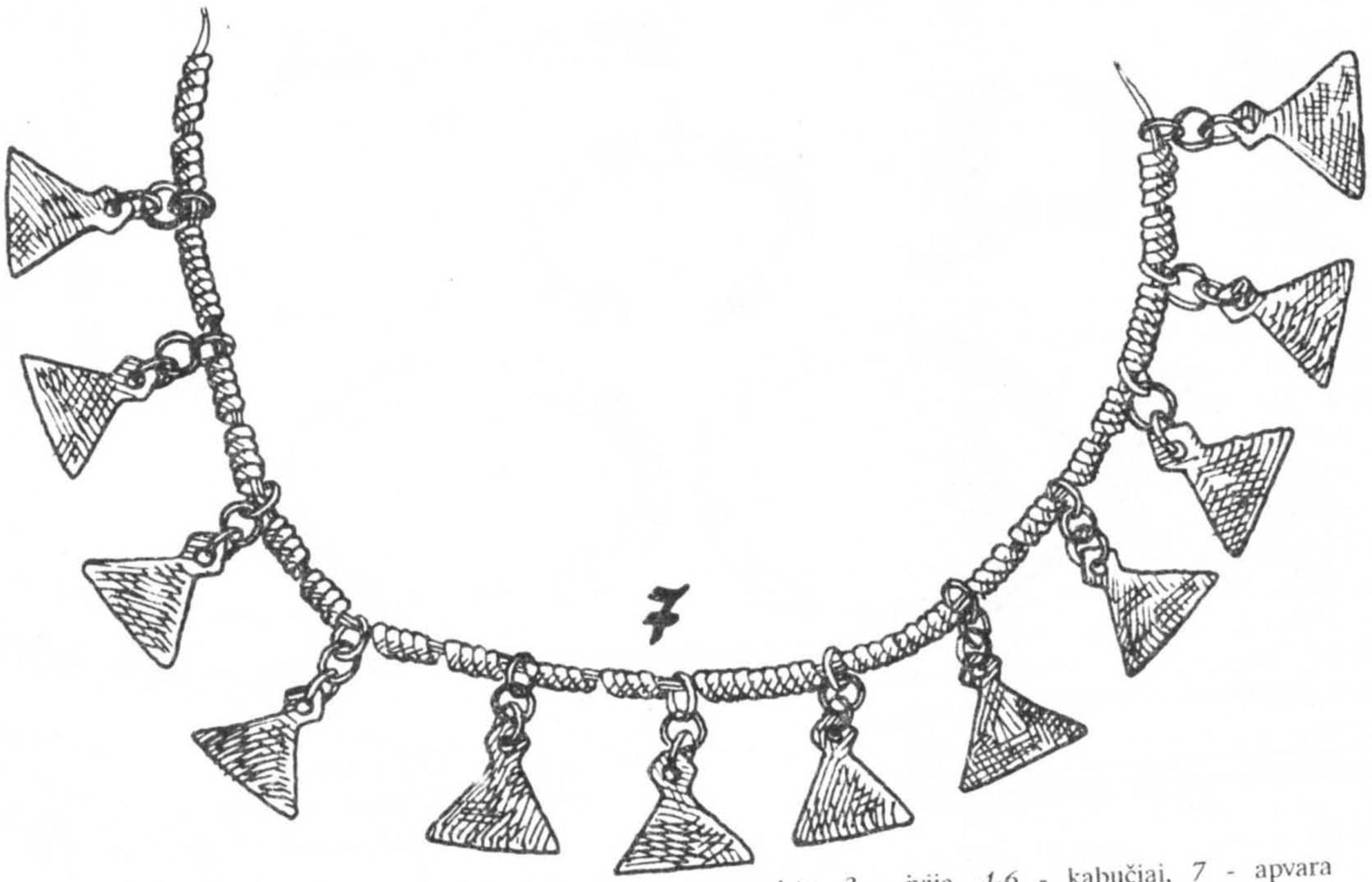

19 pav. Gyvenvietės žalvariniai dirbiniai: *1, 2* - apyrankės, *3* - įvija, *4-6* - kabučiai, *7* - apvara

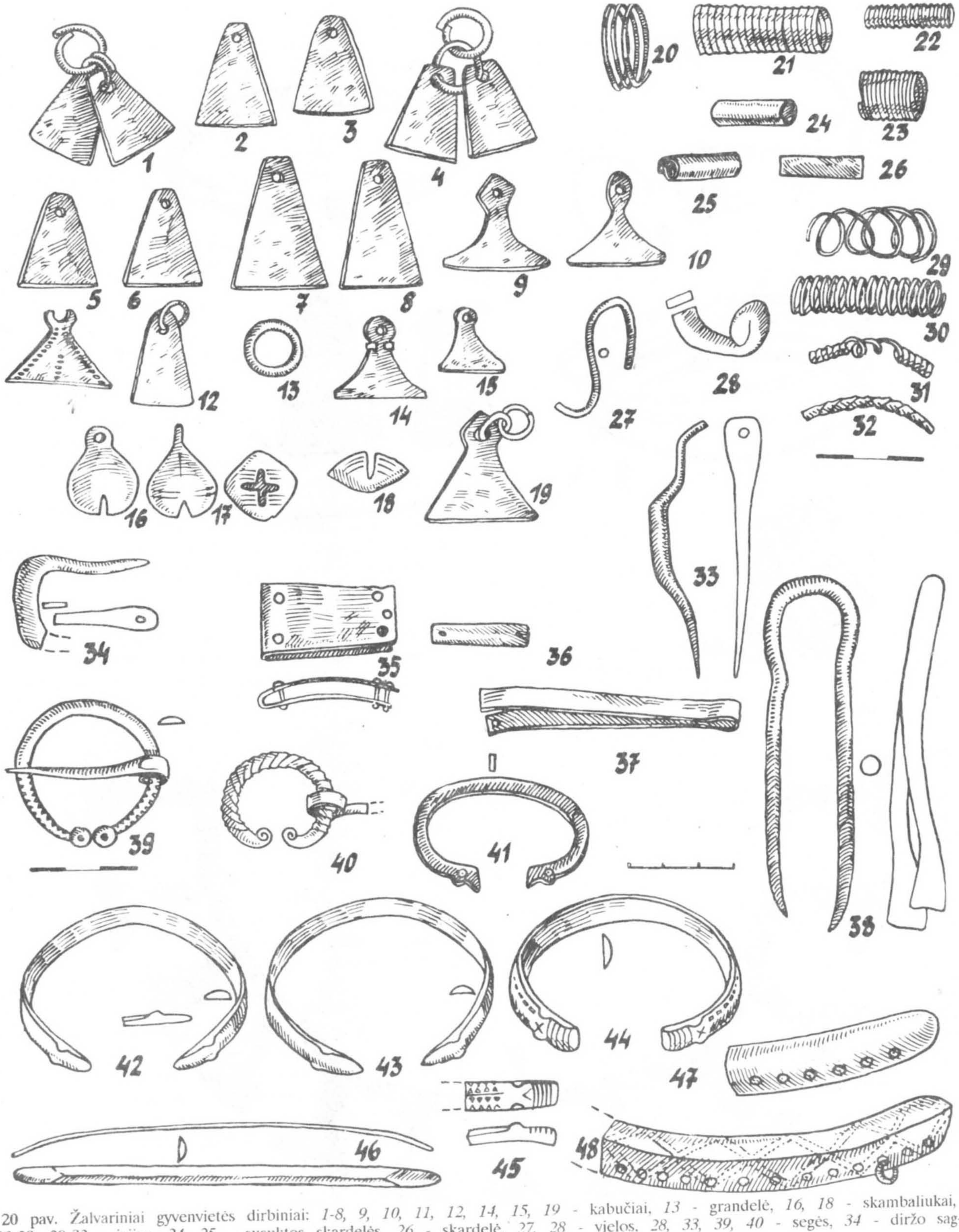

20 pav. Žalvariniai gyvenvietės dirbiniai: *1-8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 19* - kabučiai, *13* - grandelė, *16, 18* - skambaliukai, *20-23, 29-32* - įvijos, *24, 25* - susuktos skardelės, *26* - skardelė, *27, 28* - vielos, *28, 33, 39, 40* - segės, *34* - diržo sagtis, *35-37* - apkalai, *38* - pincetas, *41-46* - apyrankės, *47, 48* - antkaklis

saginės segės užsegimas, o greičiausiai plokščios, kuri gyvenvietėje neaptikta.

Pasaginės segės atriestais galais Lietuvos teritorijoje buvusios pačios ankstyviausios, atsiradusios dar VII amžiuje po Kr. ir nešiotos iki X-XI amžiaus po Kr. [16, p. 343]. Juodonių pasaginės tordiruotu lankeliu segės artimiausia analogija buvusi Asotės piliakalnyje X a. sluoksnyje, datuojamame IX a. pabaiga - X a. pradžia, tad tuo laikotarpiu tektų datuoti ir šio paminklo segę. Segės aguoniniais galais, pasirodžiusios X amžiuje, ypač mėgiamos X-XIII a. Juodonių šio tipo segė pagal paprastumą datuotina X a. pradžia.

Žemutiniam Juodonių gyvenvietės kultūriniam sluoksniui priklausė vienintelis Lietuvoje radinys - kaklo papuošalas - *apvara*, sudaryta iš suvertų 1,3-2 cm ilgio trikampių įvijėlių, perskirtų tam tikrais tarpais iš trijų grandelių sudarytomis grandinėlėmis, ant kurių kabėjo trikampiai kabučiai, padaryti iš žalvarinės skardos (pav. 19:7). Tokių kabučių apvaroje buvo 12 porų [6, p. 146, 6 pav.]. Šis papuošalas pagal Lietuvos kapinynuose (Pašušvio, Kurmaičių, Veršvų, Upytės) rastus perskirtus įvijomis kabučius datuojamas I tūkstantmečio po Kr. viduriu [6, p. 147].

Gyvenvietėje rasta dviejų žalvarinių vieno tipo *antkaklių* plokščiais galais, kurių vidurinės dalys turėjusios būti apvalaus pjūvio (pav. 20:47, 48) fragmentai. Vienas iš jų 9 cm ilgio fragmentas priklausė antkaklei, kurios plokščioji dalis trikampio pjūvio, o viršuje briauna skyrė plokštumą į dvi dalis, puoštas dviguba įkartėlių linija sudarytu zigzagu. Apatinės plokštumos apačioje tęsėsi apvalių 0,25 cm skersmens skylučių eilė. Vienoje skylutėje likusi įverta apie 0,7 cm skersmens apvalaus pjūvio grandelė, į kurią, matyt, buvo įkabinami kabučiai. Tai buvusios trapecijos formos skardelės-kabučiai, kokių atskirų radinių gyvenvietėje gausu. Kabučiai galėję kabėti po vieną arba po du grupėje.

Tokio tipo antkaklės atsirado VIII amžiaus pabaigoje ir ypač naudojamos X-XIII amžiais [16, p. 25], kai jos tapo dar puošnesnės, prikabinus prie jų kraštų daug iš skardos padarytų kabučių. Paplitusios jos beveik vien rytų ir šiaurės rytų Lietuvoje, taip pat Latvijoje Latgalos srityje [22, p. 461]. Tokioms antkaklėms ypač artima antkaklė iš Pyragių (Kupiškio raj.) [22, p. 462, pav. 330], datuotina X-XI amžiais.

Daug čia iš žalvario skardos padarytų trikampio ir trapecijos formų *kabučių*. Trapecijos formos kabučiai labai įvairių dydžių, dažniausiai 2,5 cm aukščio, 0,7-2,2 cm pločio. Siauresniame gale yra apvali skylutė, į kurią įverdavo vieną arba daugiau grandelių, kurios būdavo įkabinamos į apvarą arba antkaklę. Tokie kabučiai būdavo išpjaunami iš skardos, jų liekanų rasta gyvenvietėje (pav. 19:4-6; 20:1-8, 12).

Trikampiai kabučiai taip pat išpjauti iš skardos, kurią išlydydavo vietiniai meistrai (pav. 20:9, 10, 11, 14, 15, 19).

Analogiški trikampio ir trapecijos formos kabučiai buvo rasti ir piliakalnyje.

Trapecijos formos kabučiai dažnai aptinkami vėlyvuose X-XIII amžiaus Latvijos, Baltarusijos teritorijose esančiuose paminkluose.

Nemažai čia rasta pavienių nedidelių (1,3 cm ilgio, 0,7 cm skersmens arba 1,7 cm ilgio, 0,6 cm skersmens, 1,5 cm ilgio, 0,7 cm skersmens) *susuktų skardelių*, kurios, .matyt, skirtos kam nors prikabinti (pav. 20:24, 25). Iš tokių susuktų skardelių, tarp kurių tarpuose įvijėlės, sudarytos apvaros, rastos Tūbausių kapinyne Vakarų Lietuvoje, kurios datuojamos VI-VII amžiais po Kr. [23, p. 183, pav. 11:9]. Pažymėtina, kad tokios skardelės Tūbausių kapinyne rastos kartu su apyrankėmis storėjančiais galais [23, p. 190, 11 pav.: 2, 3].

Sudedamą papuošalų dalį sudarė ir apvalūs *skambaliukai*, kurių čia rasta trys (pav. 20: 16 18). Jie buvo kriaušės formos, su apvalia kilpute viršuje, o apačioje - kryžmos formos išpjova, su skersinių rantelių grupėmis. Šie radiniai aptikti labai įvairiame kultūrinio sluoksnio gylyje, todėl galėjo priklausyti įvairiems laikotarpiams. Tokie skambaliukai dažni Latvijos vėlyvuose paminkluose: Asotės piliakalnyje jų rasta XII-XIII amžiaus sluoksniuose [18, p. 38, lent. V: 39-41].

Gyvenvietėje rasta nemažai žalvarinių *įvijų* (pav. 19:3; 20:20-23, 29-32). Jos dažniausiai neilgos, įvairaus skersmens (1,5 cm, 1 cm, 0,4 cm, 0,6 cm ir kt.) apvalaus trikampio arba plokštaus pjūvio, dažniausiai deformuotos. Tokios įvijėlės buvo naudojamos įvairiems papuošalams kaip jų sudėtinė dalis. Iš tokių įvijėlių padaryta minėtoji apvara, kur tarp įvijų į grandeles buvusios suvertos trikampės skardelės - kabučiai. Kaip rodo kiti radiniai, panašios apvaros buvo sudarytos iš įvijėlių, kurias skyrė į grandeles sukabintos trapecinės skardelės - kabučiai, taip pat moliniai karoliai, skambaliukai. Panašios apvaros Lietuvoje buvo naudojamos Vakarų Lietuvoje viduriniajame geležies amžiuje. Tokių rasta VI-VII a. kapuose Tūbausių kapinyne [23, p. 190, pav. 11:6, 9], kur aptinkamos kartu su apyrankėmis storėjančiais galais [23, pav. 11:2, 3], kokios dažnai sutinkamos šiuo laikotarpiu. Pažymėtina, kad apyran-

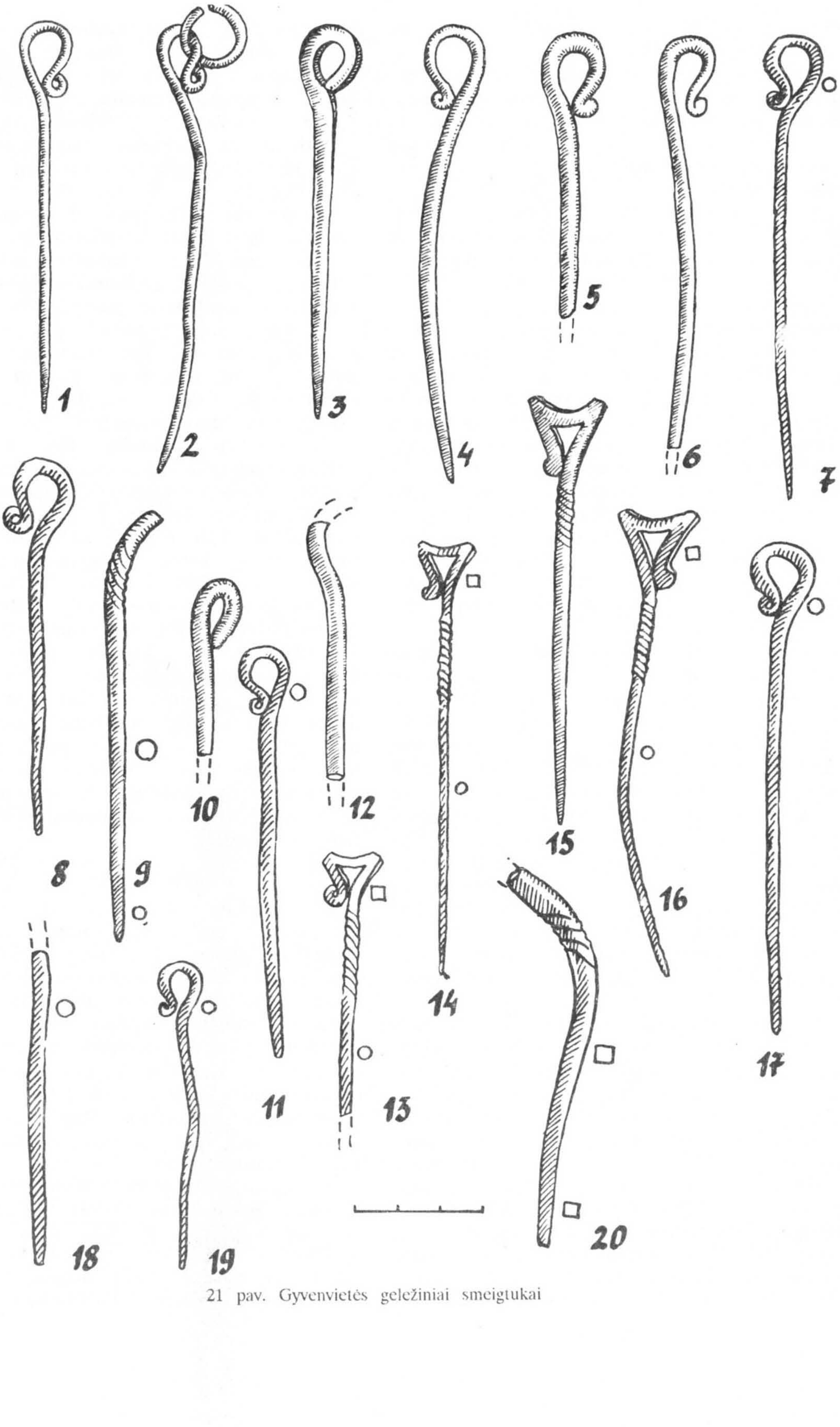

21 pav. Gyvenvietės geležiniai smeigtukai

kės pastorintais galais buvo rastos ir Juodonių gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje.

Kultūriniame sluoksnyje aptikta įvairių žalvarinių *apkalų*. Išsiskiria pailgas, pusiau sulenktas apkalas, pritvirtintas prie odos keliose vietose plonomis vinutėmis. Jo ilgis 7,2 cm, plotis - 0,75 cm (pav. 20:37). Viduje esanti kilpa skirta kažkam prikabinti. Kitas 4×2 cm dydžio greičiausiai dydžio apkalas buvo stačiakampio formos, taip pat dvigubas, sulenkiant per vidurį. Prie odos buvęs pritvirtintas keturiomis vinutėmis, išdėstytomis kampuose, ir viena viduryje tarp dviejų kampinių vinučių (pav. 20:35). Trečias 2,5 cm ilgio ir 0,6 cm pločio apkalėlis viengubas, buvęs pritvirtintas dviem vinutėmis galuose (pav. 20:36). Be to, aptiktas *diržo sagties* fragmentas (pav. 20:34), grandelė (pav. 20:31), skardelė (pav. 20:26), vielos (pav. 20:27, 28), pincetas (pav. 20:38).

Kartu su žalvariniais dirbiniais gyvenvietėje aptikta daugiau kaip septyniasdešimt geležinių dirbinių. Daugiausia tai darbo įrankiai, yra ginklų, papuošalų, taip pat buitinių daiktų dalių. Jie aptikti aukštesniuose ir žemesniuose kultūrinio sluoksnio horizontuose, tačiau dirbinių tipai būdingi ilgesniam laikotarpiui.

Nemažą radinių grupę sudaro papuošalai - *smeigtukai*, kurių čia rasta dviejų formų: 13 lazdelinių ir 5 ramentiniai. Smeigtukų tipų pavadinimas kilęs iš jų galvutės formos. Lazdeliniai smeigtukai beveik nesiskiria nuo plačiai ir ilgai Lietuvos teritorijoje paplitusių šio tipo smeigtukų, - mėgiamų baltų genčių papuošalų. Jie įvairaus ilgio, apvalaus pjūvio smeigiamąja adata ir palyginti mažo skersmens galvutėmis, sulenktomis iš tos pačios vielos, galą sulenkiant į sraigelę (pav. 21:1-12, 17, 19). Mažiausias smeigtukas 7,5 cm ilgio, didžiausias - 12 cm, galvutės 1,2-1,6 cm skersmens. Kai kurių smeigtukų galvutėse buvusi įverta grandelė rodo, kad čia galėję kaboti kabučiai. Tokie smeigtukai Lietuvoje buvo naudoti nuo pirmųjų amžių po Kr. Juodonių gyvenvietėje lazdeliniai smeigtukai buvo rasti su smeigtukais ramentine galvute, todėl turėtų būti analogiškas jų datavimas. Piliakalnio kultūriniame sluoksnyje lazdelinių smeigtukų nerasta, bet tai nepaneigia šių smeigtukų naudojimo Juodonyse I tūkstantm. pirmoje pusėje, juo labiau kad tuo metu tokie smeigtukai buvo naudojami netoliese esančiame Kerelių piliakalnyje.

Smeigtukai ramentine galvute 10,3-11,5 cm ilgio padaryti iš apvalaus pjūvio vielos, kurios smeigiamasis galas nusmailinamas, viršutinė dalis suplota į keturkampę ir išlenktą į ramento formos kilpelę - galvutę (pav. 21:13-16). Ada-tos dalis, esanti prie galvutės, būdavo tordiruojama. Tokie smeigtukai kartu su lazdeliniais smeigtukais būdingi gyvenvietės žemutiniams kultūrinio sluoksnio horizontams.

Smeigtukai ramentine galvute aptinkami Lietuvos, Latvijos teritorijoje. Lietuvoje be Juodonių gyvenvietės, jų rasta netoli esančiame Moškėnų piliakalnyje [24, pav. 14:c]. Gausu šio tipo smeigtukų Latvijos kapinynuose [25, 1. 65-67, tab. X: 13+24] ir gyvenvietėje. Lazdelinių ir ramentinių smeigtukų, datuojamų VI-VII amžiais, rasta Kivtų gyvenvietėje [26, 1. 62, 17 att. 1, 64, 19 att.: 16, 17]. Panašiai datuojami ir Kentės kalno šio tipo smeigtukai (VII-VIII a. po Kr.) [27, 1. V tab. 38, 39, 40, 41, 42]. Tuo pačiu laikotarpiu datuotini ir Juodonių gyvenvietės smeigtukai ramentine galvute.

Gausiausia gyvenvietėje geležinių dirbinių, skirtų darbui. Geležis buvo naudojama įvairių darbo įrankių gamybai, kurie anksčiau buvo gaminami iš kaulo ir akmens. Tik nedaugelis dirbinių ir vėliau gaminami iš kaulo, tokie, matyt, patogesni.

Gyvenvietėje daug ylų ir peilių, kurių aptikta po keliolika. *Ylos* 11,5-15,5 cm ilgio, su išsiskiriančiomis viršutine keturkampio pjūvio trumpesne dalimi - įtvara ir ilgesniu - 1,5-5,5 cm apvalaus pjūvio nusmailinta dirbamąja daslimi - smaigaliu (pav. 22:6-11, 17, 18, 19). Tačiau ylos nevienodos. Daugelio jų įtvara nuploninta iš abiejų pusių, pjūvis stačiakampio formos, dalis ylų prieš įtvarą žymiai storesnės, įtvara kvadrato formos, dalis ylų prieš įtvarą tordiruotos. Ylos suplota viršutine įtvara ir storesniu viduriu kvadratine įtvara, kaip jau minėta, rastos piliakalnio kultūriniame sluoksnyje. Panašios ylos, turinčios suplotą keturkampę įtvarą, tačiau žymiai paprastesnės, buvusios ir Kerelių piliakalnyje [11 pav.]. Dauguma ylų priklausė žemutiniam sluoksniui, datuojamam iki VIII amžiaus po Kr. Vėlyviausios ylos pastorintos per vidurį.

Be to, rastos kelios geležinės *adatos* (pav. 22:3, 12). Viena iš jų 6,3 cm ilgio, padaryta iš apvalaus pjūvio vielos, sulenktu į ąselę, suplotu galu, ir smailu smaigaliu. Kitos adatos išlikęs tik smaigalys. Šios adatos skiriasi nuo artimiausio Kerelių piliakalnio adatų [11 pav.] kurios yra didesnės ir paprastesnės. Tokio tipo adatos buvo naudojamos Lietuvoje per visą I tūkstantmetį po Kr. beveik nepasikeisdamos. Juodonių gyvenvietės adatų datavimas analogiškas kitų radinių datavimui.

Vieni dažniausių radinių gyvenvietėje buvo *peiliai*. Čia aptikta keturiolika peilių tiesiais ašmenimis ir vienas peilis nulenktu žemyn galu.

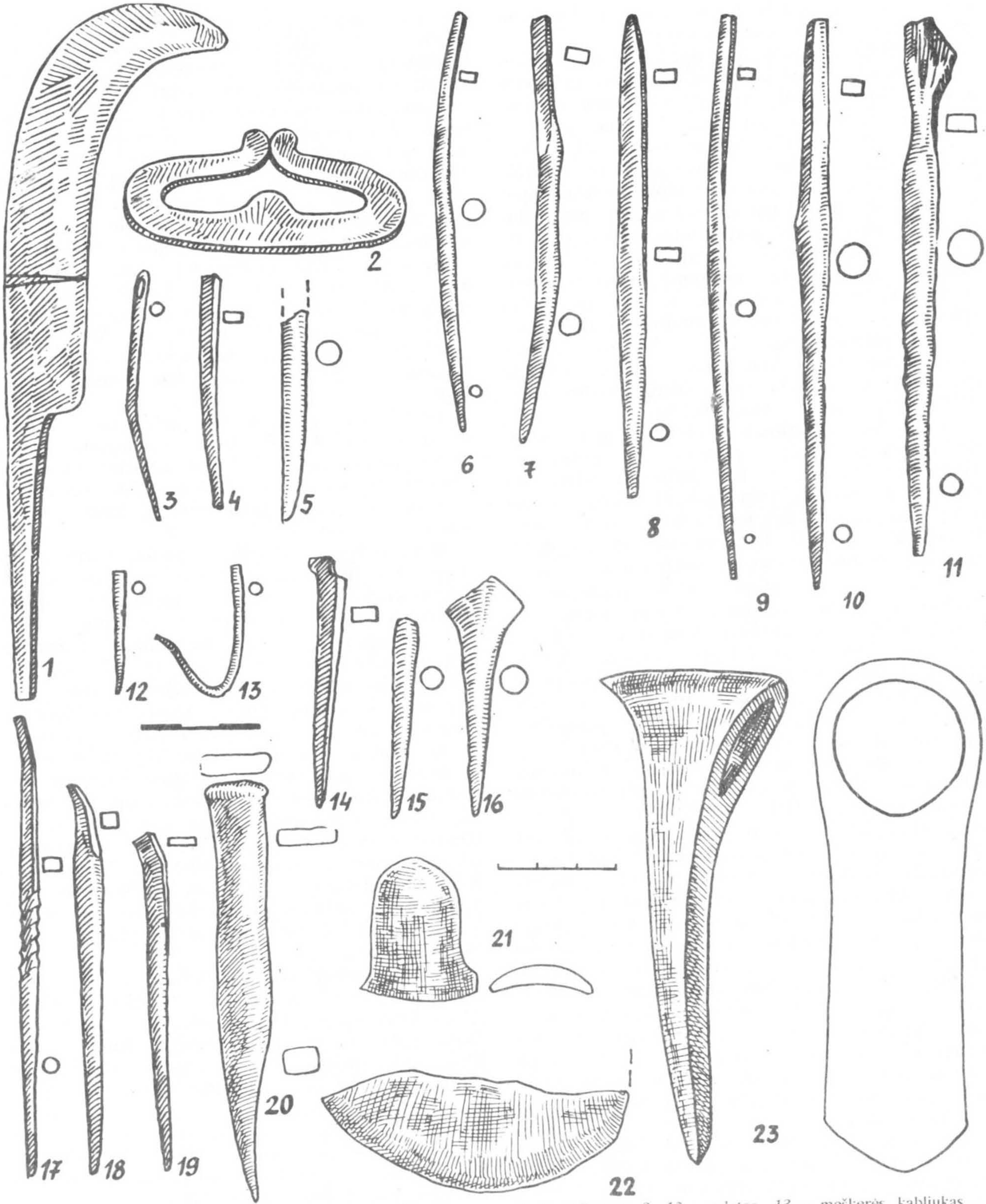

22 pav. Įvairūs geležiniai dirbiniai: *1* - lenktas peilis, *2* - gyvenvietės skiltuvas, *3, 12* - adatos, *13* - meškerės kabliukas, *6-11, 17-19* - ylos, *4, 5, 14-16* - smaigaliai, *20, 21* - neaiškūs dirbiniai, *22* - kirvio ašmenys, *23* - kaplys

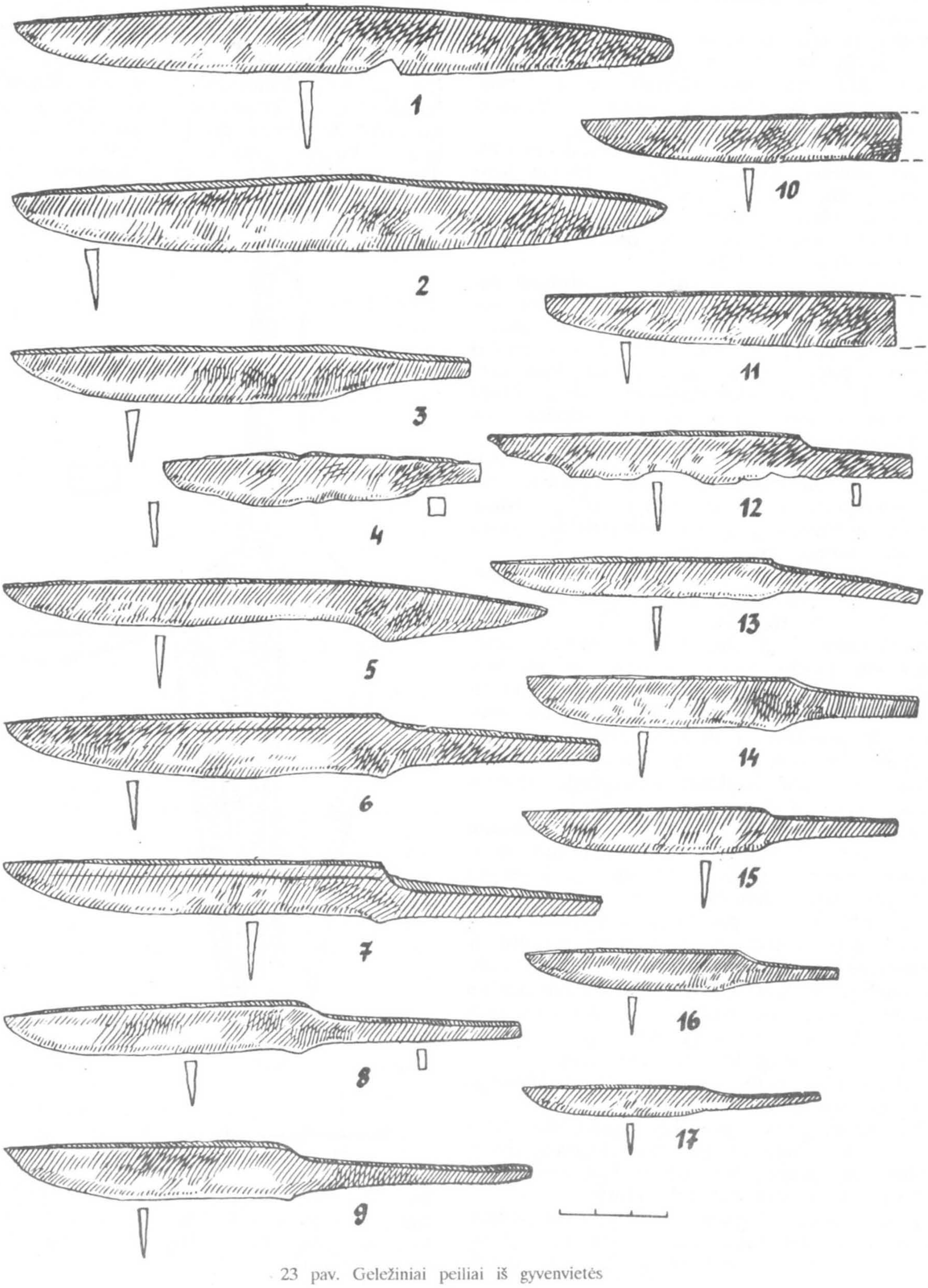

23 pav. Geležiniai peiliai iš gyvenvietės

Kai kurių peilių išlikusios tik geležtės, įtvaros nulūžusios.

Peiliai tiesiais ašmenimis įvairių dydžių: didžiausi iš jų 18,5-19 cm ilgio geležtėmis, mažiausi - 11,6 cm ilgio. Skiriasi jie ir forma, ypač perėjimu iš įtvaros į ašmenis. Skiriamos šios 5 grupės:

1. Platūs peiliai, kurių įtvara beveik nesiskiria nuo ašmenų. Keleto - 18,5 ir 19 cm ilgio - peilių įtvara skiriasi labai nežymiai, plonėdama į galą, plačiais, apie 2 cm pločio ašmenimis. Peilių nugarėlė tiesi, perėjimas į ašmenis vos žymus (pav. 23: 1-2).

2. Peiliukai tiesia nugarėle, jų įtvaros susiaurintos nuo nugarėlės nesmarkiai, labiau susiaurintos nuo ašmenų apačios ties įtvara. Vienas šių peilių 17 cm ilgio, 2 cm pločio ašmenimis turėjo tiesią nugarėlę, neryškiai pereinančią į įtvarą, smarkiai susiaurintą įtvarą nuo ašmenų pusės. Panašus į jį mažas, vos 8,3 cm ilgio, peiliukas (pav. 23:4).

3. Kitokia forma išsiskiria 16 cm ilgio peiliukas, kurio du trečdalius sudarė ašmenys, tiesi vos siaurėjanti nugarėlė pereinanti į įtvarą, apačioje perėjimas į įtvarą praplatintas, įtvara trikampės formos (pav. 23:5).

4. Peiliukai tiesia nugarėle, jų ašmenys pereina į įtvarą, susiaurinti nuo viršaus ir apačios (pav. 23:12, 15, 16, 17).

5. Peiliukai 11,5 cm, 17 cm, 15 cm ilgio, 1,2-1,4 cm pločio, tiesia nugarėle, jų ašmenys pereina į įtvarą, susiaurinti nuo viršaus staigiu užkirtimu apačioje, prieš perėjimą smarkiai praplatinti ir perėjimas į įtvarą smarkiai susiaurintas (pav. 23: 6-9, 13, 14). Tai pačiai grupei priklausė taip pat Juodonių piliakalnyje aptiktas peiliukas (pav. 8:17).

Ankstyviausi peiliai pirmųjų dviejų grupių aptikti žemutiniuose kultūrinio sluoksnio horizontuose. Panašus peilis iš Rūdaičių I kapinyno (Kretingos raj.), datuojamas vii m.e. amžiumi po Kr. [28, p. 79, pav. 4:2], kur peilis tame pačiame kape rastas su žalvariniais pincetu ir apyrankėmis storėjančiais galais. Tokie pat radiniai būdingi ir Juodonių gyvenvietės žemutiniam sluoksniui, todėl šie peiliai gali būti datuojami taip pat VI-VII amžiais po Kr.

Ne vėlesni turėję būti ketvirtos grupės peiliukai. Analogiškas peilis rastas Kerelių piliakalnyje, kuris egzistavo iki VI-VII amžiaus po Kr.

Paskutinės grupės peiliukai tipologiškai vėlyviausi, tačiau vargu ar jie chronologiškai skiriasi nuo kitų grupių, juo labiau kad analogiškas peiliukas rastas taip pat piliakalnyje.

Vienas peilis išsiskyrė ne tik savo forma, bet ir savo paskirtimi. Tai 17 cm ilgio *peilis*, jo įtvara 7 cm, ašmenų plotis 2,1 cm, ašmenų smaigalys lenktas žemyn. Įkotę sudaro ašmenų tąsa, tiesi nugarėlė lygiai pereina į įkotę (pav. 22:1). Tokie peiliai randami šiaurinėje vidurio Lietuvos dalyje IX-X a. moterų kapuose [24, p. 404], kaimyninėse Latvijos žiemgalių ir latgalių genčių gyventose srityse, kur jie randami VII-VIII amžių po Kr. paminkluose ir laikomi skirtais lydiminės žemdirbystės moterų darbo įrankiais [31, 1. 107]. Juodonyse šis peilis rastas sluoksnyje, kuriame gausu VI-VII amžiais datuojamų dirbinių, tad jis gali būti datuojamas tuo pačiu laikotarpiu, t.y. VII-VIII amžiais po Kr.

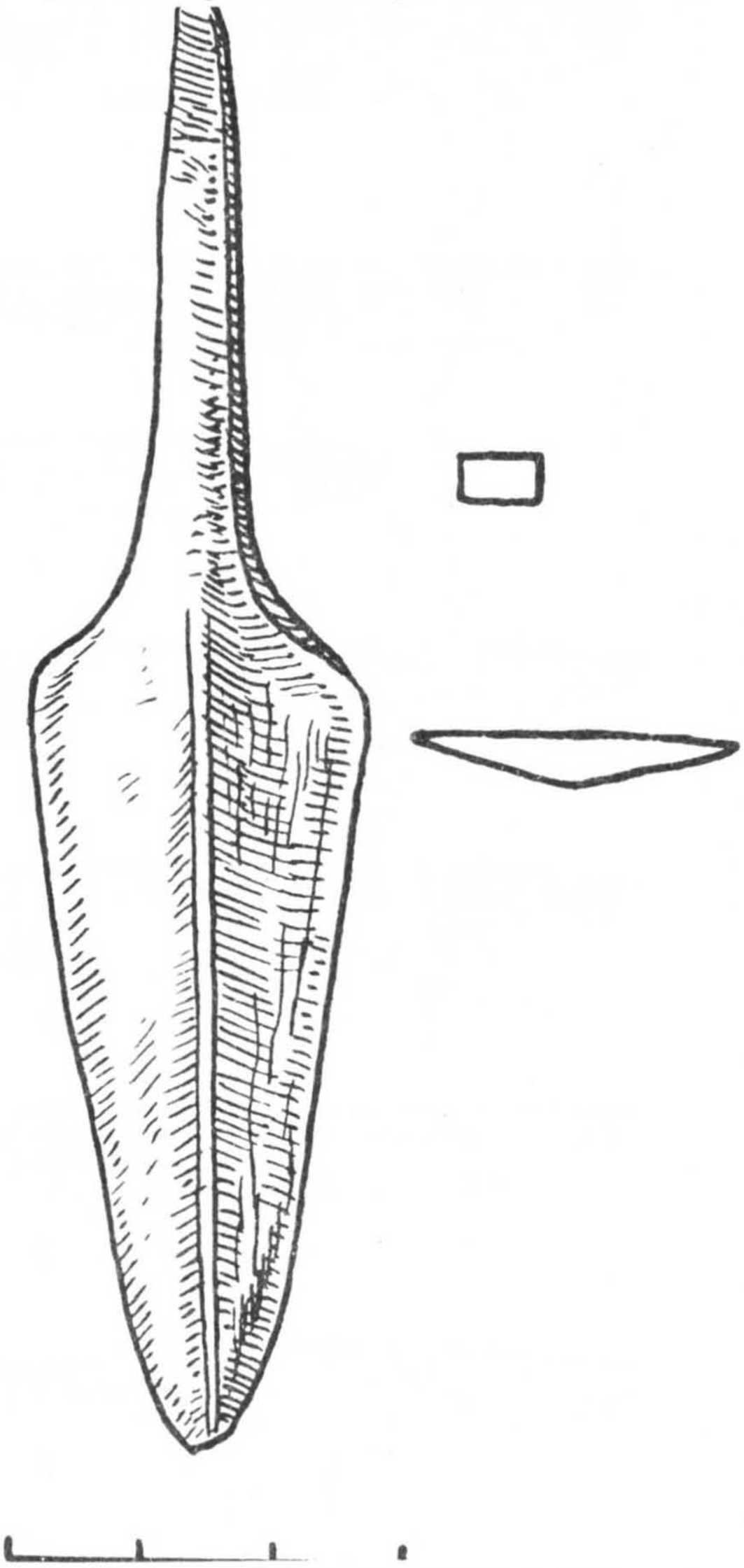

24 pav. Geležinis dirbinys iš gyvenvietės

Vienintelis šios gyvenvietės radinys yra geležinis *skiltuvas* (pav. 22:2). Jis ovalios formos, 7,3 cm ilgio, 3,2 cm pločio. Tokie skiltuvai aptinkami II tūkstantmečio pradžios paminkluose. Juodonių skiltuvas sietinas su vėlyvesniais gyvenvietės radiniais ir datuotinas XI a. po Kr.

Iš atskirų dirbinių, aptiktų Juodonių gyvenvietėje, paminėtinas geležinis *meškerės kabliukas* (pav. 22:13), padarytas iš keturkampio pjūvio vielos.

Gyvenvietėje rastas geležinis *kaplys* (pav. 22:23). Jis 12,5 cm ilgio, pentis 5 cm pločio, praplatinta į abi puses vienodai, su apvalia skyle. Ašmenys tiesūs, 3,8 cm pločio, nesmarkiai palenkti į vidų. Šių žemdirbystės įrankių Lietuvos ir Latvijos teritorijoje žinoma iš įvairių I tūkstantm. po Kr. laikotarpių. Juodonių gyvenvietėje jis rastas viršutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte ir siejamas su vėlyvesniais radiniais. Taip pat aptiktas kirvio ašmenų galas (pav. 22:22).

Vienintelis geležinis *neaiškios paskirties dirbinys*. Tai 10,85 cm ilgio dirbinys, panašus į ylą, kurio viršutinė dalis plokščia, 1,15 cm pločio ir 0,6 cm storio, o 4 cm ilgio dirbamoji dalis kvadratinio pjūvio, į galą nusmailinta (pav. 22:20).

Vienintelis radinys Lietuvoje yra 14 cm ilgio dirbinys, panašus į įtveriamąjį ietigalį, plokščia trikampio pjūvio, ištęsto trikampio formos, 8,5 cm ilgio ir 3,2 cm pločio plunksna ir keturkampio pjūvio smailėjančia įtvara (24 pav.). Jo paskirtis tyrinėtojų įvairiai aiškinama. Vieni jį laiko *strėlės antgaliu* [6, p. 145, pav. 2:2], kiti - pagal Šveicarijoje (Suvalkų apskr., Lenkija) aptikto II-III a. žemdirbio kapo radinius - geležinius įrankius, skirtus žemės darbams, laiko žemdirbystės įrankiu, kastuvėlio formos *noragu* [21, 1 pav. p. 49, 50]. Paskirčiai išaiškinti reikėtų daugiau panašių radinių. Atkreiptinas dėmesys į jo dydį. Nustatant šio norago chronologiją, pažymėtina, kad jis buvo rastas viename horizonte su geležiniu kapliu, tad jį tektų datuoti tuo pačiu - vėlyvu laikotarpiu.

Ginklų gyvenvietėje nedaug, rasti keli *ietigaliai*. Vieno ietigalio išlikusi tik karklo lapo formos suploto rombo pjūvio plunksna. Įmova ar įtvara nulūžusi (pav. 25:2). Šio tipo ietigaliai datuojami VII-VIII amžiais po Kr.[29, p. 61]. Įdomiausias geležinis ietigalis aptiktas gyvenvietės IV plote, žemutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte, kv. 1-5, 160 cm gylyje. Tai didelis, 24,4 cm ilgio įtveriamasis ietigalis, kurio pusė plunksnos - smaigalys nulūžęs. Plunksna plokščia, profiliuota, plačiausia jos

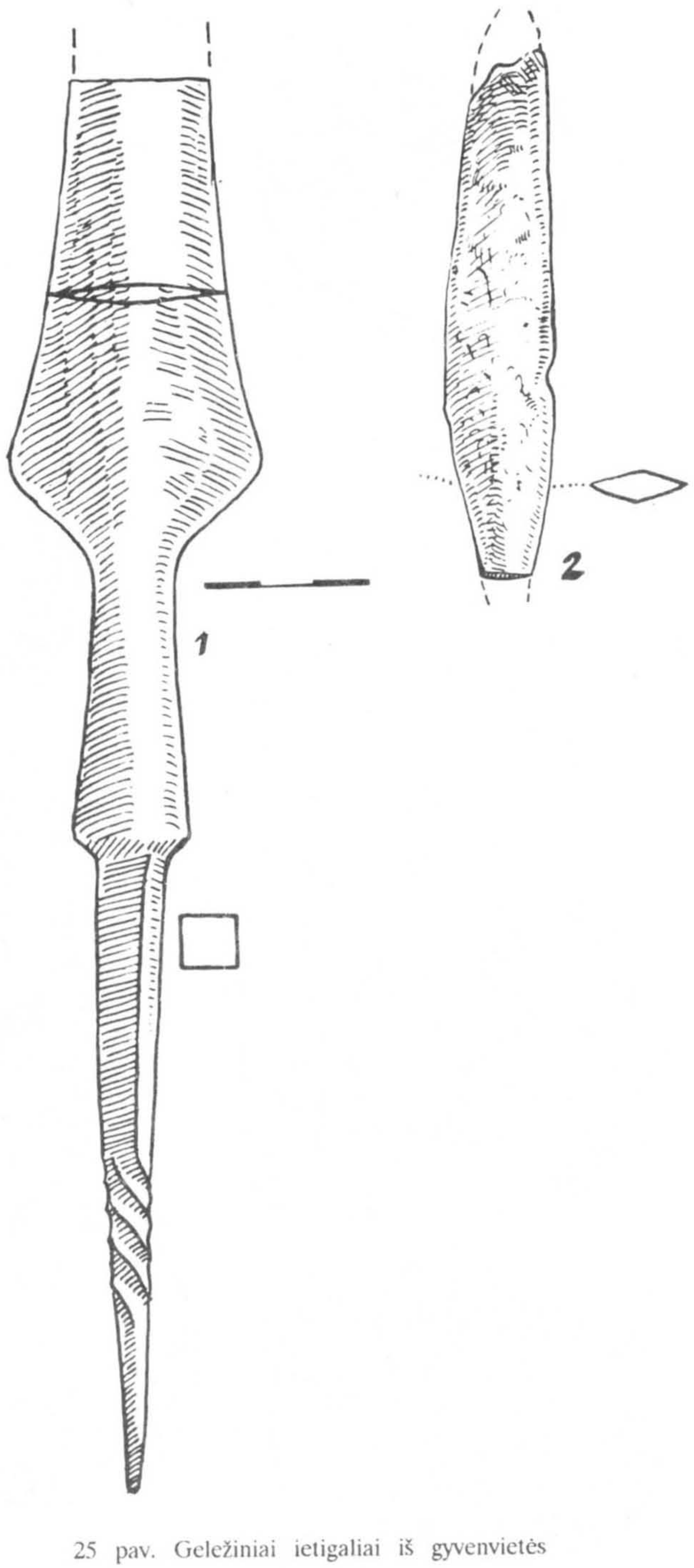

25 pav. Geležiniai ietigaliai iš gyvenvietės

vieta - 4,8 cm pločio yra apatinėje jos dalyje, o žemiau staigiai susiaurėja ir už 3 cm pereina į apvalaus 1,5 cm skersmens skersinio pjūvio įtvarą, kur 4,5 cm žemiau yra sustorėjimas - sulydymo su kvadratiniu įtvaros strypu vieta, dar žemiau įtvara tordiruota ir baigiasi nusmailinimu (pav. 25:1). Lietuvos teritorijoje įtveria-

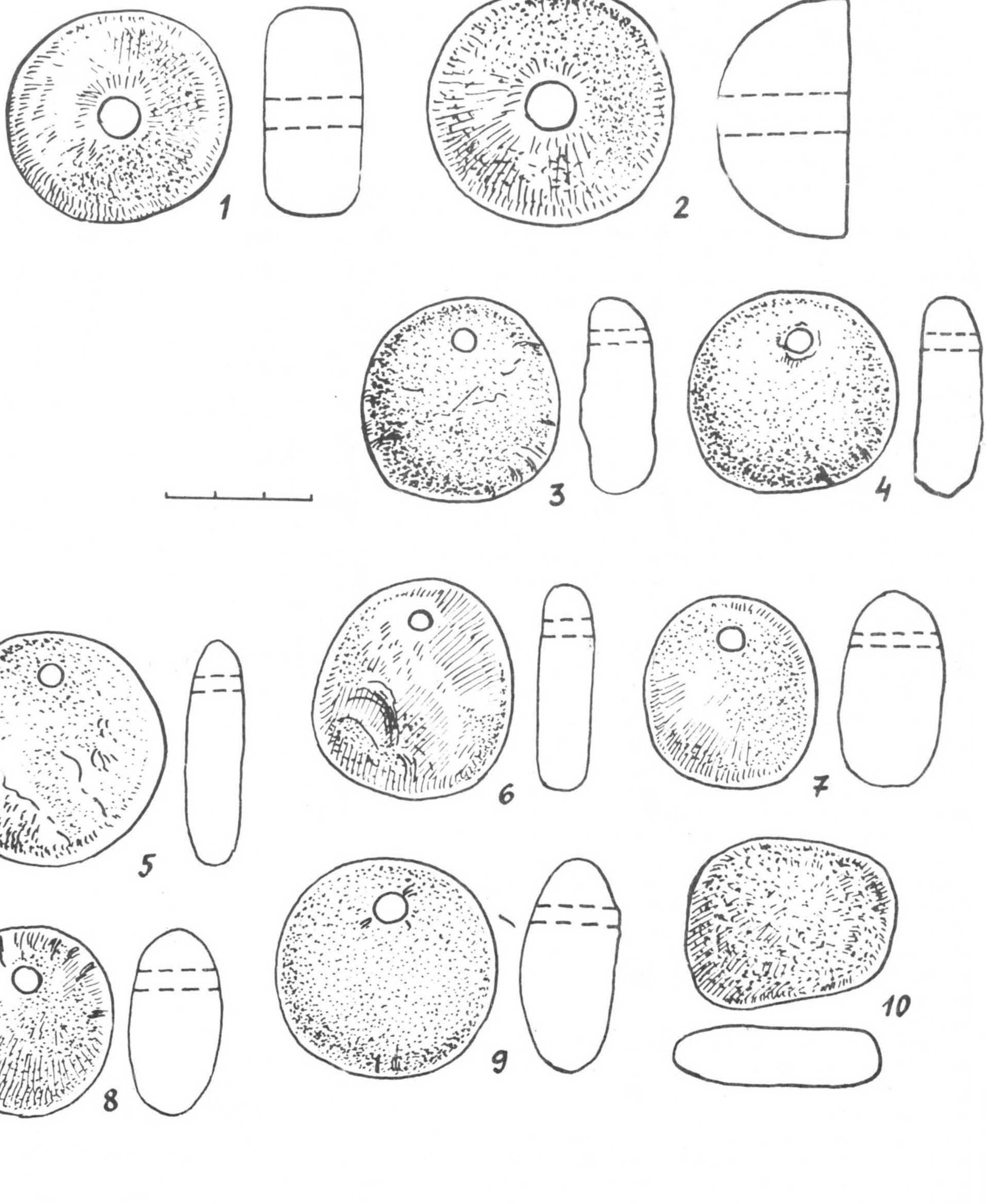

26 pav. Gyvenvietės radiniai: *1* - akmeniniai, *2* - kauliniai, *3-10* - moliniai; *1, 2* - verpstukai, *3-10* - svoreliai

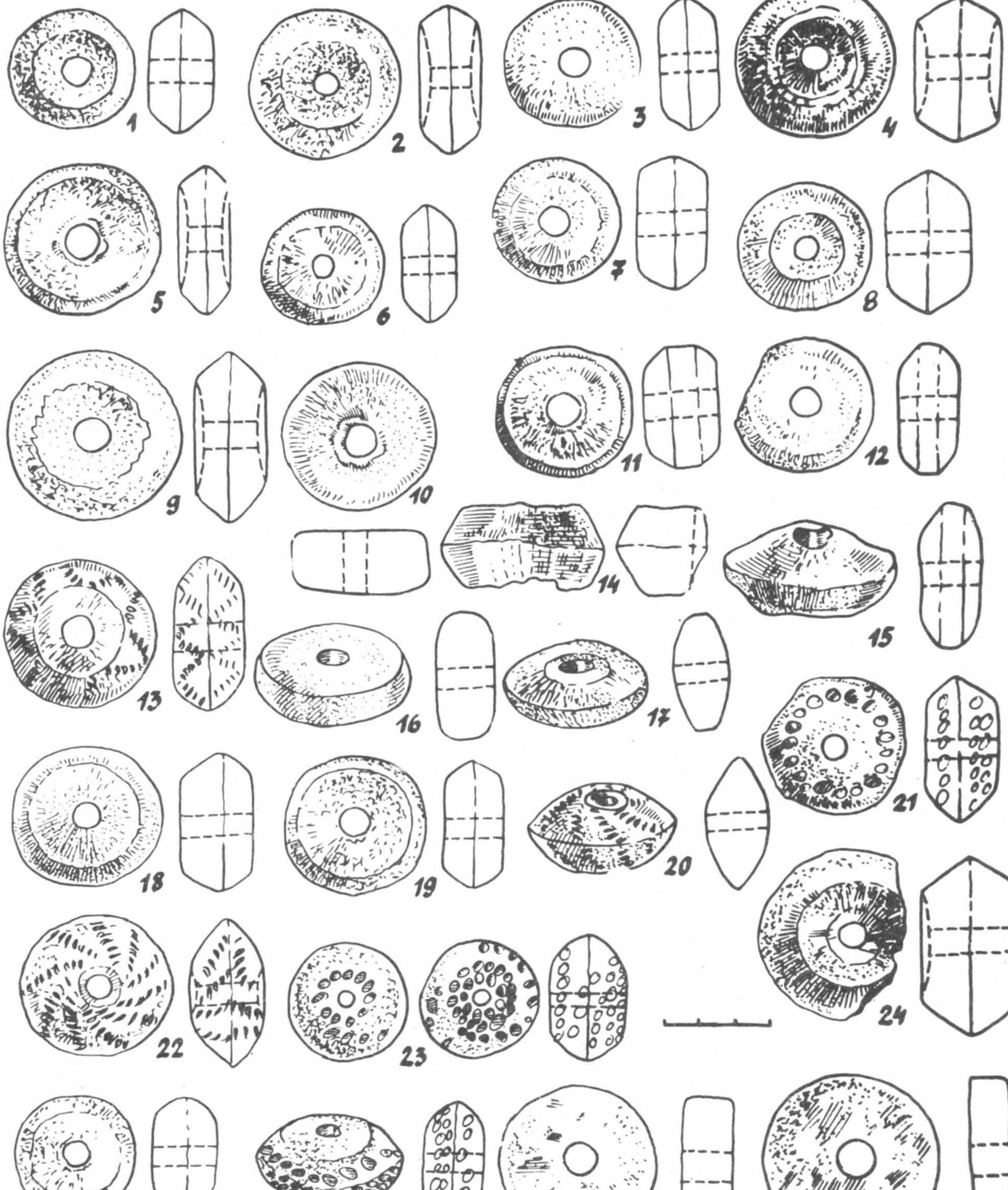

27 pav. Akmeniniai (*27, 28*) ir moliniai (*1-26*) verpstukai iš gyvenvietės

mųjų ietigalių rasta nedaug [29, p. 41-44]. Arčiausiai toks ietigalis rastas Kerelių piliakalnyje, datuojamas VI-VII amžiumi po Kr., yra visiškai skirtingas [11] ne tik plunksna, bet ir įtvėrimu. Žymiai gausiau šio tipo ietigaliai buvc paplitę Latvijos teritorijoje - Latgaloje [31, p. 154-173].

Juodonių gyvenvietės įtveriamasis ietigalis pagal plunksnos profiliavimą yra artimas viduriniojo geležies amžiaus įmoviniams ietigaliams. Ietigalis panašaus profiliavimo plunksna, žinomas Latvijoje iš Kentės piliakalnio, datuojamas VI-VIII amžiais po Kr. [27, p. 13]. Panašiai profiliuotą plunksną turėję dalis ietigalių iš Jauneikių kapinyno, datuoti VI a. po Kr.[32, p. 59, pav. 2:5]. Juodonių ietigalis rastas žemutiniame sluoksnio horizonte su VI-VII amžiaus po Kr. radiniais, todėl jis datuojamas tuo pačiu laikotarpiu.

Gyvenvietėje, kaip ir piliakalnyje, labai gausu gargažių ir metalo liejinių. Kai kuriose vietose išlikusios gargažių, liejinių sankaupos, kartu su perdegusio molio plotais leidžia spręsti čia buvus geležies gamybos vietas. Tokios sankaupos aptiktos rytinėje piliakalnio papėdėje, IV plote (11 pav.).

Čia pat gyvenvietėje gyveno juvelyrai, gaminę žalvarinius papuošalus. Apie tai liudija molinių tiglių, kuriuose būdavo lydomas žalvaris, fragmentai. Jie smarkiai perdegę, vieni jų buvo lenktomis sienelėmis, apvaliu, kiti plokščiu dugnu (pav. 5: 14-17).

Molio dirbiniai aptikti gyvenvietėje ir palyginti neįvairūs. Tai svoreliai, verpstukai, karoliai.

Moliniai *svoreliai* gyvenvietėje rasti aštuoni. Jie palyginti nedideli, plokšti, apvalaus pjūvio, 3,8×4,5-4,5-4,7 cm skersmens, apie 2-5 cm storio, su nedidele apvalia skylute pakraštėlyje (pav. 26:3-10). Rastas taip pat vienas molinis skritulėlis be skylutės.

Tokių svorelių gausu ankstyviausiuose Lietuvos piliakalniuose, datuojamuose I tūkstantm. pr. Kr., taip pat I tūkstantm. pirmos pusės po Kr. piliakalniuose ir gyvenvietėse. Matyt, lygiai taip pat jie buvo naudojami I tūkstantmečio antroje pusėje po Kr.

Ypač gausu molinių *verpstukų*. Jų rasta 40. Dauguma jų moliniai, keletas - akmeninių. Akmeniniai verpstukai cilindro formos (pav. 27:27, 28) didesni ir mažesni, 5 ir 3,5 cm skersmens, storesni ir plonesni - 1,1 cm storio.

Moliniai verpstukai įvairių formų, dažnai ornamentuoti (pav. 27:1-26). Mažiausiai molinių verpstukų cilindro formos, tarp kurių vienas tiesiomis sienelėmis ir vienas - banguotomis sienelėmis (pav. 27:10). Nemažai verpstelių dvigubo nupjauto kūgio formos. Jie įvairaus dydžio ir storio, kai kurie puošti duobutėmis arba zigzaginiu ornamentu (pav. 27:13, 20, 21, 22, 23, 26). Dalies šios formos verpstukų šoni-

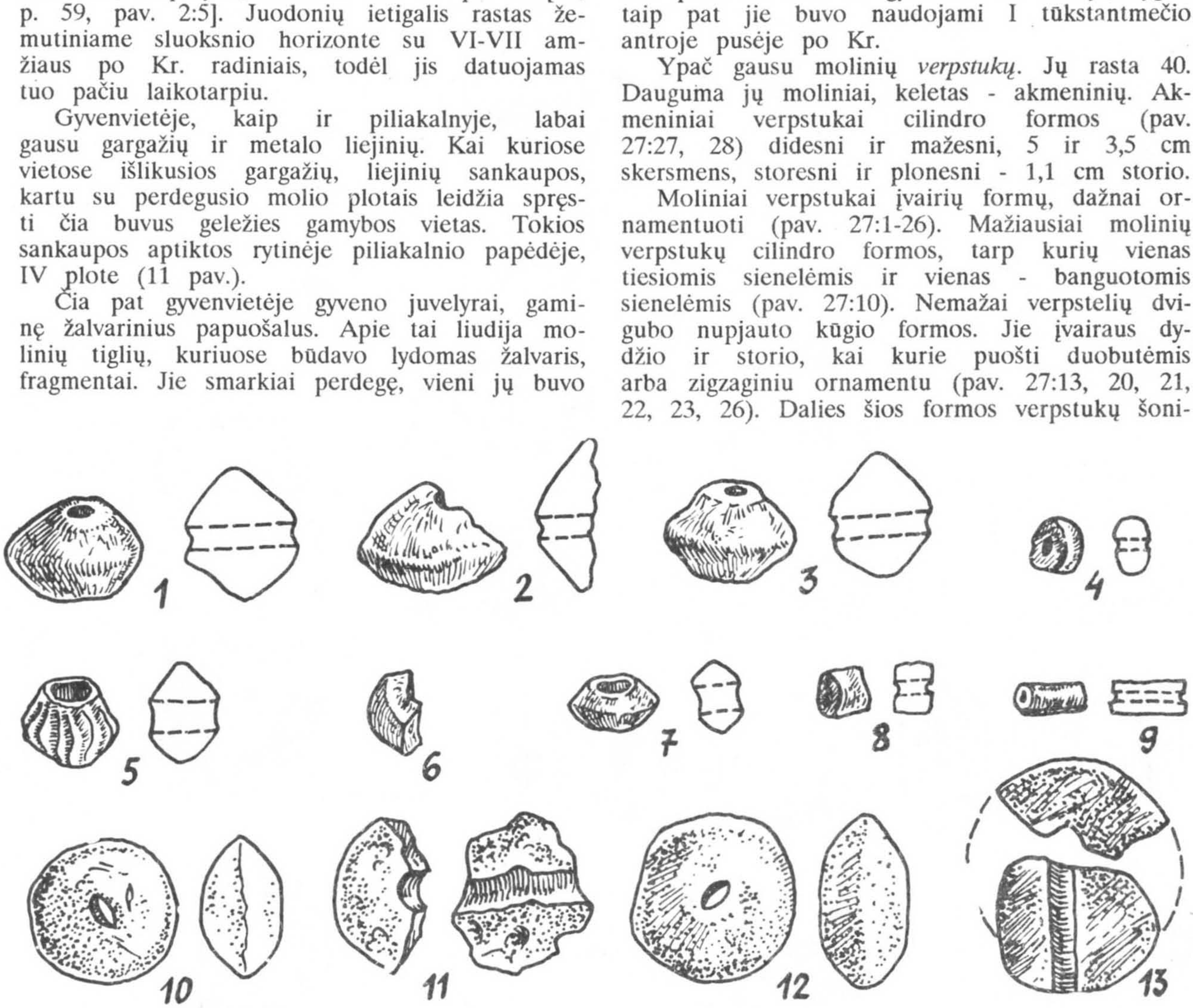

28 pav. Karoliai iš gyvenvietės (mėlyno stiklo - 5, gintaro - 6, molio - likusieji)

nė briauna nulyginta, todėl gauname tarsi juosta (pav. 17:11, 12, 15). Šie verpstukai įvairaus storio: kartai net 3,1 cm, kai kurie - tik 1,1 cm storio.

Yra verpstukų, kurių šonai įlpūsti,tarsi verpstukas būtų buvęs suspaustas iš viršaus ir apačios.

Įvairiose kultūrinio sluoks..o vietose aptikta molinių *karolių*. Jų rasta nedaug, jie įvairaus dydžio ir formos (pav. 28: 1-4, 8-13). Didesniųjų karolių skersmuo apie 3 cm, aukštis - 2,2-2,3 cm. Jie dvigubo nupjauto kūgio arba cilindro formos, išlenktais kraštais. Aptikti jie kultūriniame sluoksnyje palyginti giliai. Analogiškų karolių rasta Latvijoje Kivtų gyvenvietės viršutiniame horizonte, datuojamame IV-V amžiais po Kr. [26, 19, att.: 2-4].

Keletas mažų molinių karoliukų apie 1 cm skersmens ir 0,45 cm aukščio, cilindro formos išlenkt is sienelėmis ir vienas pailgas 1,3 cm ilgio, 0,5 cm skersmens (pav. 28:4, 8, 9) rasti žemutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte. Be to, rasta pusė nedidelio 0,9 cm aukščio išpūstais šonais *gintarinio karoliuko* (pav 28:6). Taip pat rasta keletas rantytų *mėlyno stiklo karolių* (pav. 28:5).

Keramika. Gyvenvietėje keramikos rasta žymiai daugiau negu piliakalnyje, nes čia ištirtas didesnis plotas, be to, čia vyko intensyvesnis gyvenimas. Didžiojoje, viršutinėje, sluoksnio dalyje keramikos fragmentai labai smulkūs, galėjo būti čia supilti kartu su žemėmis iš kitos vietos. Geriau ji išlikusi mažiau suardytame žemutiniame sluoksnio horizonte. Iš viso gyvenvietėje aptikta apie 2500 stambesnių keramikos fragmentų.

Pažymėtina, kad nuo pat kultūrinio sluoksnio apačios čia vyravo keramika grublėtu ir lygiu paviršiumi, nors šio tipo viršutinio ir apatinio horizontų keramika skyrėsi.

Grublėtą keramiką sudarė įvairaus dydžio puodai, kurių molio masė gero degimo, tankioje yra didesnis ar mažesnis grūsto granito priemaišų kiekis. Puodai įvairaus dydžio, jų sienelės 0,7-1,1 cm storio. Daugumas jų buvo tiesiomis sienelėmis, kurios viršuje buvo įlenktos į vidų, apatinė dalis dugno link daugiau ar mažiau siaurėja. Žemesni puodai panašūs į dubenėlius (pav. 29:1-6). Paviršiaus grublėtumas įvairus: stambus ir smulkus. Puošti dažniausiai savitu ornamentu, netoli pakraštėlio vienodais tarpais išdurta apvalių duobučių eilė.

Iš kitų tarpo išsiskiria dideli puodai, turį aukštą - 5,6 cm tiesų, įlenktą kaklelį ir lenkimą - neryškią briauną, po kuria sienelės tiesios, į dugną siaurėjančios (pav. 30:3, 4). Kartais visas aukštas kaklelis nuo briaunos puoštas lygiagrečių grioveliu grupėmis, kurios išdėstytos skirtingomis kryptimis (pav. 30:3). Žemiau šios ornamento juostos paviršius smulkiai grublėtas. Visai analogiškos formos, dydžio ir ornamento ir puodai lygiu paviršiumi (pav. 30:5).

Keramika grublėtu paviršiumi buvo paplitusi visame žemutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte, kurio radiniai datuojami IV-V amžiais pr. Kr. Aukštesniuose sluoksnio horizontuose buvo paplitę labai maži lipdytų lygiu paviršiumi puodų fragmentai, taip pat pavieniai žiestų puodų fragmentai.

Kartu su grublėtąja nuo pat žemiausio kultūrinio sluoksnio horizonto randama ir keramika lygiu paviršiumi, tačiau ji buvo labai įvairi, naudojami įvairūs jos tipai.

1. *Ankstyviausi* ir *paprasčiausi puodai lygiu paviršiumi*, kurių masė su grūsto granito priemaišomis, tačiau tanki, gerai degta, panaši į brūkšniuotų puodų masę. Daugiausia tai dideli arba vidutinio dydžio puodai tiesiomis, 0,7-1,1 cm storio sienelėmis, kurios, analogiškai grublėtų puodų viršuje dažnai įlenktos į vidų (pav. 31: 1, 2, 4). Analogiškas taip pat apvalių duobučių ornamentas. Kartu su puodais, turinčiais briauną viršutinėje dalyje (pav. 31:3), tai ankstyviausi Juodonių gyvenvietės puodai lygiu paviršiumi, egzistavę tuo metu, kai brūkšniuotoji keramika jau nebuvo naudojama. Kartu jie yra analogiški ir be abejo vienalaikiai paprasčiausiai keramikai lygiu paviršiumi, naudojamai piliakalnyje jau išnykus brūkšniuotajai keramikai, t.y. III-VI amžiais po Kr.

2. *Vėlesni puodai lygiu paviršiumi*, analogiški grublėtiesiems tos pačios jau minėtos formos, dideli, viršuje turintieji vos žymią briauną ir aukštą, apie 6,5 cm kaklelį. Aplink kaklelį plati juosta puošta įbrėžtų grioveliu grupėmis, išdėstytomis skirtingomis kryptimis (pav. 30:5). Keramika datuojama I tūkstantmečio antrąja puse.

3. *Puodai lygintu paviršiumi*, pagaminti iš tankios su smulkiomis grūsto granito arba smėlio priemaišomis masės. Paviršius lygintas, bet negludintas, neturėjo blizgesio ir jų kokybė buvo daug blogesnė už puodų gludintu paviršiumi. Tokie puodeliai gelsvos arba pilkšvos spalvos, daugiausia vidutinio dydžio ir nedideli, naukšti, dubenėlio formos, plačia anga ir siauresniu dugnu, sienelės viršuje išlenktos į briauną ir kaklelį (pav. 32:1, 2). Didesnių puodelių kaklelio aukštis 4-5 cm, mažesnių - žemesnis. Tokia keramika aptikta gyvenvietės žemutiniuose

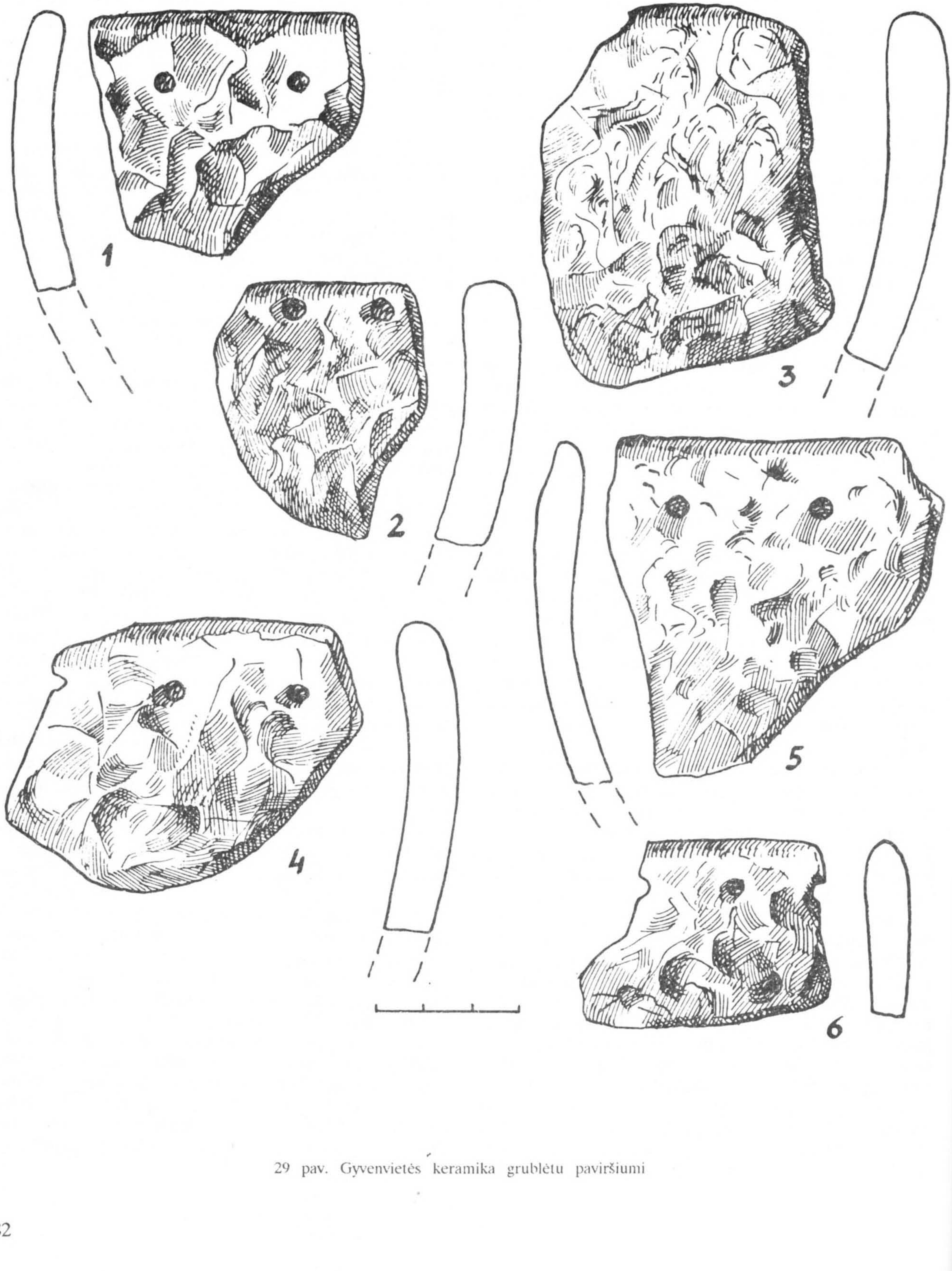

29 pav. Gyvenvietės keramika grublėtu paviršiumi

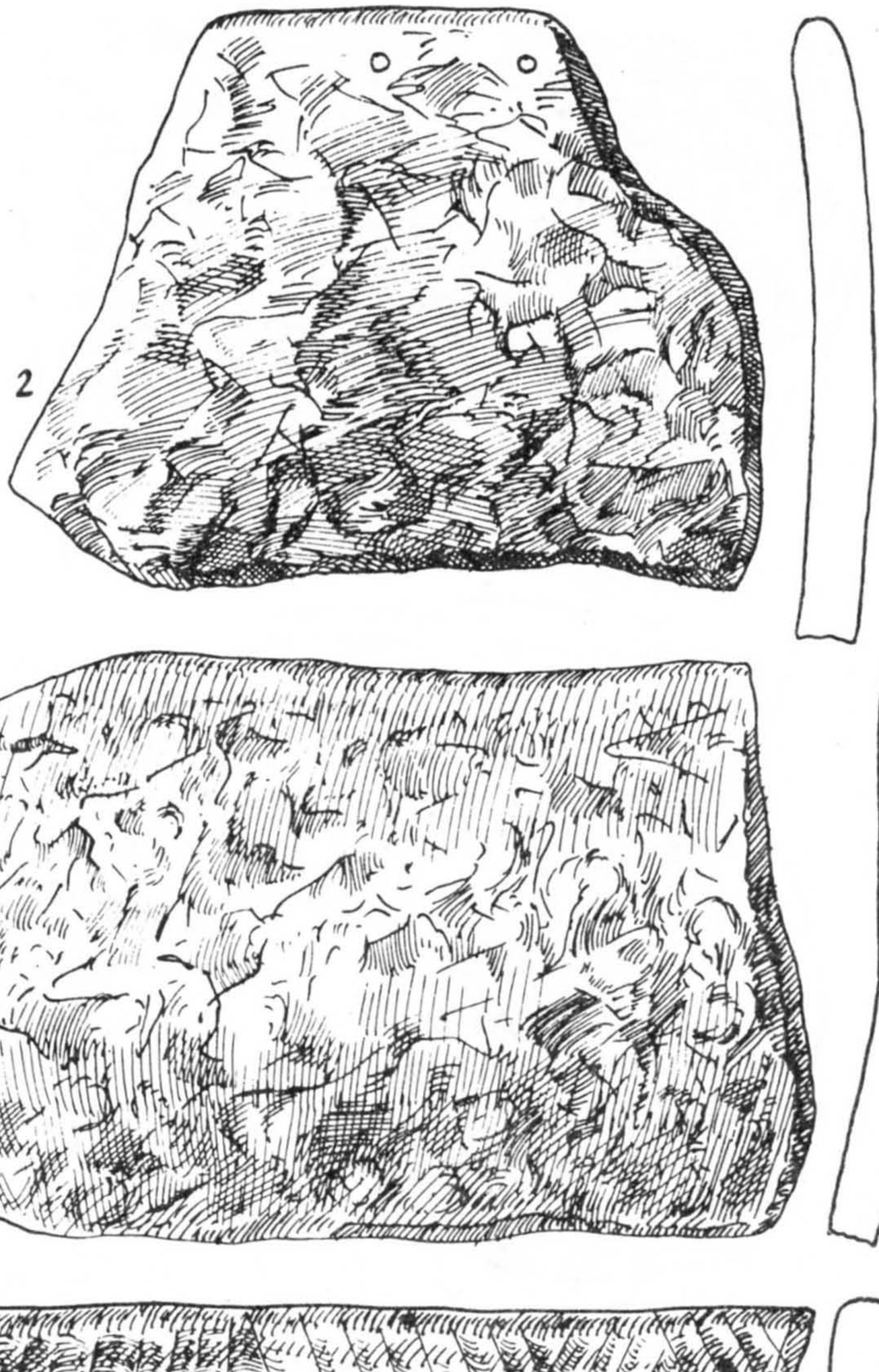

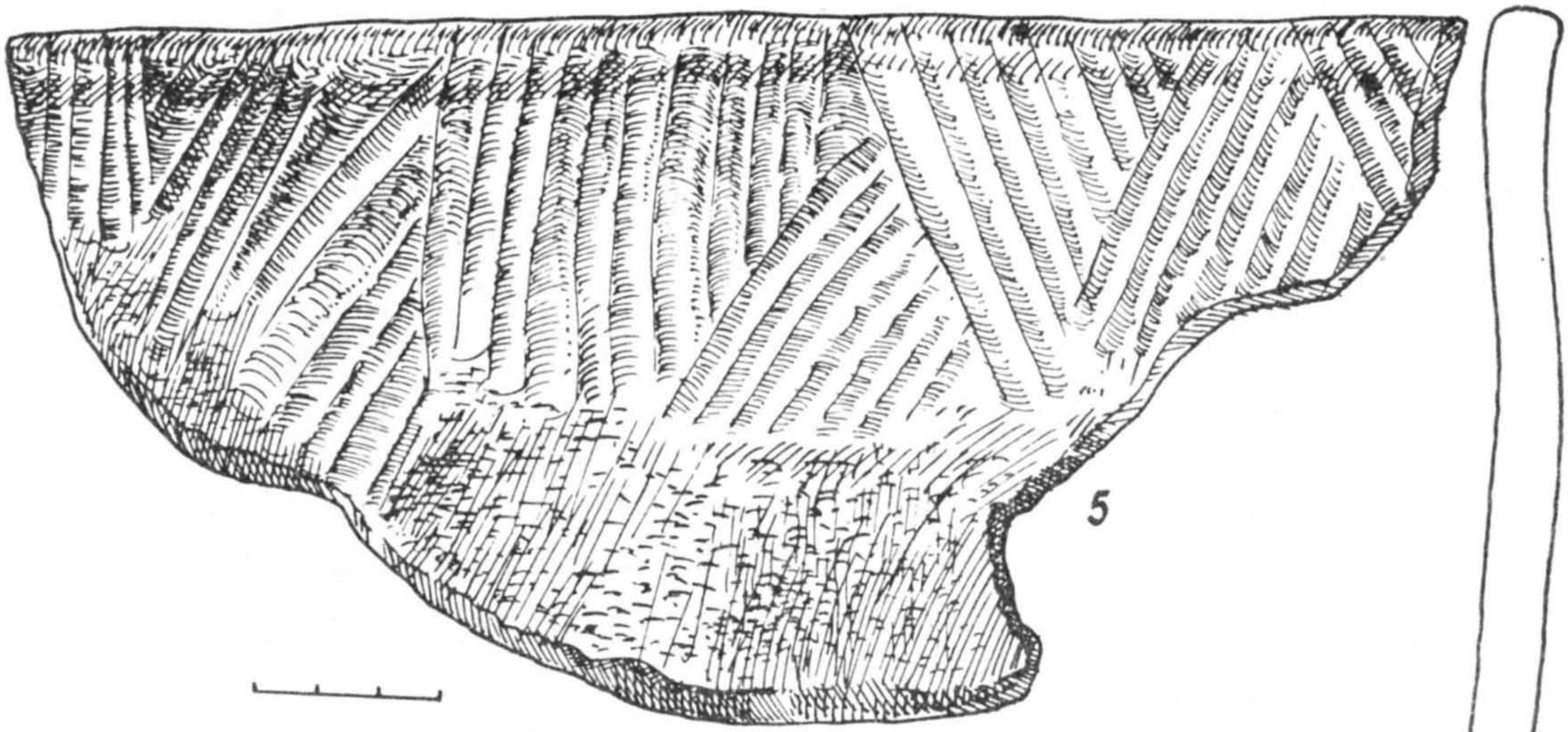

30 pav. Gyvenvietės keramika grublėtu ir lygiu paviršiumi

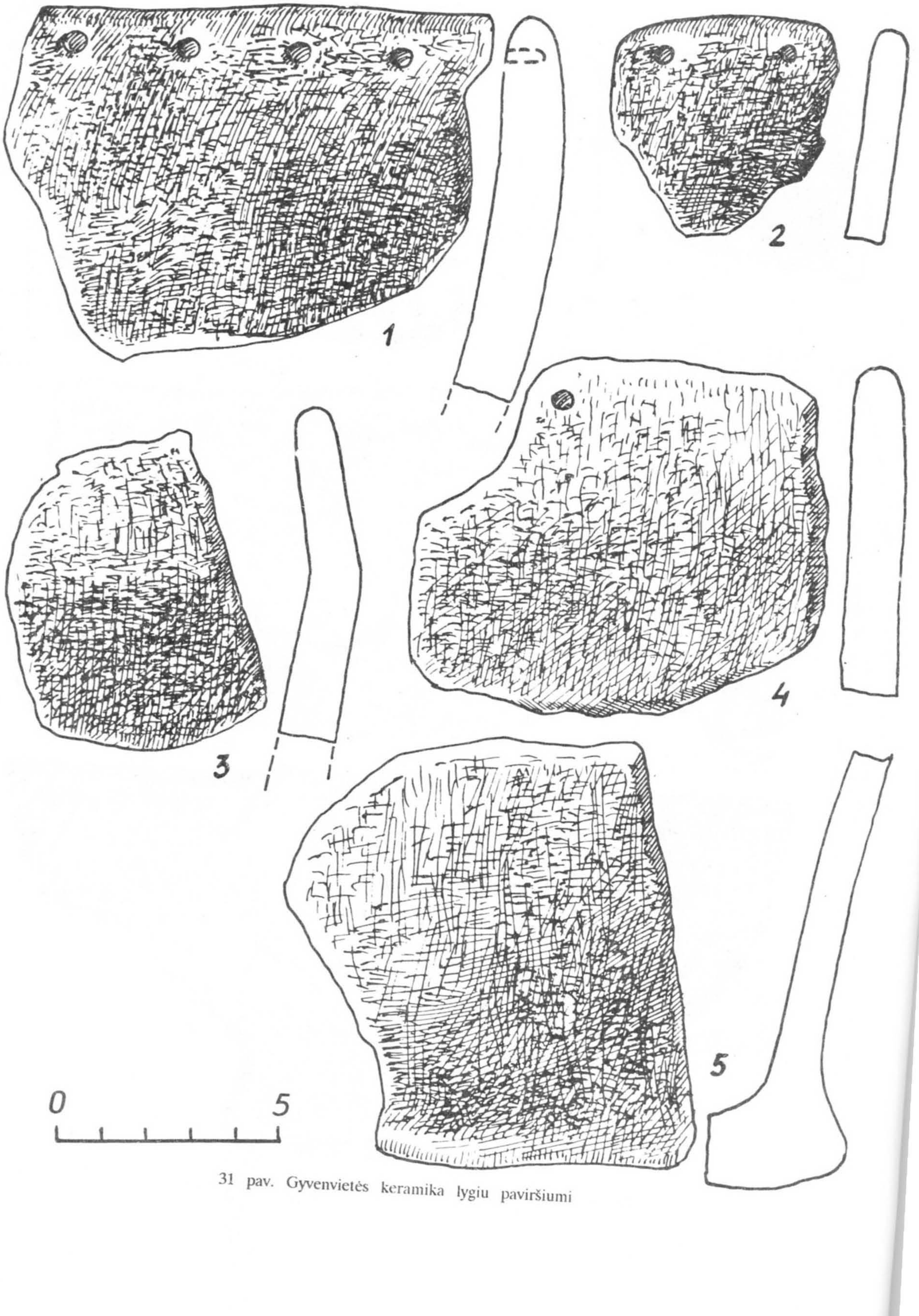

31 pav. Gyvenvietės keramika lygiu paviršiumi

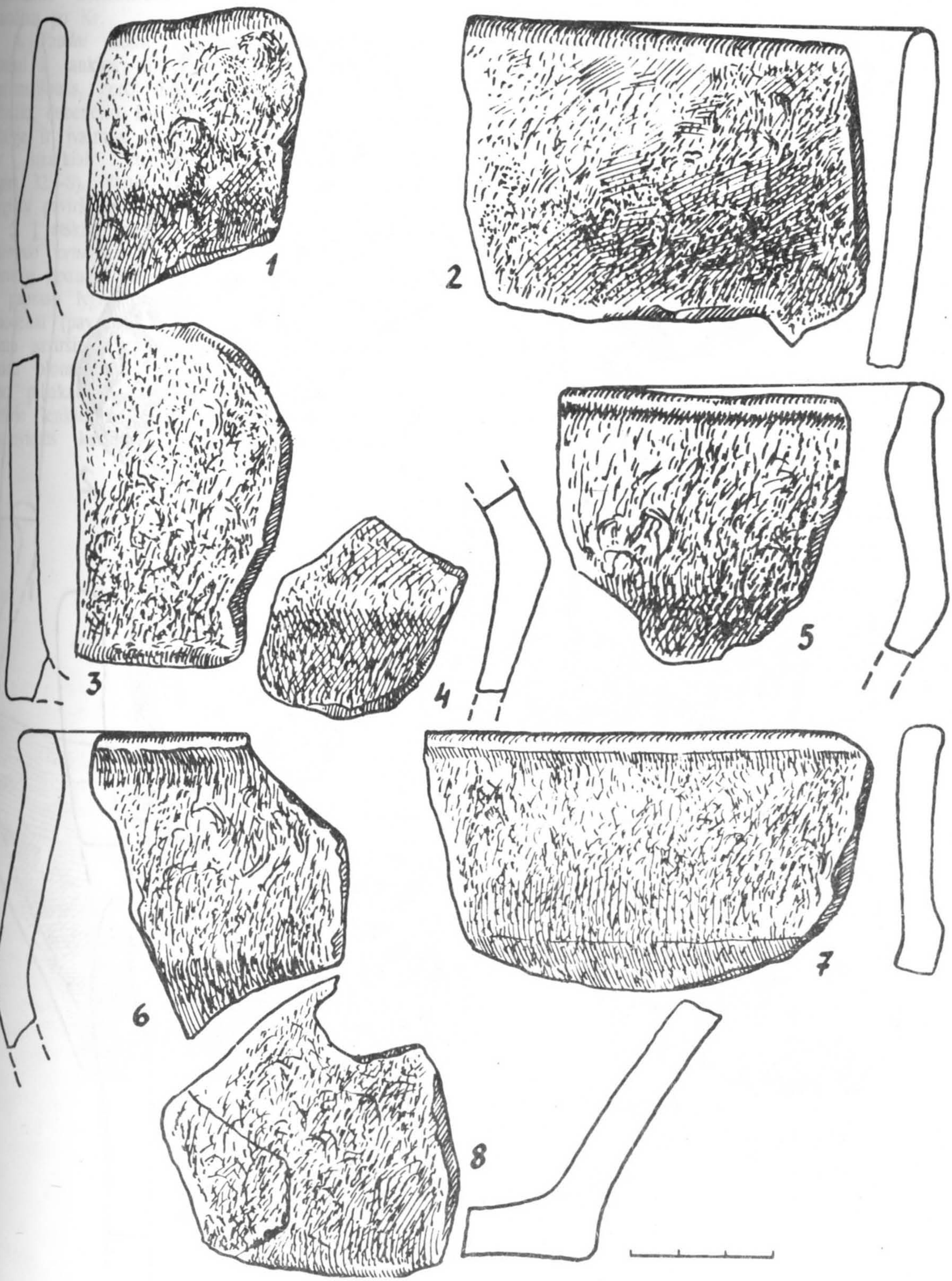

32 pav. Gyvenvietės keramika lygiu-lygintu (*1, 2*), juodu gludintu (*4-8*) paviršiumi

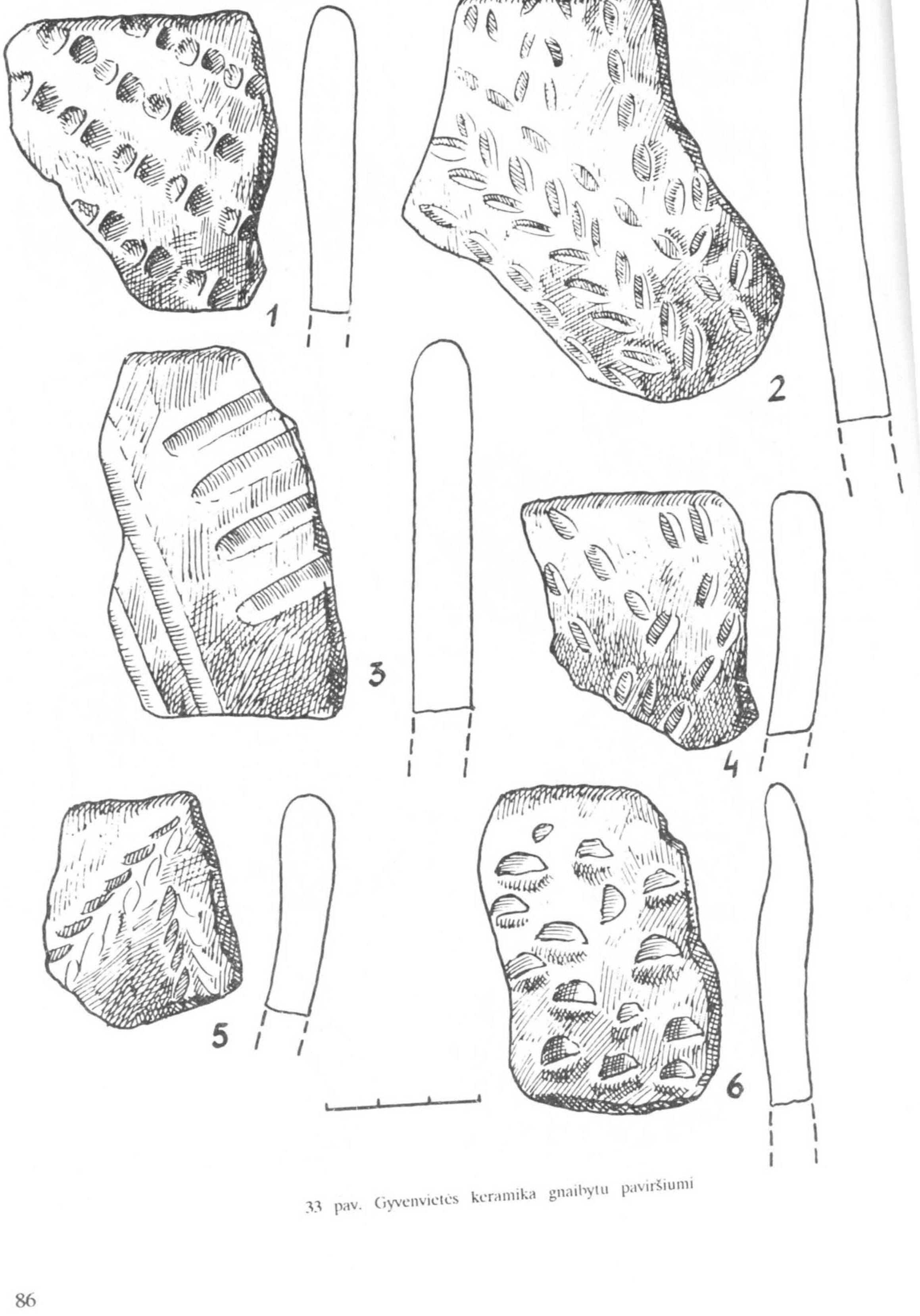

33 pav. Gyvenvietės keramika gnaibytu paviršiumi

sluoksnio horizontuose, datuojamuose IV-VII amžiais po Kr.

4. *Puodai juodu gludintu paviršiumi*, pagaminti iš tankios masės, su smulkiomis smėlio priemaišomis, gero degimo. Jie buvo vidutinio dydžio, dubenėlio formos, su briauna viršutinėje dalyje ir įvairaus dydžio kakleliu, plačia anga ir smarkiai susiaurinta apatine dalimi (pav. 32:4-8). Naudoti buvo kartu su keramika lygintu paviršiumi.

5. Į atskirą grupę išskiriama keramika *geometrinio ornamento* - įspaustų dantelių arba virvelių įspaudų linijos. Tokiu ornamentu puošti ir paprasti lygiu paviršiumi tiesiomis sienelėmis *puodeliai* (pav. 9: 1, 3, 5), tiek puodeliai lygintu paviršiumi (pav. 9:2). Daugiausia tai nedideli plonasieniai puodeliai, aukštesni už to tipo piliakalnyje aptiktus puodelius tiesiomis, viršuje lenktomis į vidų sienelėmis. Šio tipo gyvenvietės keramika, lyginant su piliakalnio, daug paprastesnė ir vėlyvesnė, šiuo ornamentu puošiami daug prastesnės kokybės didesni ir, matyt, kitos paskirties puodai. Pvz., piliakalnio puodelius, puoštus šiuo ornamentu, kaip ir Kerelių piliakalnio puodelius, galima laikyti geriausiais puodeliais, tuo tarpu didesni gyvenvietės puodeliai turėjo kitą paskirtį.

6. *Maži puodeliai lygiu paviršiumi* aptikti gyvenvietėje tik du. Vienas jų buvęs nedidelis, jo dugno skersmuo 6 cm, į viršų platėja, tiesiomis sienelėmis (pav. 5:11). Kitas puodelis buvęs dar mažesnis. Išlikusi tik apatinė jo dalis, su 3,4 cm skersmens dugnu, tiesiomis sienelėmis (pav. 5:9).

Savita Juodonių gyvenvietės keramika *gnaibytu* paviršiumi. Puodai, pagaminti iš molio masės su grūsto granito priemaišomis, yra gero degimo. Jie dideli arba vidutinio dydžio, storasieniai, tiesiomis 0,8-1,1 cm storio sienelėmis, kurios kartais viršuje nesmarkiai įlenktos į vidų

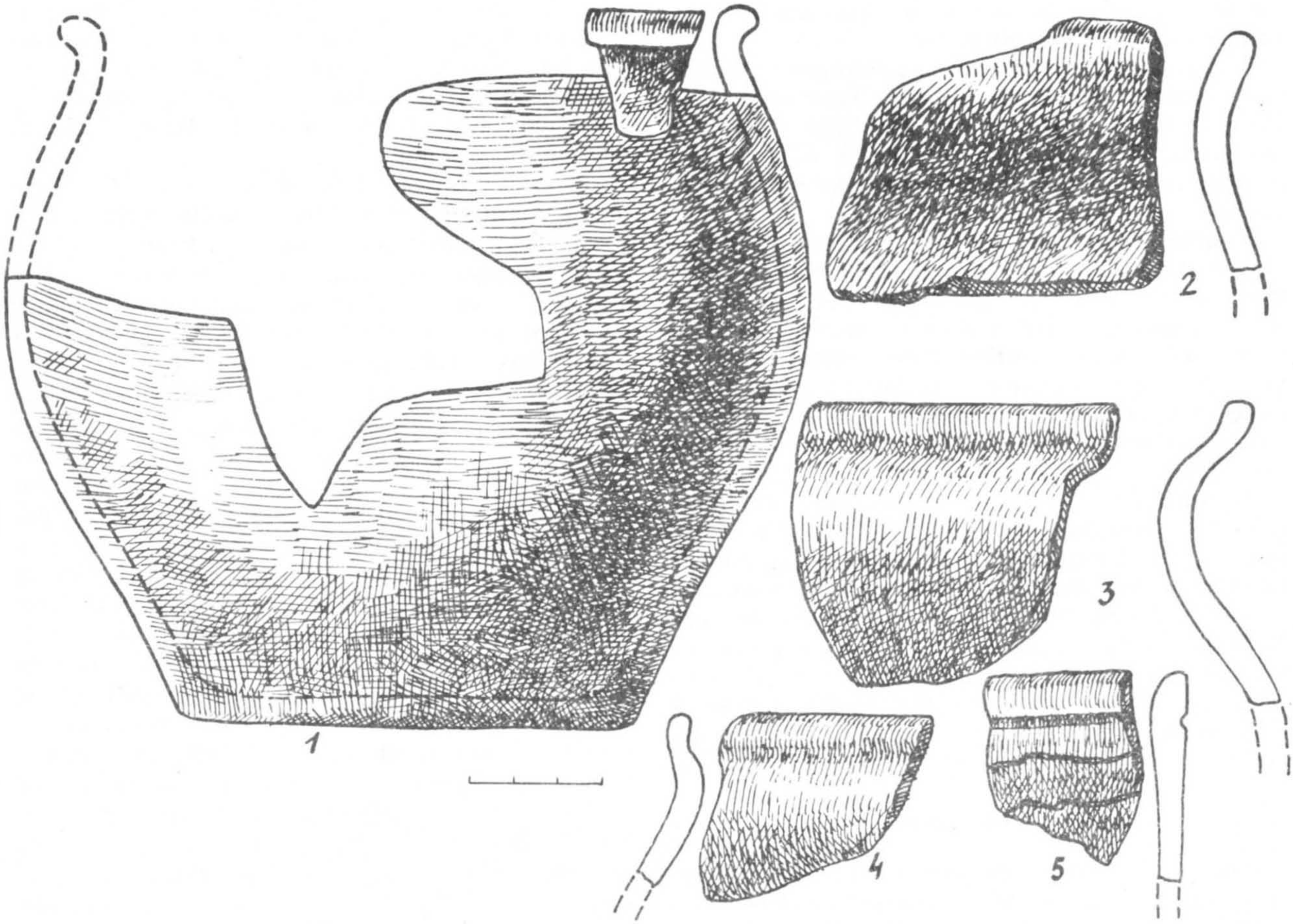

34 pav. Piliakalnio (*1*) ir gyvenvietės (*2-5*) žiesta keramika

(pav. 33:1), kartais lenktomis sienelėmis (pav. 33:2). Šiuo ornamentu vienų puodų puošta tik viršutinė dalis (pav. 33:3, 5), kitų - visas paviršius (pav. 33:4, 6). Tai viena arba įvairiomis kryptimis išdėstytos gubrelių linijų grupės. Tokių puodų aptikta ir piliakalnio kultūrinio sluoksnio viršutinėje dalyje, taip pat Kerelių piliakalnio kultūrinio sluoksnio viršutinėje dalyje.

Gnaibytu paviršiumi keramika Lietuvos teritorijoje paplitusi labai plačiai, tačiau nedidelis jos kiekis randamas kartu su grublėtąja keramika. Nedidelis jos kiekis rastas įvairiose Lietuvos dalyse - Aukštadvario, Kunigiškių-Pajevonių, Norkūnų I, Paveisininkų, Velikuškių, Vosgėlių piliakalniuose, Paplienijos gyvenvietėje ir kitur. Gnaibymo ornamentu puošti puodai iš Paveisininkų, datuojami I tūkstantm. pr. Kr. antrąja puse. Tačiau puodai visu gnaibytu paviršiumi žinomi tik kartu su grublėta keramika iš I tūkstantm. antros pusės po Kr. Juodonių gyvenvietėje tokia keramika aptikta viduriniame kultūrinio sluoksnio horizonte.

Viršutiniame gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje aptikta taip pat *žiestos* keramikos. Jos labai nedaug, rastos tik smulkios pavienės šukės. Keramika su grūsto granito arba smėlio priemaišomis, gerai degta, sienelių storis 0,7-0,8 cm.

Puodai buvo įvairaus dydžio, įvairių formų. Iš išlikusių pakraštėlių matyti, kad puodų viršutinės dalys buvo profiliuotos įvairiai, jų kakleliai išlenkti, pakraštėliai atlenkti atgal (pav. 34:2), kitų viršutinė dalis smarkiai išlenkta (pav. 34:3, 4), treti puodai buvę tiesiomis sienelėmis (pav. 34:5). Puodai mažai ornamentuoti. Kartais viršutinėje dalyje įbrėžtos banguotos linijos.

Gyvenvietės žemiausio sluoksnio keramika gali būti datuojama IV-V amžiais po Kr. Gausiausia ir įvairiausia vėlyvesnė aukštesniuose kultūrinio sluoksnio horizontuose, kur pagal radinius ji datuojama VI-VIII mūsų eros amžiais. Negausi žiesta keramika gali būti siejama su vėlyviausiais radiniais, datuojamais IX-XI amžiais. Be abejo, tuo metu dar buvo naudojama ir vėlyvesnių formų lipdyta lygiu paviršiumi keramika.

2. GYVENTOJŲ UŽSIĖMIMAS

Gausūs ir įvairūs radiniai rodo, kad čia gyvenę žmonės dirbo labai įvairius darbus. Gyventojai užsiėmė ariamąja žemdirbyste. Tai liudija raginės žagrės išara, geležiniai antgalis bei kaplys. Gyvulių kaulų radiniai liudytų apie gyvulininkystę ir medžioklę, tačiau norint tiksliai nustatyti auginamus gyvulius ir medžiojamus žvėris, reikia šios medžiagos osteologinių tyrimų.

Verpstukų gausumas gyvenvietėje liudija apie verpimą ir audėjų gausumą. Gargažių, metalo liejinių gausumas rodo, kad čia iš vietinės balų rūdos intensyviai buvo gaminama geležis, o žalvariniai dirbiniai, jų pusfabrikačiai, gamybos atliekos, taip pat tigliai rodo čia vykusį žalvario lydymą ir žalvarinių dirbinių gamybą. Čia pat vyko ir puodų gamyba. Puodų tipų įvairumas, gera jų kokybė parodo, kad keramikos gamyba pasiekusi aukštą gamybos lygį. Buvo gaminami ir naudojami labai įvairių paskirčių puodai.

3. GYVENVIETĖS CHRONOLOGIJA

Į klausimus, kada žmonės apsigyveno gyvenvietėje ir kiek jie gyveno, galima atsakyti tik ištyrus gyvenvietę ir piliakalnį. Tačiau gyvenvietės senasis kultūrinis sluoksnis buvo uždengtas storu supiltų žemių sluoksniu, susidariusiu pertvarkant kalną ir jo šlaitus. Kultūrinis sluoksnis smarkiai apardytas vėliau čia gyvenusių žmonių. Tai apsunkino jo datavimą, kadangi kultūriniame sluoksnyje kartu buvo randama skirtingų laikotarpių dirbinių.

Pačiame žemiausiame gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje, kuris buvo beveik trijų metrų gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, radinių labai negausu, ir juos beveik išimtinai sudarė smulkios šukės, vietomis akmenų grindiniai, dengiami degėsių sluoksnio. Sluoksnis šiaurvakarinio ploto pakraštyje iki trijų metrų leidosi labai staigiai, todėl įvairių tyrinėtojų įvairiai buvo aiškinamas. Remiantis tuo, kad žemėjimas atidengtas tik pačiame šiauriniame tyrinėtų plotų pakraštyje, galima spręsti, kad tai buvo kažkoks griovys, supęs piliakalnį rytinėje jo pusėje. Tačiau tai patvirtinti gali tik tolesni tyrinėjimai, plotus atidengiant šiaurės vakarų kryptimi. Galimas dalykas, kad griovyje atidengti grindiniai ir degėsiai galėję būti suversti iš aukščiau buvusių sluoksnių. Viršum akmenų rastos primityvesnės grublėtos šukės rodytų, kad jie yra vienalaikiai su aukščiau esančiu žemutiniu kultūriniu sluoksniu, kuris gali būti datuojamas laikotarpiu, ne ankstyvesniu kaip IV amžius po Kr. Kaip tik šiam sluoksniui priklausė daugumas aptiktų raginių ir kaulinių dirbinių, ankstyvesnių tipų geležiniai dirbiniai, kaip dalis peilių, lazdelinių smeigtukų, moliniai verpstukai ir karoliai. Tai būdingi I tūkstantmečio pirmajai pusei dirbiniai, nors kiek pasikeitę, buvo naudoti ir I tūkstantmečio antroje

pusėje. Todėl chronologiškai suskirstyti juos sunku. Kauliniai dirbiniai yra analogiškų formų, būdingų ir I tūkstantmečiui prieš Kr., o dirbinių, datuojamų laikotarpiu iki Kr. gimimo, išliko tik kai kurie tipai (kai kurios ylos, adikliai), kurių nepakeitė jau plačiai paplitę geležiniai dirbiniai. Be to, kai kurie dirbinių tipai, kaip, pavyzdžiui, kauliniai adikliai, buvo naudojami ir I tūkstantmečio antroje pusėje po Kr. Kartu pasirodo nauji kauliniai dirbiniai, pavyzdžiui šukos, kurių Lietuvos teritorijoje iš I tūkstantmečio pr. Kr. kol kas nežinoma.

Ankstyviausia gyvenvietės keramika lygiu ir grublėtu paviršiumi, analogiška keramikai, kuri piliakalnyje buvo naudojama viduriniame-viršutiniame kultūriniame sluoksnyje. Kadangi tiksliau datuojamų radinių gyvenvietėje nerasta, tai gyvenvietės apgyvendinimo pradžia pagal analogijas su piliakalnio keramika datuojama IV-V amžiais po Kr.

Intensyviausiai gyvenvietėje gyveno VI-VII-VIII amžiais po Kr. Pagrindinė naudojama keramika I tūkstantmečio antroje pusėje buvo ankstyvesnių ir vėlyvesnių formų keramika grublėtu, gnaibytu, lygiu, lygintu, juodu gludintu paviršiumi, taip pat keramika, puošta geometriniu ornamentu. Tuo laikotarpiu datuotini ir kiti dirbiniai.

Gyvenimas gyvenvietėje tęsėsi IX-XI amžiais po Kr. Iš šio laikotarpio kilusi žiesta keramika ir vėlyviausi žalvariniai dirbiniai. Vėliau gyvenvietė buvo apleista, matyt, gyventojai persikėlė į kitas vietas.

III. ETNINĖ PRIKLAUSOMYBĖ

Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė - tai brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojų ir jų palikuonių paminklai. Jie rodo nepertraukiamą šios kultūros kitimą nuo I tūkstantm. antrosios pusės pr. Kr. iki II tūkstantm. pradžios. Čia vyko brūkšniuotosios keramikos kultūros persiformavimas į naują I tūkstantm. antrosios pusės kultūrą ir vėliau naujos kultūros susidarymą X-XI amžiais.

Savo materialine kultūra šie paminklai artimi Kerelių, Moškėnų, Velikuškių, Vosgėlių piliakalniams, kurie priklauso šiaurės rytų Lietuvos lokalinei brūkšniuotosios keramikos kultūros sričiai, besitęsiančiai į pietrytinę Latvijos dalį, kur artimiausi paminklai - Kentės kalno, Asotės piliakalniai, egzistavę gana ilgą laikotarpį, iki II tūkstantm. pradžios.

Tai rytinių baltų gyvenvietė Lietuvoje.

LITERATŪRA

1. **Покровский Ф.В.** Арфеологическая карта Ковенской губернии. Тр. X Археологического съезда. М., 1889. Т. 1.
2. **Tarasenka P.** Lietuvos archeologijos medžiaga. K., 1928.
3. Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos instituto 1949 metų žvalgomosios ekspedicijos dienraštis. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas (toliau IIA). B. 3. P. 73.
4. **Nakaitė L.** Juodonių. Rokiškio raj., gyvenvietės tyrinėjimų 1958 metais ataskaita // IIA. B. 81.
5. **Nakaitė L.** Juodonių. Rokiškio raj., gyvenvietės tyrinėjimų 1959 metais ataskaita // IIA. B. 86.
6. **Nakaitė L.** Juodonių gyvenvietės (Rokiškio raj.). archeologinių tyrinėjimų duomenys // Iš lietuvių kultūros istorijos (toliau - ILKI). V., 1959.T.2. P. 138-150.
7. Lietuvos TSR archeologijos atlasas (toliau - LAA). V., 1976. T. 2. 75. Nr. 266.
8. **Grigalavičienė E.** Juodonių piliakalnio ir gyvenvietės (Rokiškio raj.) tyrinėjimų 1986 m. birželio 17 - rugpjūčio 17 d. ataskaita // IIA. B. 1291.
9. **Grigalavičienė E.** Juodonių piliakalnio tyrinėjimų 1987 m. birželio 30 d. - rugpjūčio 16 d. ataskaita // IIA. B. 1508.
10. **Grigalavičienė E.** Juodonių piliakalnio papėdės gyvenvietės (Rokiškio raj.) tyrinėjimai 1989 m.1794. IIA. B.
11. **Grigalavičienė E.** Kerelių piliakalnis // Lietuvos archeologija (toliau - LA). V., 1991. T. 8. 9. 85-105.
12. **Grigalavičienė E.** I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai // MADA. 1976. T. 3(56). P. 69-79.
13. **Волкайте-Куликаускене Р.** О серпах литовского типа. Новое в археологии Прибалтики и соседних территорий. Талин, 1985. С. 8. Рис. 1:1.
14. **Grigalavičienė E.** Nevieriškės piliakalnis // LA. 1986. T. 5. P. 52-88.
15. **Michelbertas M.** Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986.
16. LAA. V., 1978. T. 4.
17. **Dundulienė Pr.** Lietuviškoji žagrė. Istorija. V., 1968. T. 9.
18. **Шноре Э.Д.** Асотское городище. Рига, 1961.
19. **Okulicz J.** Pradzieje ziem pruskich od póznego paleolitu do VII w.n.e. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk,1973.
20. **Митрофанов А.Г.** Железный век средней Белоруссии. Минск, 1978.
21. **Volkaitė-Kulikauskienė R.** Žemdirbystė, gyvulininkystė ir medžioklė. Lietuvių materialinė kultūra IX-XIII amžiuje. V., 1978. T. 1. P. 48-72.
22. **Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A.** Lietuvos archeologijos bruožai (toliau - LAB). V., 1961.
23. **Rimantienė R.** Tūbausių kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai (toliau - LAP). V., 1968. P. 183 - 209.
24. **Крживицкий А.** Последние моменты неолитической эпохи в Литве. Сборник в честь семидесятилетия. Москва, 1913.
25. **Šnore R.** Dzels laikmeta latviešu rotas adatas // Latviešu aisvestures materiali. Riga, 1930. Sej. 1.
26. **Šnore E.** Celniecibas liecibas Kivtu apmetne // Arheologija un etnografija. 1978, Sej. 12. Lpp. 52-75.
27. **Stubavs A.** Kentes pilskalns un apmetne. Riga, 1976.
28. **Michelbertas M.** Rūdaičių I kapinynas // LAP. P. 73-115.
29. **Kazakevičius V.** Ietigaliai Lietuvoje V-VIII a. (1. Įtveriamieji) // MADA. 1978. T. 4(65). P. 37-45.
30. **Казакявичюс В.** Оружие балтских племен II-VIII веков на территории Литвы. В., 1988.
31. **Atgazis M.** Dzels iedzitna škepu gali ar atkarpem Latvija // Archeologija un etnografija. Sej. 19. P. 154-173.
32. **Kazakevičius V.** Ietigaliai Lietuvoje V-VIII (2. Įmoviniai) // MADA. 1979. T. 2(67). P. 53-65.

JUODONYS HILL-FORT AND SETTLEMENT

E. GRIGALAVIČIENĖ

SUMMARY

The archaeological complex of Juodonys, consisting of a hill-fort and a settlement at the foot of the hill, is situated in the north-eastern part of Lithuania, some 28 km to the south-west of Rokiškis (Fig. I). The end of the hill was separated by the ravine and a hill-fort was arranged near the former lake which is a swamp now. The ravine had been dug out and made deeper. The slopes were changed and the grounds were installed. At present the size of the grounds is 45x50 m^2, sloping towards the former lake. The hillside at the lake is 19 m high, in other places it is 17-18 m, while the south-east fields are only 3-4 m high. The 5-6-8-m-wide terraces surrounded the hill from the east, north and west. The cultural stratum of the grounds was very badly damaged during World War I when the perished soldiers were burried there and also by the growing trees.

The settlement was situated around the hill where the water of the lake could not reach. Before it was settled, the base had been much lower.

Research work began in 1958-1959 when the area of 170 m^2 was examined at the foot of the hill (7, P. 75). In 1989 additional 90 m^2 were explored. The grounds were explored in 1986 and 1987 when two areas of 228.5 m^2 were uncovered. The research work was done by the Rokiškis Museum of Ethnography (under the guidance of research associate L. Nakaitė from 1958 to 1959 and by the Institute of Lithuanian history in 1986, 1987, 1989 under the guidance of research associate E. Grigalavičienė). 51 finds (6 stone, 9 bone, 10 clay, 13 iron and 13 bronze ones) were found in the hillfort.

People settled on the hill in the second part of the Ist millenium B.C. This is witnessed by the early ceramics with the stroked and even surface (Fig. 4), as well as stone (Fig. 6: 1, 2, 4, 5, 15) and bone (Fig. 6: 6-10, 22, 24) artifacts found in the earliest and lowest horizon of the cultural stratum.

The hillside at first was gently sloping. The western, northern and nort-eastern edges of the grounds were surrounded by 1.5 m-wide and 0.45 m-deep ditch, stretching to the north-east (Fig. 2).

During the earliest period of the hill-fort's existence dwelling houses were built near the ditch in the inner part of the grounds. This is confirmed by the eight more or less damaged hearths: four of them (3, 4, 7, 8) were situated near the edge, the rest (1, 2, 5, 6) farther from it (Fig. 3). The hearths were constructed of stones arranged in a circle with the diameter of I m and a small gap. One of the hearths (No 6) was covered with stones. There were areas of several m^2 near the hearths paved with small stones that belonged to the former houses. The houses were overground, made of poles. There are no more data on the design of the houses.

The earliest period continued up to the 3rd century A.D.

In the middle stage of the hill-fort existence during the reconstruction the oldest fortifications and the remnants of buildings were covered with earth. On the western, north-western and northern edges of the grounds small, 0.6 m high and 2.5-3 m wide ramparts were made. These were wooden fences fortified by stones. Several lines of parallel polespots can be noticed in the yellow sand of the rampart.

There were no buildings in the explored area of the hill-fort. They must have been concentrated in another part of the grounds which have not been examined yet. The artifacts were made of iron (Fig. 8:1, 9, 12, 13, 17, 18), copper (Fig. 8:2-8, 14-16) and clay (Fig 6:7, 11-14, 16-21, 23). Ceramics (Fig. 6, 9, 10) was with hatched, pinched, rough, smooth surfaces; some of it was decorated with geometrical ornaments. There were also cups with rough and pinched surfaces (Fig. 4, 10). The stage of the hill-fort's existence can be dated back to the 4th-6th centuries A.D.

In the second half of the Ist millenium a large-scale reconstruction took place on the top and at the foot of the hill-fort. The hillside was dug off vertically, the terraces were made. The lower layer of the site was covered with earth.

There is no distinct cultural stratum of the period in the hill-fort that could provide us with many late finds. The upper cobble-stone road and some other finds could be mentioned among the ones of the period proving the existence of the people there, although the major part of the inhabitants lived at the foot of the hill-fort. The latest finds are the pot with an even surface (Fig. 34:1) and the horse-shaped fastener (Fig. 8:11).

There was a settlement around the hill-fort. The cultural stratum here is from 40-70 cm to 3 m wide, sloping towards the hill-fort. The most prominent are two layers: the lower and the upper. The time of their formation is very different. The remains of the buildings are clay grounds and different hearths: some of them stone rings with the diameter of 1 m, others being round clay areas (Fig. 11). Timber was used for the buildings. Their remains were found in the sand foundation.

The remains of the iron-melting stove were found in the lower layer. This is a prominent, round 20 cm thick clay area 150 cm in diameter and that used to cover the slags. A 60 cm wide and 10 cm deep cavity, full of slags and metal mouldings was found in the middle.

The settlement was surrounded with ditches. The lower ditch could have been natural, surounding the mound in the south-eastern side, descending abruptly 2.8-3 m down the present earth surface.

A 1.5-2.3 m-wide and 60 cm-deep ditch, undoubtedly used as a sewer, was uncovered in the upper layer (Fig.12).

During the period of the settlement stroked ceramics was no longer used. Since the 3rd century A.D. no stone axes, proving the existence of early inhabitants, have been found here. However, there are guite a number of bone and horn artifacts which are found together with comparatively late finds. Whetstones and spindles (Fig. 13: 1, 2, 3, 26, 27), horn ploughshare signs (Fig. 14), an axe (Fig. 15: 3), some other uncompleted horn artifacts (Fig. 15:1, 2) were found in the lowest stratum. The number of bone artifacts is as many as 50. Mostly, these are working tools and there are some fang amulets. There are awls, darning needles, scraping tools, cutters, strings (Fig. 16:1-10, 12, 13, 15, 16, 11, 14; Fig. 17:11-12; Fig. 18:1-4), spindles (Fig. 26:12) are found not so often. Bone artifacts, ceramics with rough and even surface and different iron and copper artifacts found in the lower stratum can be dated back to the 4th-7th and even 8th centuries A.D.

There are many iron working tools: awles, needles, knives, a steel, fishing-rods, crooks, a pick and a ploughshare (Fig. 22:1-3, 11, 12, 17-20, 23, 24). There are also some spear points, dated back to the 7th-8th centuries.

The biggest part of the finds are decorative pins of several shapes: 13 stick-like (Fig. 21:1-12, 17, 19) and 5 with crutched heads (Fig. 21:13-16).

Not only iron, but also brass artifacts are found in the settlement. This is evidenced by clay finds (Fig. 6:14 17). Clay finds do not much differ one from another, but they are guite numerous. They are weights, spindles, beads.

Different kinds of brass bracelets–the most recent with the widened ends (Fig.19:1,2) the old ones decorated with

the images of animals (Fig. 20:41-46)–are found in the upper cultural stratum. Two horseshoe-shaped fibulae with the papaverous and unbent ends (Fig. 20:39, 40) belong also to the late cultural stratum.

A necklase, made of triangular brass pendants passed through the spirals (Fig. 19:7) is from the lower stratum. Fragments of several bracelets with flat ends were also found there (Fig. 20:47, 48). Such necklaces appeared in the 8th century and were used in Lithuania in the 10th-13th centuries A.D. The necklaces of Juodonys are dated back to the 10th-11th centuries A.D.

There are many brass pendants, tin-plates, bells, spirals (Fig. 19:3, 20:1-12, 14-26, 29-32, 43-37), iron bindings (Fig. 20:35, 36, 37), a fragment of a belt-buckle (Fig. 20:34) in the cultural stratum.

More ceramics artifacts are found in the settlement than in the hill-fort. There are pots of different sizes the upper parts of which are incurved (Fig. 29:1-6) and big straight pots with 5-6 cm-tall necks (Fig. 30:3, 7). Sometimes the neck was decorated with several groups of parallel furrows making a desing (Fig. 30:3). The pots with even surfaces were of similar shape, size and design (Fig. 30:5). Ceramics with rough surface was spread in the lower cultural stratum together with the finds dated back to the 4th-8th centuries A. D. Together with the earliest simple pots with even surfaces (Fig. 31:1-4) that existed in the 3rd-6th centuries A.D. There were later finds with rough surfaces and ornaments (Fig. 30:5), smooth surfaces (Fig. 32:1, 2), black polished surfaces (Fig. 32:4-38), decorated with geometrical design (Fig. 1-3, 5), and also small cups (Fig. 6:9, 11). Pinched ceramics is also very characteristic (Fig. 32:1, 3-6).

During the latest period of the settlements' existence, in the 9th-11th centures A.D., pots made of clay and decorated with wavy design were used.

The finds made it possible to judge that the lowest stratum is dated no later than the 4th century A.D. The most numerous finds are dated back to the 6th-7th centuries A. D. The latest upper stratum is dated back to the 9th-11th centuries.

The settlement of Juodonys is the monument of the hatched ceramics culture. Its finds help to mark out the cintinuous development of the culture from the second part of the Ist century A.D. to the beginning of the 2nd century A.D. Here the old culture transformed into a new culture of the 2nd part of the Ist century and later into a new culture of the 10th-11th centuries A.D.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Situational scheme of the hill-fort and the settlement. *1* - situational map of a district. *2* - explored areas: *1* - hill-fort, *2* - burial- grounds, *3* - test canals in the settlement, *4* - an area explored in 1958, *5* - an area explored in 1959, *6* - an area explored in 1989, *7* - areas explored in 1986 and 1987

Fig. 2. The earliest horizon of the hill-fort cultural stratum (the first area). *1* - black earth, *2* - grey earth, *3* - sites of fire, *4* - sand, *5* - clay, *6* - stone, *7* - polespots, *8* - bound

Fig. 3. Hearths of hill-fort and polespots of fences in the first and the second areas: *1* - black earth, *2* - sites of fire, *3* - ashes, *4* - sand, *5* - clay, *6* - stones, *7* - polespots, *8* - plaster, *9* - bounds

Fig. 4. Hatched ceramics of the hill-fort

Fig. 5. Ceramics with even (*1-7*) and rough surfaces (*8*), small cups with even surface (*11, 13*), miniature pots with even surface (*9, 10, 12*) crucibles (*14-17*) from the hill-fort (*1-8, 10, 12, 13*), and from the settlement (*9, 11, 14-17*)

Fig. 6. Artifacts of stone (*1, 2, 4, 5, 15*), bone (*6-10, 22, 24*), clay (*3, 11-14, 16-21, 23*). *1, 2, 4, 15* - axes and their fragments (*3* - crucibles, *5* - flint artifact, *6, 10* - pins, *7, 8* - needles, *9* - spearpoint, *11-14, 16-21* - spindles, *22, 24* - fangs

Fig. 7. The hill-fort's stone cobbles. Areas I, II: *1* - black earth, *2* - clay, *3* - site of fire, *4* - sand, *5* - stones

Fig. 8. Iron (*1, 9, 12, 13, 17, 18*), and brass (*2-8, 11, 14-16*) artifacts of the hill-fort (*1, 17* - knives, *2* - spirals, *3-5, 8, 15, 16* - pendants, **6** - bracelets, **7** - binding, *9, 10* - rods, *11* - fibulae, *12, 13* - awles, *1, 4* - spiral, *18* - axe

Fig. 9. Ceramics with even surface, decorated with geometrical ornament from the hill-fort (*4, 6-17*) and the settlement (*1, 2, 3, 5*)

Fig. 10. Hill-fort ceramics with rough (*1-3, 6, 7*), pinched (*4, 5, 8*) surface as well as with even pinched marks (9-11).

Fig. 11. The lower stratum of the settlement. Area IV: *1.* - black earth, *2.* - clay, *3.* - sand, *4* - sites of fire, *5* - polespots, *6.* - place of test canals

Fig. 12. The upper stratum of the settlement. Area IV: *1.*- black earth, *2* - sand, *3.* - clay, *4.* - sites of fire, *5.* - polespots

Fig. 13. Stone wares from the settlement

Fig. 14. Horn artifact from the settlement

Fig. 15. Horn artifacts from the settlement: handles (*1, 2,*) an axe (*3*)

Fig. 16. Bone artifacts from the settlement: cuvls (*1-10,12,13,15,16*), needles (*11,14*), scraping tads (*17*), a cutter (*18*)

Fig. 17. Bone artifacts from the settlement

Fig. 18. Bone and brass (*7*) artifacts from the settlement: combs (*1-4*), iron binding (*5*), part of an artifact (*6*), neckace (*7*), fangamulet (*8*)

Fig. 19. Brass artifacts from the settlement: bracelets (*1,2*), spiral (*3*), pendants (*4-6*), a necklace (*7*)

Fig. 20. Brass artifacts from the settlement: pendants (*1-8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 19*), bells (*16-18*), spirals (*20-23, 29-32*), twisted tin-plates (*24, 25*), a tinplate (*26*), wires (*27, 28*). fibulae (*33,39,40*); belt-bukle (*34*), iron binding (*35-37*), pincers (*38*), bracelets (*41-46*), a neckace (*47, 48*)

Fig. 21. Iron pins from the settlement

Fig. 22. Various iron artifacts from the settlement: curved knife (*1*), steel, (*2*), needles (*3, 12*), fishing-hooks (*13*), awles (*6-11, 17-19*), spearpoints (*4, 5, 14-16*), vague artifacts (*20,21*), axe blade (*22*), pick (*23*)

Fig. 23. Iron knives from the settlement

Fig. 24. Iron artifacts from the settlement

Fig. 25. Iron spearheads from the settlement

Fig. 26. Stone (*1*), bone (*2*) and clay (*3-10*) artifacts from the settlement: spindle (*1, 2*), weights (*3-10*)

Fig. 27. Stone (*27, 28*) and clay (*1-26*) spindles from the settlement

Fig. 28. Beads from the settlement: (blue glass beads - *5*, amber beads - *6*, and the rest - clay beads)

Fig. 29. Ceramics with rough and even surfaces from the settlement

Fig. 30. Ceramics with rough and even surfaces from the settlement

Fig. 31. Ceramics with even surface from the settlement

Fig. 32. Ceramics with even (*1,2*) and black polished (*4-8*) surfaces

Fig. 33. Ceramics with pinched surface from the settlement

Ftig. 34. Pots made of clay from the hill-fort (1) and the settlement (*2-5*)